

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EĞİTİM-TASARRUF İLİŞKİSİ: BİR UYGULAMA

ZEHRA BURÇİN KANIK

HAZİRAN 2017

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

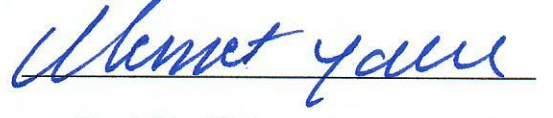
EĞİTİM-TASARRUF İLİŞKİSİ: BİR UYGULAMA

ZEHRA BURÇİN KANIK

HAZİRAN 2017

Tez Başlığı: **Eğitim-Tasarruf İlişkisi: Bir Uygulama**
Tezi Hazırlayan: **Zehra Burçin Kanık**

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

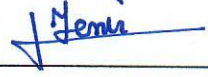
Prof. Dr. Mehmet Yazıcı
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezin yüksek lisans derecesi elde etmek için gerekli koşulları sağladığımı onaylarım.

Prof. Dr. Mahir Nakip
Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı
Başkanı

Bu tez tarafımdan incelenmiş olup, yüksek lisans tezi olarak uygun bulunmuştur.

Doç. Dr. Dilek Temiz Dinç
Tez Danışmanı

Tez Jüri Tarihi: 05/06/2017

Teslim Tarihi:

Tez Jüri Üyeleri:

Doç. Dr. Dilek Temiz Dinç (Çankaya Üniversitesi):

Prof. Dr. Mahir Nakip (Çankaya Üniversitesi):

Yrd. Doç. Dr. Cüneyt Dumrul (Erciyes Üniversitesi):

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, tez çalışmamda bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları bilimsel etik kurallar gözeterek ifade ettiğimi ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

Zehra Burçin KANIK

05.06.2017

ÖZ

EĞİTİM-TASARRUF İLİŞKİSİ: BİR UYGULAMA

KANIK, Zehra Burçin

Yüksek Lisans Tezi

**Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Dilek TEMİZ DİNÇ

Haziran 2017, 100 sayfa

Son yüzyılda, ülke ekonomilerinin uzun dönemli ve sürdürülebilir bir şekilde gelişmesini değerlendirirken, insani gelişme ve iktisadi büyüme gibi kavramlar öne çıkmaktadır. İnsani gelişme kavramının en önemli ölçütlerin birisi ise eğitimidir. Türkiye, eğitimde geçtiğimiz yüzyıla göre daha hızlı gelişme göstermesine rağmen kendi gelir grubundaki ülkelerin arasında eğitim alanında diğer ülke ortalamalarının altında yer almaktadır. Türkiye’de eğitim sisteminin önemli sorunları ve yetersizlikleri bulunmaktadır.

Eğitimde yaşanan iyileşmeler neticesinde daha iyi yetişmiş insan sermayesine sahip olan ülkelerde, toplam üretimin artması ile paralel olarak, kişi başına gelir de yükselmektedir. Gelirlerin artması ise bireylerin, tüketim harcamalarının yanı sıra daha fazla tasarruf etmelerine olanak sağlamakta; bu durum da yatırımların arttırılmasına katkıda bulunarak, verimlilik artışlarını doğurmaktadır. Türkiye, düşük tasarruf oranlarından kaynaklanan tasarruf ve yatırım açıkları ve cari açık ile yüzleşmektedir.

Bu tezin temel amacı, Türkiye’de eğitim ile tasarruf arasındaki ilişkiyi değerlendirmektir. “Türkiye’de eğitim ile tasarruf arasında bir ilişki vardır.” hipotezi, oluşturulan ampirik bir model yardımıyla 1975-2013 yılları arası Türkiye verileri ile çeşitli ekonometrik yöntemler kullanılarak incelenmektedir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, Türkiye’de uzun dönemde eğitim ile tasarruflar arasında pozitif ve eğitimden tasarruflara doğru bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Kısa dönemde ise böyle bir ilişkinin varlığına rastlanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Tasarruf, Türkiye

ABSTRACT

EDUCATION & SAVING RELATION: AN IMPLEMENTATION

KANIK, Zehra Burçin

Master Thesis

Graduate School of Social Sciences

M.A., International Trade

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Dilek TEMİZ DİNÇ

June 2017, 100 pages.

In the last century, concepts such as human development and economic growth have come to the forefront while evaluating the long-term and sustainable development of the country's economy. Education is one of the most important criteria in the concept of human development. Although Turkey has recovered more rapidly than the education we had in the past, Turkey is located below the average of other countries in terms of education among the countries in its income group. The education system in Turkey has significant problems and shortcomings.

In countries with better-educated human capital as a result of improvements in education, per capita income also rises in parallel with the increase in total production. The increase in revenues allows individuals to save more, as well as consumption expenditures; which in turn contributes to increased investment and leads to increased productivity. Turkey faces savings, current account and investment deficits resulting from low savings rates.

The main purpose of this thesis is to evaluate the relation between education and savings in Turkey. The hypothesis of “There is a relationship between education

and saving in Turkey” examined by means of an empirical model, using data from Turkey between 1975-2013 and various econometric methods. Findings obtained as a result of the research show the existence of a positive relationship between education and savings in long term and a relation towards education savings in Turkey. In the short run, the existence of such a relation was not found.

Key Words: Education, Saving, Turkey.

Umut'a...

TEŞEKKÜR

Tez konumun belirlenme aşamasından, teşekkür sayfamı yazıncaya kadar geçen sürede büyük korku, heyecan ve tedirginlikler yaşadım; stresimle güç bela başa çıkabildim. Nihayet benden desteklerini esirgemeyen ve değerli katkılarını sunan hayatımdaki birbirinden değerli hocalarıma, dostlarıma ve sahip olduğum eşsiz aileme şükranlarımı sunabiliyorum.

Tabi ki ilk ve en önemli teşekkürüm tez danışmanım Doç. Dr. Dilek TEMİZ DİNÇ'e... Bu araştırma sürecinde kendisinin geniş akademik bilgisi ve beni teşvik etme konusunda gösterdiği sonsuz sabrı beni harekete geçirdi ve bu tezi tamamlayabilmemi sağladı. Değerli hocamın anlayışı, stresle mücadeledeki erişilmez çabası ve tavsiyeleri olmadan yoluma devam edemezdim. Hayatıma girdiğiniz ve akademik hayatımdaki değerli desteğiniz ile ilham kaynağım olduğunuz için size minnettarım.

Değerli hocam Prof. Dr. Mahir NAKİP'e önemli katkıları, yönlendirmeleri ve yorumları ile çalışmamı desteklediği için ve her şeyden öte bir babanın kızını kolladığı gibi beni kolladığı için sonsuz şükranlarımı sunuyorum. Yrd. Doç. Dr. Cüneyt DUMRUL hocama da yorum, değerlendirme ve katkıları için teşekkürü bir borç bilirim.

Mensubu olduğum Çankaya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ndeki dostlarım Öğr. Gör. Dr. Zeynep Birce ERGÖR, Arş. Gör. Zeynep ERÜNLÜ ile Uzman Pembegül ÇETİNER KARATAŞ'a, görev yapmakta olduğum Uluslararası Ticaret Bölümü ile Fakülte'mde yer alan birbirinden kıymetli hocalarıma ve diğer destekçilerime de teşekkür ederim. Arş. Gör. Simge YOZGAT, seni de unutmadım.

Son olarak benim biricik ve değerli aileme bana olan sonsuz inançları, her koşulda verdikleri destekleri ve bu onurlu noktaya ulaşmama sağladıkları katkıları için en büyük minnettarlığımı borçluyum. Anneciğim, her şey seninle anlamlı. Birlikte bir mezuniyet daha yaşıyoruz. Bu yolda birlikte yürümeye devam edebilmek dileğiyle...

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	xi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: TASARRUF KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ	6
1.1.Gelir-Tüketim ve Tasarruf İlişkisi.....	6
1.2.Tasarruf Kavramı ve Tasarruf Fonksiyonu	9
1.3.Tasarruf-Yatırım Eşitliği (Özdeşliği)	12
1.4.Tasarruf Türleri	14
1.4.1. Yurtiçi Tasarruflar	14
1.4.2. Dış Tasarruflar	15
1.5.Tasarruf Faktörleri.....	15
1.5.1. Sosyal Faktörler	17
1.5.2. İktisadi Faktörler.....	18
1.5.3. Politik Faktörler	19
1.6.Dünya Ülkelerinde Tasarruf Anlayışı	20
1.7.Türkiye’de Tasarruf Eğiliminin Değerlendirilmesi	21
BÖLÜM 2: EĞİTİM KAVRAMI VE EĞİTİMİN İKTİSADİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	25
2.1. Eğitim ile İlgili Kavramlar	25
2.1.1. Eğitimin Tanımı, Önemi ve Amacı.....	26
2.2. Eğitimin İktisadi Açından Değerlendirilmesi	27
2.2.1. Eğitimin Yatırım ve Tüketim Niteliği	29
2.2.2. Eğitim Harcamaları ve Eğitimin Maliyeti	30
2.3. Türkiye’de Eğitim ve İktisadi Yönü.....	32

2.3.1. Türkiye’de Eğitim ile İlgili Göstergeler	33
2.3.1.1.Mezun Sayıları	34
2.3.1.2.Yetişkin Nüfusun Eğitim Düzeyi	36
2.3.1.3. Okullaşma Oranları	37
BÖLÜM 3: EĞİTİM VE TASARRUF İLİŞKİSİ.....	40
3.1. Eğitimin Tasarruflar ve Tasarrufların Eğitim Üzerindeki Etkileri	40
3.2. Eğitim-Tasarruf Büyüme İlişkisi	42
BÖLÜM 4: LİTERATÜR TARAMASI.....	44
4.1. Teorik Çalışmalar	44
4.2. Ampirik Çalışmalar	47
4.2.1. Türkiye ile İlgili Çalışmalar	48
4.2.2. Diğer Ülkeler ile İlgili Çalışmalar.....	53
BÖLÜM 5: VERİ SETİ VE EKONOMETRİK MODEL	58
SONUÇ VE ÖNERİLER	83
KAYNAKÇA.....	89
EK	97

TABLULAR

Tablo 1: Türkiye’de Eğitim Kademelerine Göre Mezun Öğrenci Sayıları (1975-2013).....	34
Tablo 2: Türkiye’de 1975-2013 Yılları Arasında Yetişkin Nüfusun Eğitim Düzeyi (24-65 Yaş Grubu / Toplam).....	37
Tablo 3: Türkiye’de 1975-2013 Yılları Arası Brüt Okullaşma Oranı (%).....	38
Tablo 4: ADF ve P-P Birim Kök Sınaması Sonuçları.....	62
Tablo 5: KPSS Sınaması Sonuçları.....	63
Tablo 6: VAR Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi.....	65
Tablo 7: Eşbütünleşme Analizi (Kullanılan Seriler: EGITIMLINUFUS, TASARRUF).....	66
Tablo 8: Eşbütünleşme Analizi (Kullanılan Seriler: OKULLASMAORANI, TASARRUF).....	67
Tablo 9: Eşbütünleşme Analizi (Kullanılan Seriler: ILKOKULLASMA, ORTAOKULLASMA, YUKSEKOKULLASMA, TASARRUF).....	69
Tablo 10: Eşbütünleşme Analizi (Kullanılan Seriler: ILKMEZUN, ORTAMEZUN, GENELLISEMEZUN, MESLEKLISEMEZUN, TASARRUF).....	71
Tablo 11: Hata Düzeltme Modeli Test Sonuçları (EGITIMLINUFUS, TASARRUF).....	74
Tablo 12: Hata Düzeltme Modeli Test Sonuçları (OKULLASMAORANI, TASARRUF).....	75
Tablo 13: (ILKOKULLASMA, ORTAOKULLASMA, YUKSEKOKULLASMA, TASARRUF).....	75

Tablo 14: Hata Düzeltme Modeli Test Sonuçları (ILKMEZUN, ORTAMEZUN, GENELLISEMEZUN, MESLEKLISEMEZUN, TASARRUF).....	76
Tablo 15: VECM Granger Nedensellik/ Blok Dışsallık Wald Testi.....	77
Tablo 16: Çift Yönlü Granger Nedensellik Testi.....	78
Tablo 17: VECM Granger Nedensellik/ Blok Dışsallık Wald Testi.....	78
Tablo 18: Çift Yönlü Granger Nedensellik Testi.....	78
Tablo 19: VECM Granger Nedensellik/ Blok Dışsallık Wald Testi.....	79
Tablo 20: Çift Yönlü Granger Nedensellik Testi.....	80
Tablo 21: EKK Tahmin Sonuçları.....	81

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Tüketim ve Tasarruf Eğrileri.....	11
Grafik 2: Tasarruf-Yatırım Eşitliği.....	14
Grafik 3: Türkiye’de 1975-2013 Yılları Arası Yurtiçi Tasarrufların GSYH İçerisindeki Payı (%).....	24
Grafik 4: Serilerin Zaman Yolu Grafikleri.....	60

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e: adı geçen eser

a.g.m.: adı geçen makale

a.g.t.: adı geçen tez

vb.: ve benzeri

vd.: ve diğerleri

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

GSYH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

GDP: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

GNP: Gayri Safi Milli Hasıla

MPC: Marjinal Tüketim Eğilimi

MPS: Marjinal Tasarruf Eğilimi

FDI: Doğrudan Yabancı Sermaye

NFI: Net Faktör Geliri

NI: Milli Gelir

Y_d : Harcanabilir gelir

Y_p : Kişisel gelir

S: Tasarruf

C: Tüketim

S_o : Otonom tasarruf

C_o : Otonom tüketim

I: Yatırım

T: Vergi kesintileri

SPK: Sermaye Piyasası Kurulu

AB: Avrupa Birliği

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

MEB: Millî Eğitim Bakanlığı

YÖK: Yükseköğretim Kurulu

ÖSYM: Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi

TDK: Türk Dil Kurumu

AR-GE: Araştırma ve Geliştirme

ADF: Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi

P-P: Phillips-Perron Duraganlık Testi

J-J: Johansen-Juselius Eşbütünleşme Testi

KPSS: Kwiatkowski, Phillips, Schmidt, Shin Birim Kök Testi

VECM: Vektör Hata Düzeltme Modeli

VAR: Vektör Otoregresyon Modeli

EKK: En Küçük Kareler Yöntemi

LR: Ardışık Modifiye LR Test İstatistiği

FPE: Son Tahmin Hata Kriteri

AIC: Akaike Bilgi Kriteri

SIC: Schwarz Bilgi Kriteri

HQ: Hannan-Quinn Bilgi Kriteri

GİRİŞ

Ekonomi bilimi, yüzyıllardır süregelen bir disiplindir ve insan varlığının tanımlanmasında aktif rol oynamaya devam eden bir yaklaşımdır. Çok eski bir disiplin olmasına rağmen ekonomi biliminin tanımı ve sınırları halen net olarak çizilebilmiş değildir.

Ünlü iktisatçılar, ekonomi bilimin tanımlamak adına farklı yorumlamalarda bulunmuşlardır. Adam Smith, ekonomi biliminin babası, ekonomiyi zenginlik ve varlık bilimi olarak ifade etmiştir. Tüm zamanların büyük iktisatçısı olarak bilinen Alfred Marshall ekonomi bilimine daha geniş bir açıdan yaklaşmış, temel işletme faaliyetlerini inceleyen bir alan olduğunu belirtmiştir. John Robbins ise ekonomi biliminin sonsuzluk ile kıtlık arasında uzanan bir bilim olduğunu söylemiştir. (Dwiwedi, 2011, s. 4) Özetle ifade etmek gerekirse ekonomi bilimi, sınırsız istek ve ihtiyaçları karşılamak için kıt kaynakların nasıl değerlendirileceği ile ilgilenen bir bilimdir.

İnsanlar, ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çeşitli mal ve hizmetlere ihtiyaç duymaktadır. İhtiyaçlar sonsuzdur; ancak ihtiyaçların giderilmesi için kullanılacak kaynaklar sınırsız değildir. Eğer sınırsız ihtiyaçların giderilmesi için gereken kaynaklar ihtiyaçlara oranla yetersiz olmasaydı, bu kaynakların verimli bir şekilde ve planlı kullanılması, israf edilmeden değerlendirilmesine gerek olmazdı. Böylece tasarruf kavramına da ihtiyaç kalmazdı. Buradan hareketle söylenebilir ki tasarruf kavramı, insanoğlunun sınırsız istek ve ihtiyaçlarına karşılık yeryüzündeki kaynakların kıt olması ile ilişki halindedir. (Ersoy ve Demirci, 2007, s. 296)

Hanehalkları, işletmeler, devlet vb. ekonomik birimler gelirlerinin tamamını tüketim yaparak kullanmak yerine, bir kısmını tasarruf ve yatırıma ayırmaktadırlar. Bunu yapmalarındaki amaç, gelecekte bugünkü yaşam standartlarının üzerinde ve

daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak, tasarruflarının değer kaybetmesine engel olmak ile tasarruflardan sürekli ve belirli bir miktarda gelir elde etmektir. (Bozkuş ve Üçdoğruk, 2007, s. 1)

Bir toplumun en küçük yapıtaşı ve ekonomik tüketim birimi olan aile, bireylerin tüketim, tasarruf, üretim, eğitim gibi faaliyetleri gerçekleştirmesi, yorumlaması ve geleceğe aktarmasında temel bir misyon yüklenmektedir. (Ersoy ve Demirci, 2007, s. 296) Yatırım ve tasarruf, ülke ekonomilerinin en temel iki makroekonomik değişkeni olarak karşımıza çıkmaktadır ve ailenin tüm ekonomik faaliyetleri ile ilişkilendirilerek ifade edilebilmektedir. (Göçer, Alataş ve Peker, 2013, s. 60)

Tasarruflar, finansal sistemi besleyerek ülkelerin gelişmelerine katkı sağlayan bir etmendir. Tasarruf eğilimi yüksek olan ülkeler, kalkınmaları için önem arz eden kaynakları verimli yatırımlar haline getirerek istihdam ve gelir oranlarını arttırmaktadır. Bu yolla ülkelerin toplumsal ve bireysel gelişmelerinin sürekliliği sağlanmaktadır. Bu sebepten ülkeler, tasarrufları artırıcı uygulama ve önlemleri farklı şekil ve zamanlarda kullanmaktadırlar. Bir ülkede tasarruf artışı öncelikle finansal sistemin büyümesini sağlamakta, finansal sistemin büyüüp gelişmesi ile de ekonomide kaynak ihtiyacı olanların ihtiyaçları karşılanabilmektedir. (Hamarat ve Özen, 2015, s. 48)

Tam tersi bir durumda tasarruf oranlarının azalması ülkelerin, cari açık ve dış borç sorunu ile yüzleşmelerine yol açmaktadır. Ülkenin dış borçlanmasının artması, ekonomik birimlerin kaynak ihtiyaçlarının sağlanamaması, ülkelerin gelişmişliklerinin sekteye uğramasına neden olabilmektedir. Düşük düzeyde seyreden tasarruf oranları yüksek borç miktarı ile birleştirildiğinde ülkeler, dış borçlarını karşılayamaz duruma gelebilmektedir. (Hamarat ve Özen, 2015, s.49-50)

Bir ülkenin gelişme hızını arttırabilmesi için yeterli kaynağı olmayabilir, başka bir deyişle ülke, yatırımlarını finanse etmek için yeterli tasarruflara sahip değildir. Böyle bir durumda ülke saklayarak değerlendirdiği tasarrufları, yani rezervleri kalkınma için kullanabilir veya ülkeye dış tasarruf çekmek isteyebilir. Bu durumda

ülke, dış borçlanma veya ülkeye yabancı sermaye girişi vasıtasıyla tasarruf açıklarını telafi etme yoluna gitmektedir. (Uluyol, 2011, s. 168)

Eğitim, bireyleri bilgi ve becerilerle donatarak geleneksel ve modern ekonomi için gerekli olan donanımına sahip olmalarını ve bu yolla üretken bir beşerî sermayeye dönüşmelerini sağlayan bir süreçtir. Eğitim yoluyla nüfus, sahip olduğu kabiliyetlerini iyileştirerek daha üretken ve verimli işgücüne dönüşür. (Yardımcıoğlu, Gürdal ve Altundemir, 2015, s. 1) Ülkenin kalkınmasının gerçekleşmesi için ihtiyaç duyulan kalifiye insan gücüne sahip olunabilmesi ve bireylerin üretici konuma getirilebilmesi ancak eğitim aracılığıyla gerçekleştirilebileceğinden, eğitim her geçen gün ekonominin en temel yatırım faaliyeti haline dönüşmektedir. (Arabacı, 2010, s. 101) Gelişmiş ülkeler kalkınmalarını eğitime verdikleri öneme borçludur. Bu nedenle gelişmiş ülke olma yolunda olan ülkeler, yoksulluğun azaltılması ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanması için eğitim yatırımlarını bir öncelik olarak görmektedir. (Yeldan, 2012, s. 24)

Günümüzde eğitim, yalnızca okuma-yazma becerisine sahip bireyler yetiştirmek olarak düşünülmemekte, eğitime iktisadi anlamlar da yüklenmektedir. İktisadi anlamda eğitim, ülkelerin beşerî sermayelerini geliştirebilmek amacıyla nitelikli insan kaynağı oluşturma sürecidir denilebilir. Bugün artık eğitim, ülkelerin gelişmişlik ve kalkınma durumlarının en önemli göstergesi olarak görüldüğünden, ülkelerin eğitime verdikleri önemi her geçen gün arttırmaları gerekmektedir. Ülkeler, gerçekleştirdikleri eğitim harcamaları ile eğitim yatırımlarını uzun vadeli yatırım harcamaları olarak değerlendirebilmektedirler. (Koç, 2013, s. 242)

Eğitim, ülke ekonomilerinin sağlıklı ve sürdürülebilir bir şekilde büyümesinde önemli bir misyon yüklenmektedir. Ülkelerin gelir düzeylerinin belirlenmesi ve gelir dağılımlarının adil olması, beşerî sermayenin desteklenişi ve az gelişmiş ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin arttırılmasında eğitimin payı inkâr edilemez bir öneme sahiptir. Özellikle son yüzyılda yaşanan hızlı teknolojik ilerlemeler, nitelikli insan gücüne ve eğitilmiş bireylere olan talebi arttırmıştır. Ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin ve milli gelirlerinin arttırılabilmesi, ülkede uygulanacak etkili ve uygun eğitim politikalarına bağlı durumdadır. Eğitim, bireylerin kazançlarının artmasına, kazançları

artan bireylerin ise daha çok tasarruf etmesine katkı sağlamakta; ülkede yaşanacak gelir eşitsizliklerinin çözüme kavuşturulmasında ise etkili bir politika aracı olarak kullanılmaktadır. (Çiftçi ve Kangallı, 2015, s. 141)

Ülkelerin az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülke olarak sınıflandırılmalarında eğitimin, ekonomik duruma yansıyan etkilerinin payı büyüktür. Yukarıda bahsedildiği gibi eğitim, beşerî sermaye, gelir ve tasarruf üzerinde sahip olduğu pozitif etkiler dolayısıyla ülkelerin gelişmişlik ölçütlerinin yüksek düzeylerde olmasına oldukça büyük katkılar sağlamaktadır. Ayrıca bireylerin gelişmiş bir ekonomiye sahip ve kalkınmış bir ülke olma hedeflerine göre yetiştirilmesi, eğitimin sağladığı toplumsal, kültürel ve psikolojik katkıların yanında iktisadi alandaki etkisini de göstermektedir. (Çetin, 2014, s. 13)

Bu çalışmada eğitim-tasarruf ilişkisi 1975-2013 yılları arası Türkiye verileri ile ekonometrik yöntemler kullanılarak incelenmektedir. Eğitimin hanehalklarının tasarruf davranışlarını nasıl etkilediği üzerinde durulmakta, eğitim ile tasarruf arasındaki ilişki “Türkiye’de eğitim ile tasarruflar arasında bir ilişki vardır.” hipotezi ile analiz edilmektedir. Daha önce çalışılmamış bir konu olması dolayısıyla bu tez, ilgili literatüre önemli bir katkı sağlayacak olan öncü bir çalışmadır. Çalışma dört bölüm olarak oluşturulmuş, sonuç ve öneriler ile sonlandırılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde tasarruf kavramı ve fonksiyonu detaylı bir şekilde açıklanmış; gelir-tüketim ve tasarruf ilişkisine yer verilmiştir. Tasarruf türleri ile hanehalkı tasarruflarını etkileyen faktörler incelenerek dünyada ve Türkiye’de tasarruf eğilimleri ele alınmıştır. İkinci bölümde eğitim ile ilgili kavramlar üzerinde durularak eğitimin önemi ve amacına değinilmiştir. Eğitim iktisadi açıdan değerlendirilmiş, Türkiye’de eğitimin iktisadi yönü ve eğitim ile ilgili göstergeler üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde eğitim ve tasarruf ilişkisi incelenmiştir. Eğitimin tasarruflar ve tasarrufların eğitim üzerindeki etkilerine değinilerek eğitim, tasarruf ve büyüme ilişkisinden bahsedilmiştir. İlgili iktisat literatürünün özetlendiği dördüncü bölüm, teorik altyapı ve ampirik altyapı olmak üzere iki başlık altında toplanmıştır. Ampirik çalışmalar Türkiye ve diğer ülkeler olarak, ayrı ayrı özetlenmiştir. Beşinci bölümde

çeşitli kaynaklardan derlenen veriler ile gerçekleştirilmiş ekonometrik analizler ve sonuçlarına yer verilmiştir. Çalışma, sonuç ve politika önerileri ile tamamlanmıştır.

BÖLÜM 1

TASARRUF KAVRAMINA GENEL BAKIŞ

1.1. Gelir-Tüketim ve Tasarruf İlişkisi

İktisat, bireylerin ya da toplumların sınırsız istek ve ihtiyaçlarının, sınırlı kaynaklarla nasıl karşılanacağını ve tatmin düzeyinin nasıl en yükseğe erişeceğini inceleyen bir bilimdir. İktisat biliminin temellerini oluşturan istek ve ihtiyaçlar, tüketim kavramının ortaya çıkmasında da etkili olmuştur. İnsanlar, istek ve ihtiyaçlarını karşılamak, hayatlarını idame ettirebilmek içinse iktisadi faaliyetlerde bulunarak gelir elde etmek durumundadır. (Çetin, 2004, s. 10)

İktisadi anlamdaki tüketim ile halk dilindeki tüketim birbirinden farklı olmakla birlikte, halk dilinde yok etmekten gelmektedir. Oysa iktisatçı için tüketim, insanların ihtiyaçlarının karşılanması için mal ve hizmetlerin kullanılması anlamına gelmektedir. (Uludağ, Arıcan, Oksay, 1999, s.8) Mal ve hizmetlerin insanların ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik kullanılması tüketimdir. Tüketim, temel olarak ekonomik birimler tarafından gerçekleştirilen tüm ekonomik faaliyetlerin asıl amacıdır. İnsanların yaşam düzeylerinin yükselmesinin en önemli göstergesi, daha yüksek tüketim düzeyine ulaşmalarıdır. (Parasız, 2006, s.13)

Daha fazla gelir elde ederek daha fazla mal ve hizmet satın almak, bu yolla refah düzeyini yükseltmek insanların bütün çabasıdır. Bu yolla ülkeler, gelişmişlik seviyesi yüksek olan ülkeler arasında yer almaya çalışmaktadırlar. Söylenebilir ki bir ülkede belirli bir periyotta üretilen mal ve hizmet miktarı, o ekonominin yıldan yıla eriştiği büyümeyi ya da küçülmeyi ifade etmesinin yanı sıra, bireylerin ulaştığı refah düzeyinin belirlenmesinde de rol üstlenmektedir. (Dinler, 2010, s. 325) Bu noktada milli gelir hesaplamalarından söz edilebilir ve Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) ile Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) gibi kavramlar milli gelir hesaplamalarında önem arz etmektedir.

Gayri Safi Milli Hasıla (GNP), bir ülke vatandaşları tarafından bir yılda gerek o ülke sınırları içerisinde gerekse ülkenin kendi siyasi sınırlarını aşarak başka ülke sınırlarında üretilen nihai malların piyasa değeridir. (Ünsal, 2009, s. 52) Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GDP) ise bir ülkenin kendi siyasi sınırları içinde, belirli bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin üretildikleri yılın piyasa fiyatları cinsinden toplam parasal değeridir. (Dinler, 2010, s. 328) Buradan hareketle milli gelir için bir ekonomide bir dönemde oluşan toplam hasıladır denilebilir. (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir, 2008, s. 5) Milli gelirden (NI) söz ederken yurt içinde elde edilen gelire (DI), yerli üretim faktör gelirleri ile yabancı üretim faktör gelirleri arasındaki fark olan net faktör gelirlerinin (NFI) eklenmesi gerekmektedir:

$$NI = DI + NFI \text{ (Ünsal, 2009, s. 55)} \quad (I)$$

Bir ülkedeki milli gelir düzeyi, o ülkedeki diğer makroekonomik değişkenlerin belirlenmesinde de rol oynamaktadır. Bunlar toplam tüketim, tasarruflar, yatırım, istihdam ve fiyat düzeyidir. (Dwiwedi, 2011, s.50) Milli gelir, bir ülke vatandaşlarının satın alma güçleri hakkında az çok bilgi vermekle birlikte milli gelir (NI) ile bireylerin satın alma güçlerini ifade eden kişisel gelirleri (Y_P) arasında fark vardır. Öyle ki bir ekonomideki vatandaşların kişisel gelirinden bahsederken bir kısım kesintiler ve ilavelerden de bahsetmek gerekmektedir. Bu kesintiler emeklilik, çeşitli vergi ve sigorta primleri vb.den oluşurken ilaveler ise sübvansiyon¹, transfer ödemeleri² ve kamu borçlanma faizleri vb.dir. Dolayısıyla kişisel gelir;

$$Y_P = NI + (\text{Transfer Harcamaları} + \text{Sübvansiyonlar} + \text{Kamu Borçlanma Faizleri}) - (\text{Kurumlar Vergisi} + \text{Şirketlerin Dağılmayan Karları} + \text{Sosyal Kesenekler}) \text{ dir. (II)}$$

(Dinler, 2010, s. 337-338)

Bir ekonomideki kişilerin harcanabilir net geliri ise bireyleri en çok ilgilendiren kavramdır. Öyle ki harcanabilir gelir (ya da harcanabilir kişisel gelir) kavramından bahsederken devlet tarafından kişilerden tahsis edilen dolaysız vergi kesintileri (T)

¹ **Sübvansiyon:** Devlet tarafından gerçekleştirilen mali destekler.

² **Transfer Ödemeleri:** Devlet tarafından milli gelirin, düşük gelirli lehine yeniden dağılımının yapılması.

mevzu bahis olmaktadır. Kişilerin harcanabilir kişisel geliri (Y_d), kişisel gelirden (Y_p) daima küçük olmaktadır. (Yıldırım vd., 2008, s. 54)

$$Y_d = Y_p - T \quad (III)$$

Kişiler, elde ettikleri ve dolaysız vergi kesintileri sonrasında ellerinde kalan harcanabilir gelirlerinin bir kısmını tüketim harcamaları için kullanmaktadırlar. Harcanabilir gelirin tüketilmeyen kısmı, kişiler tarafından tasarruf edilmektedir. O halde harcanabilir gelir, tüketim (C) ve tasarrufların (S) toplamına eşittir.

$$Y_d = C + S \quad (IV)$$

J.M. Keynes tarafından ortaya atılan Mutlak Gelir Hipotezi neticesinde tüketim harcamaları, harcanabilir gelirin fonksiyonu olarak gösterilmektedir. Yani bir ülkedeki tüketim harcamaları, harcanabilir gelire bağlı olarak artmakta ya da azalmaktadır. Gelir dışındaki tüm faktörler sabit olmak kaydıyla (ceteris paribus) harcanabilir kişisel gelir (Y_d) ile tüketim (C) arasındaki ilişki şu şekilde gösterilebilir:

$$C = f(Y_d) \quad (V)$$

Buradan hareketle bir ülkedeki tüketim harcamalarını gösteren tüketim fonksiyonuna (C) otonom tüketim³ (C_o) ile marjinal tüketim eğilimini⁴ (MPC) de dahil ettiğimizde tüketim fonksiyonunun gösterimi aşağıdaki gibi olmaktadır:

$$C = C_o + MPC \times Y_d \quad (\text{Dinler, 2010, s. 350-351}) \quad (VI)$$

Reel faiz oranı, harcanabilir gelir, parasal aktiflerin satın alma gücü⁵, gelecekte beklenen gelir vb. faktörler, tüketim ve tasarrufları etkileyen faktörlerdir. (Dinler, 2010, s. 154) Hanehalkının harcanabilir geliri, tüketim harcamaları üzerindeki en önemli belirleyicidir. Harcanabilir gelir arttıkça hanehalkının tüketime harcayacağı

³ **Otonom Tüketim:** Yeme, içme, barınma vb. zorunlu tüketim türleri.

⁴ **Marjinal Tüketim Eğilimi:** Net gelirden gerçekleşen artışın tüketimi ne derecede etkilediği.

⁵ **Parasal Aktifler:** Para, tahvil, bono vb.

para artmaktadır. Bu ilişki makroekonominin en temel ilişkilerinden birisi olmakta birlikte tüketim fonksiyonu henahalkının planlanan tüketim harcamaları ile bu harcamaları belirleyen faktörleri ilişkilendirmektedir. (Parasız, 2006, s. 154) Tüketimi etkileyen gelir dışı faktörler ise Keynes tarafından şu şekilde belirtilmektedir: Faiz oranlarındaki değişiklikler, fiyat düzeylerindeki değişimler, gelecekteki fiyat beklentileri, hanehalkının zenginliği veya sahip olduğu varlıklar, milli gelirin dağılımı. (Dwiwedi, 2011, s. 154)

1.2. Tasarruf Kavramı ve Tasarruf Fonksiyonu

Halk dilinde tasarruf, parayı ya da tüketilecek herhangi bir şeyi idareli ve yeteri kadar kullanma, tüketirken dikkatli davranma durumudur. Türk Dil Kurumu (TDK) Türkçe Sözlüğü'nde tasarruf, bir ekonomide belirli bir dönemde yaratılan gelirin tüketilmeyen, yani harcanmayan kısmı; cari gelirin bir kısmının tüketilmeden gelecekte kullanılmak üzere ayrılması şeklinde tanımlanmaktadır.⁶ Tasarruf, somut zamanda yaşayan bireylerin yarın hakkındaki bilgisizlikleri, yani geleceğin belirsizliği karşısında aldığı tedbirdir. (Akat, 2009, s.148) İktisadi bir tanımla ise tasarruf, kısaca gelirin tüketime harcanmayan kısmı olarak ifade edilmektedir. Gelirin tüketime harcanmayıp, tasarruflara ayrılan kısmı ise daha sonra ödünç verilerek yatırıma dönüşmektedir.

Hanehalkı, harcanabilir gelirin tümünü harcamayarak bir kısmını çeşitli nedenlerden dolayı tasarruf olarak ayırmayı tercih etmektedir. Daha önce belirtmiş olduğumuz gibi harcanabilir kişisel gelir (Y_d), tüketim (C) ve tasarrufların (S) toplamından oluşmaktadır. Yani;

$$Y_d = C + S \text{ denkleminde ulaşılabilir. (VII)}$$

Bu denklemden yola çıkarak tasarruf denkleminde şu şekilde ulaşılmaktadır:

⁶ TDK, BSTS, İktisat Terimleri Sözlüğü, 2004.

$$S = Y_d - C$$

$$C = C_0 + MPC \times Y_d$$

$$S = Y_d - (C_0 + MPC \times Y_d) \text{ (Dinler, 2010, s. 354)} \quad (IX)$$

Yukarıdaki ifadelerden görüleceği üzere tasarruf, harcanabilir gelir ile yine harcanabilir gelire bağlı olan tüketim fonksiyonu arasındaki farktır. Tüketimin harcanabilir gelire bağlı olduğu gibi tasarrufun da harcanabilir gelire bağlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, tasarruf fonksiyonu;

$$S = f(Y_d) \text{ şeklindedir. (X)}$$

Yani tasarruf fonksiyonu, harcanabilir gelir ile tasarruflar arasındaki ilişkidir. (Melvin ve Boyes, 2011, s. 190)

Tasarruf fonksiyonuna menfi tasarruf miktarı⁷ (S_0) ile marjinal tasarruf eğilimini⁸ (MPS) de dahil ettiğimizde;

$$S = S_0 + MPS \times Y_d \text{ şeklinde ifade edilmektedir. (Dinler, 2010, s.354)} \quad (XI)$$

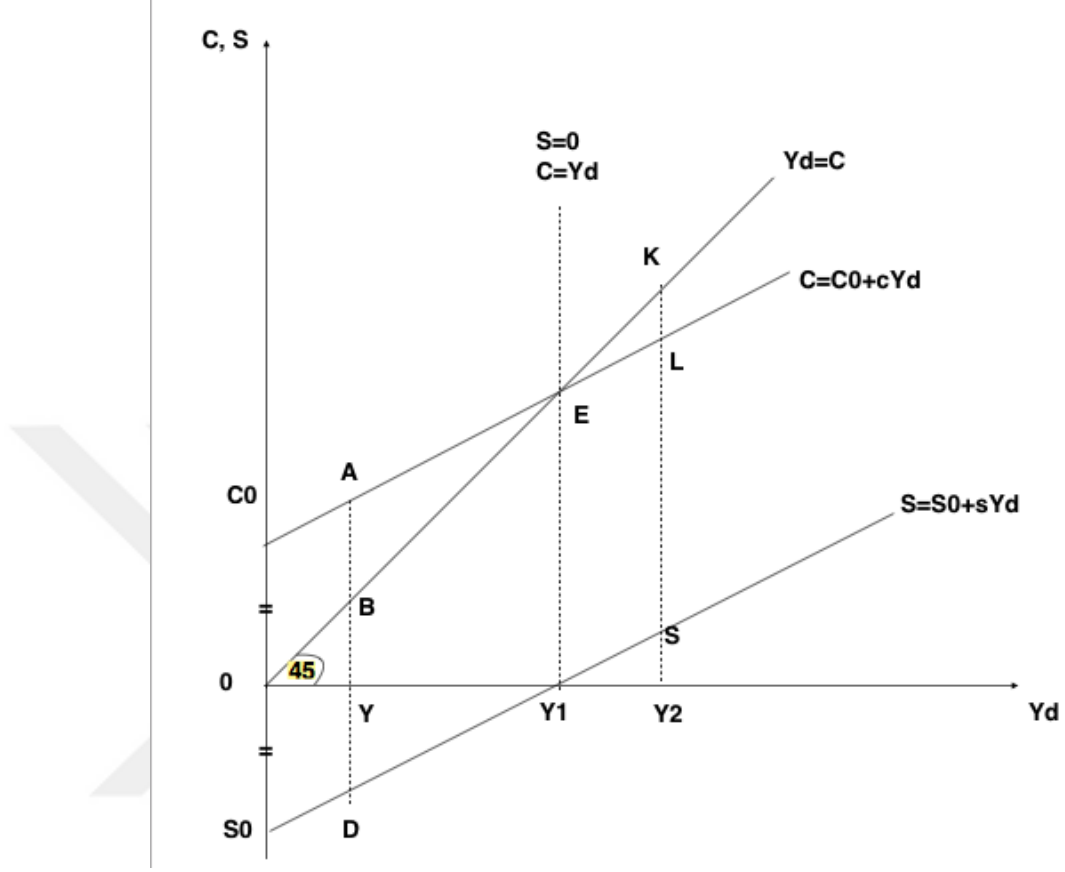
Aşağıdaki grafikte tüketim ve tasarruf fonksiyonları, diyagram olarak gösterilmektedir. Grafikte yer alan 45° doğrusu, ilgili ekonomide hiç tasarrufun yapılmadığını ve gelirin tamamının tüketildiğini ifade etmektedir. Grafiğe göre harcanabilir gelir düzeyi Y_1 'e ulaşına kadar ilgili ekonomide tüketim fazlası bulunmakla birlikte, bu durum negatif tasarrufa⁹ neden olmaktadır. Grafiğe göre OC_0 ile OS_0 mesafesi birbirine eşittir. Bu durum, hanehalkının gelirinin sıfır olduğunu ve tüketim harcamalarının borçlanarak ya da geçmiş yıllarda gerçekleştirilen tasarruflardan karşılandığı gösterilmektedir. Harcanabilir gelir Y kadarken, tüketim AY kadardır. Harcanabilir gelir Y_1 olduğunda tüketim EY ; Y_2 olduğunda ise tüketim LY kadar olmaktadır. Y_1 gelir düzeyinde negatif tasarruf eğilimi ortadan kalkmakta,

⁷ **Menfi Tasarruf Miktarı (S_0):** Harcanabilir gelir sıfırken ne kadar tasarruf yapıldığı.

⁸ **Marjinal Tasarruf Eğilimi (MPS):** Net gelirden gerçekleşen artışın tasarrufu ne kadar etkilediği.

⁹ **Negatif Tasarruf:** Tüketim miktarının gelirden fazla olması.

Y1 miktarının üzerine çıktıkça tasarruf miktarı artmaktadır. Nihayet harcanabilir gelir Y_2 olduğunda ilgili ekonomi için pozitif tasarruftan¹⁰ söz edilebilmektedir.

Grafik 1: Tüketim ve Tasarruf Eğrileri

Kaynak: Prof. Dr. Zeynep Dinler, *İktisada Giriş*, Bursa, Ekin Yayınevi, 2010, s.354

Harcanabilir gelirin düşük olduğu bazı durumlarda, tüketim harcamaları harcanabilir geliri aşabilir. Hanehalkı kazandığı gelirden fazla tüketim harcaması yapıyorsa, harcamalarını borçlanarak ya da sahip olduğu tasarrufları kullanarak finanse edebilmektedir. Bu duruma eksi tasarruf denilmektedir. (Melvin ve Boyes, 2011, s. 190)

Tasarrufun hangi amaçla yapıldığı hususu iktisatçıların üzerinde anlaşamadıkları bir konu olmakla birlikte, neo-klasik teoride tasarrufun gelir elde

¹⁰ **Pozitif Tasarruf:** Harcanabilir gelirden tasarrufa pay ayrılması.

etmek amacıyla yapıldığı savunulmaktadır. Buna göre tasarruftan elde edilen faiz geliri ile tasarruf miktarı arasında pozitif bir ilişki kurulmaktadır. (Akat, 2009, s.148)

Klasik iktisat teorilerinde tasarrufların belirleyicisi olarak faiz hadleri gösterilirken, J.M. Keynes tarafından faiz oranlarının tasarruflar ve yatırımlar üzerinde bir etkisinin olmadığı fikrini öne atılmıştır. Yani klasik yaklaşım, bireylerin gelirlerinin ne kadarını tüketeceklerini ne kadarını tasarruf edeceklerini faiz oranlarına bakarak belirlediklerini söylemektedir. Oysa Keynes, tasarrufları belirleyen asıl etkenin faiz oranı değil de gelir düzeyi olduğunu ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre kişiler, tüketimlerine harcanabilir kişisel reel gelir ile karar verirken, tasarruflarına karar verirken de harcanabilir kişisel reel gelirlerine bakarak karar vermektedirler:

$$S = S(Y_d) \quad (XII)$$

Keynes'in iktisadi düşünceye kazandırmış olduğu yeniliklerden olan tasarruf ve yatırım analizi, bireysel ve toplumsal çıkarların daima çatıştığını göstermektedir. Keynes'e göre tam istihdam gelir düzeyinde yatırımlar planlanan tasarrufları karşılamıyorsa, gelir düzeyi tasarruf ve yatırımlar eşitleninceye kadar düşer. Bu durum sonucunda bireylerin daha fazla tasarruf yapma isteği yararlarına olsa da toplumun yararına olmamaktadır. (Uludağ vd., 1999, s. 83)

1.3.Tasarruf-Yatırım Eşitliği (Özdeşliği)

Bir ülkede bir yılda yapılan tasarruflar ile yatırımlar, toplam harcamanın ve toplam gelirin tanımı gereği, birbirine daima eşittir. Bu önemli husus kısaca tasarruf-yatırım eşitliği (özdeşliği) diye nitelendirilir. (Ünsal, 2009, s. 58)

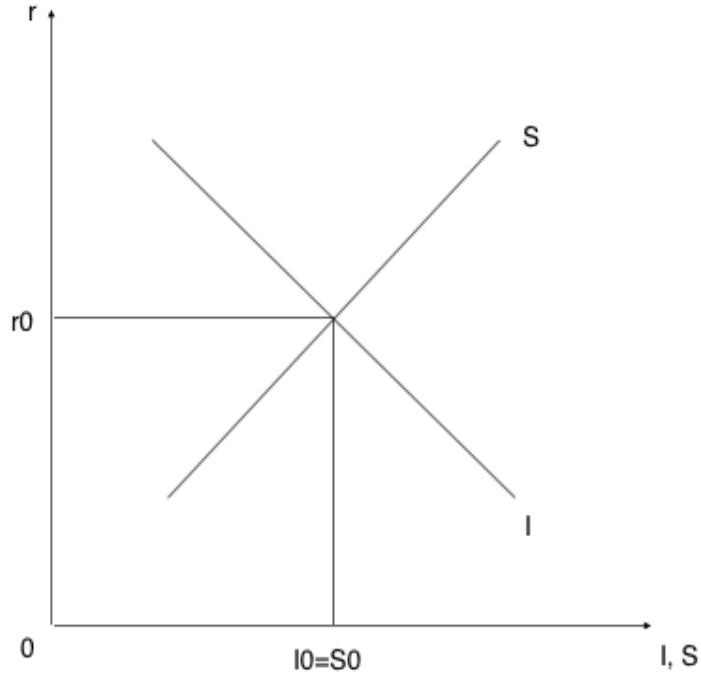
İnsanların hayat görüşleri, bir de gelecek için bugünden önlemler almaları, fedakarlıklara katlanmaları şeklinde ortaya çıkar. Geleceklerinin daha iyi olmasını isteyen insanlar, bu amaçla şimdiden gayret sarf ederler; yani yatırım yaparlar. (Parasız, 2006, s. 5)

Keynesgil Teori, Klasik İktisatçıların dediği gibi faiz oranının hanehalkının tasarruflarıyla firmaların yatırımlarını uyumlu hale getireceğini reddetmektedir. Keynesgillere göre tasarruf yapanlarla yatırım yapanlar farklı farklı gruplardır. Ayrıca tasarruf sahipleriyle yatırımcıların güdüleri farklı farklıdır. (Parasız, 2006, s. 149)

Klasik iktisatçılara göre bugünkü tüketimden vazgeçmenin, yani tasarrufun bedeli faizdir. Buradan hareketle tasarruf, faizin bir fonksiyonu şeklinde düşünülebilir. Yüksek faizler tasarrufları teşvik etmekte, bu nedenle faiz oranları ile tasarruflar arasında doğru orantı bulunmaktadır. Buna karşılık yüksek faizler yatırımları azaltmaktadır. Faizler arttıkça yatırımlar azalmakta, faizler azaldıkça yatırımlar artmaktadır. (Tunca, 2011, s. 42)

Grafik 2’de tasarruf-yatırım (I) eşitliği gösterilmektedir. Şekilde (r), faiz hadleridir. Faiz oranları arttıkça tasarrufların arttığı; ancak yatırımların azaldığı yaklaşımdan yola çıkıldığında ödünç verilebilir fonlarda denge ($I=S$) ile sağlanacaktır. Bu eşitlik aynı zamanda faiz haddinin de belirleyicisi olacaktır. Tasarrufların yatırımlardan fazla olduğu durumda ödünç verilebilir fon fazla oluşacak, bu durum faiz hadlerinin düşmesine yol açacak, böylece de yatırımlar artacaktır. Yatırımların artması tasarrufları azaltacak ve böylece denge tekrar sağlanacaktır. (Tunca, 2011, s. 42)

Keynes’e göre tasarruflar, bireylerin kendi tüketim kararlarının sonucunda şekillenmektedir. Yatırımlar ise bireysel girişimcilerin davranışlarıyla oluşmaktadır. Tasarruf ve yatırımlar her ne kadar birbirlerinden farklı görünse de temelde tüketimi aşan kısma eşittir ve dolayısıyla ikisi arasında eşitlik doğmaktadır. (Şengür ve Taban, 2016, s. 31)

Grafik 2: Tasarruf-Yatırım Eşitliği

Kaynak: Prof. Dr. Zafer Tunca, **Makro Ekonomi**, İstanbul, Geçit Kitabevi, 2011, s. 42.

1.4. Tasarruf Türleri

Temel olarak tasarruflar, yurtiçi tasarruflar ve dış tasarruflar olarak ikiye ayrılmaktadır.

1.4.1. Yurtiçi Tasarruflar

Ülke içerisinde yer alan hanehalkı, şirketler ve devlet tarafından yurtiçinde yapılan tasarruflar, iç tasarruflardır. Kalkınma için gereken iç finansman kaynaklarını da oluşturan iç tasarruflar, (Taban ve Kar, 2015, s. 175) her ülkenin kendi ekonomik yapısına göre şekillenmektedir ve özel sektör tasarrufları ile kamu tasarruflarının toplamına eşittir. (Sancak ve Demirci, 2012, s. 162)

Hanehalkları ve şirketler tarafından yapılan tasarruflar, özel sektör tasarruflarını oluşturmaktadır. Özel sektör tasarrufları gönüllü ya da iradi tasarruflardır ve hiçbir dış etkinin altında kalmadan, isteyerek yapılmaktadır. (Çetin, 2004, s. 85) Hanehalklarının harcanabilir gelirinden tüketim harcamaları ile vergi ödemelerinin çıkarılması ile özel kesim tasarrufları bulunur. Kurum (şirket) tasarrufları ise elde edilen karların ortaklara dağıtılmaksızın yatırımlara aktarılmasıyla meydana gelmektedir. (Şengür ve Taban, 2016, s. 31)

Kamu tasarrufları kamu kullanılabilir geliri ile gideri arasındaki farktan oluşmaktadır. (Sancak ve Demirci, 2012, s. 162) Kamu bütçesinin fazla vermesi sonucu oluşan kamu tasarrufları, hükümetlerin harcamaları gerçekleştirdikten sonra kalan vergi gelirleridir. (Şengür ve Taban, 2016, s. 32)

1.4.2.Dış Tasarruflar

Bir ülkenin diğer ülkelerden sağladığı kaynaklar olan dış tasarruflar, genellikle doğrudan ve dolaylı yabancı sermaye yatırımları, döviz, ile dış yardımlardan oluşmaktadır. İktisadi kalkınma açısından iç finansman kaynakları gibi dış finansman kaynakları da oldukça önemlidir. (Şengür ve Taban, 2016, s. 32)

İç tasarruf yetersizliğinden dolayı dış tasarruflara ihtiyaç duyan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, tasarruf ve döviz açığı gibi sebeplerden yabancı sermaye yatırımları, dış borç, dış yardımlar vb. finansman kaynaklarından yararlanma yoluna giderler. Dış tasarrufların varlığı ülke ekonomisinde kalkınma politikalarının uygulanması, iç tasarrufların yatırımlara dönüşmesi ve teknolojik ilerleme gibi konularda olumlu katkı sağlamaktadır. (Şengür ve Taban, 2016, s. 32)

1.5. Tasarruf Faktörleri

Ülkelerin tasarruf oranları çoğunlukla kamu ve özel kesim tasarruflarının toplamı alınarak hesaplanmaktadır. Hanehalkı tasarruf oranlarına ise kamu tasarruflarını toplam tasarruflardan çıkararak ya da toplam tasarruflar içerisindeki özel tasarrufları ayırıştırarak ulaşılabilmektedir. (Şengür ve Taban, 2016, s.30)

Hanehalkı, ekonomide temel tüketim birimidir. Hanehalkı gelir elde eden ve onu nasıl harcayacağına karar veren birimdir. Hanehalkı, aynı evde yaşayan ve ortak ekonomik kararlar alan bütün aile bireyleri olarak tanımlanabilir. Hanehalkı kavramı içine aynı zamanda kendileri de birer aile üyesi olan girişimciler de girer. O halde, hanehalkı aynı zamanda hem tüketici hem üretici hem de kaynakların sahibi veya sağlayıcı olabilir. Hanehalkı, tüketici konumunda firmalar tarafından üretilen mal ve hizmetleri satın alırken, sahip olduğu üretim faktörlerini ya da kaynakları firmalara satan faktör sahibi konumunda da karşımıza çıkabilmektedir. (Parasız, 2006, s. 13)

Bir toplumun en küçük birimi olan ailenin tasarruflarını yönlendiren unsurlar ailenin yaşam dönemi, evdeki bireylerin üretime katılım durumları, ailede kadının çalışıp çalışmadığı, ailenin enerji tüketimi, ailenin tüketim alışkanlıkları, tüketici kredisi kullanma durumu ve ailenin bütçe yapısıdır. Ailenin yaşam standardının artmasında ve karşılaşılabilecekleri finansal sıkıntılara hazırlıklı olmalarında tasarrufların önemi büyüktür. Aile, tasarrufları arttıkça kendisini güvende hissedecektir. (Ersoy ve Demirci, 2007, s. 296)

Bireysel yatırımcılar tasarruf kararlarını verirken sosyal ve ekonomik koşullardan etkilenirler. Bu koşullar bazı durumlarda karar alıcıları doğrudan, ya da dolaylı olarak etkilemektedir. Ayrıca, bu etkileşimin şiddeti de yatırımcının kişisel özelliklerinden kaynaklanabileceği gibi, içinde yer aldığı ortamın ve çevre koşullarının da durumuna göre değişiklikler gösterebilmektedir. Bir toplumdaki bireysel yatırımcılar genel olarak heterojen bir yapıya sahip olduklarından, beklentilerinin de farklılık göstermesi doğal bir durumdur. Bu farklılıkların nedeni olarak bireysel yatırımcıların birbirinden farklı kültür, bilgi ve psikolojik etmenlerden etkilenmeleri ile eğitim seviyelerinde görülen farklılıklar gösterilebilir. Tasarruf sahipleri yatırım kararı alırken, karşılaşılabileceği risklere yönelik bazı tutumlar oluşturmaktadırlar. Bu tutumlar da tasarruf sahiplerinin alacağı yatırım kararları üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. (Bozkuş ve Üçdoğruk, 2007, s. 1-2)

Ülkeler, tasarrufları arttıracak önlemler alma ve politikalar geliştirme gayretindedirler; çünkü ülkenin gelişmişlik ve kalkınmışlık durumlarının desteklenmesinde tasarrufların önemi oldukça büyüktür. Bu nedenle ekonomik

hayatın ana etmenlerinden olan hanehalkının tasarruf oranlarının artırılması son derece önemlidir. (Düzgün, 2009, s. 174)

Yapılan araştırmalar neticesinde hanehalkı tasarruf davranışlarını etkileyen en önemli faktörler sosyal, iktisadi ve politik faktörlerdir denilebilir.

1.5.1. Sosyal Faktörler

Yaşam Boyu Gelir Hipotezi'ne göre insanlar, gençlik çağlarında ya çok az tasarruf yaparlar ya da hiç yapmazlar. Olgunluk çağında ise pozitif tasarruf yapar; ancak yaşlılık dönemlerinde tekrar negatif tasarruf eğilimi gösterirler. Kısacası toplam tasarruf, nüfusun yaş dağılımından etkilenmektedir. (Düzgün, 2009, s. 178)

Bir ülke nüfusunun eğitilmiş, sağlıklı ve genç olması tasarruf eğilimleri açısından oldukça önemlidir. Çalışma çağındaki birey sayısı genç nüfus ile doğru orantılı olduğundan, işgücüne katılım oranı arttıkça toplam gelirden de artış sağlanacağı için tasarruflarda da artış sağlanacaktır.

Bireyler, içerisinde yaşadıkları toplum ve çevresel faktörler ile doğrudan etkileşim halindedirler. Bu nedenle insanlar, aynı gelir seviyelerine sahip olmasalar bile ilişki kurdukları kişiler ile benzer tüketim davranışları sergilerler. (Şengür ve Taban, 2016, s. 35)

Kentleşme oranındaki artış, hanehalkı tasarruf oranını negatif olarak; fakat sınırlı bir şekilde etkilemektedir. İktisat literatürüne bakıldığında zaman zaman da kentleşme oranındaki yükselmenin hanehalkının tasarruf eğilimlerini azaltıcı bir faktör olduğu görülmektedir. Bu durumun en önemli nedeni olarak da gelişmekte olan ülkelerde görülen köyden kente yönelik iç göçlerin artmasına bağlı olarak tarımsal gelirlerde meydana gelen azalmalar gösterilebilir. (Ceritoğlu ve Eren, 2013, s. 11)

Hanehalkı tasarruf oranları üzerindeki bir diğer önemli faktör ise hane reisinin yaş grubudur. Hane reislerinin yaşı ve eğitim düzeyindeki artış ile birlikte hanehalkı tasarruf oranlarında da artış görülmektedir. (Ceritoğlu ve Eren, 2013, s. 4)

1.5.2.İktisadi Faktörler

Tasarruf sahipleri tarafından sermaye piyasasına aktarılan tasarruflar, yüksek getiri, güven ve likidite kaygılarına göre şekillendirilirler. Tasarruf sahipleri ekonomik tahminlerde bulunurken enflasyon ve faiz oranlarını dikkate almaktadırlar. (Bozkuş ve Üçdoğruk, 2007, s. 2)

Bireyler, faiz oranlarının yüksek olduğu durumlarda bugünkü tüketimlerinden vazgeçerek gelecekte tüketim yapma adına cari dönem tüketim taleplerini erteleyebilir; tasarruf yapma yoluna gidebilirler. Tüketim ve tasarruf davranışlarını şekillendiren gelir beklentisi, faiz oranındakiyle benzer şekilde bireylerin eğilimlerini etkilemektedir. Hanehalkları eğer sadece geçimlerini sağlayabilecekleri kadar gelir elde ediyorlarsa bu durum tasarruf davranışını da olumsuz olarak etkileyecektir. (Şengür ve Taban, 2016, s. 34) Düşük gelir düzeylerine sahip olan kesimlerde tasarruf ya hiç yoktur ya da negatif seyretmektedir. Başka bir deyişle birey, elde ettiği gelir miktarı tüketimine harcamalarını karşılayamadığı durumlarda gelir eksikliğini borçlanarak kapatmaktadır. Buna karşılık gelir miktarı yükseldikçe tasarruf oranları yükselmeye başlamakta; gelir miktarı arttıkça tasarruf miktarı da artmaktadır. Yüksek gelir elde eden bireyler, düşük gelir elde edenlere oranla daha fazla tasarruf etmektedirler. (Uluyol, 2011, s. 168) Bireyler, enflasyon oranındaki artıştan kaynaklanan belirsizlik nedeniyle tedbir olarak daha çok tasarruf etmektedirler. (Uluyol, 2011, s. 168)

Bir ülkedeki enflasyon, faiz oranı değişiklikleri ve refah ile ilgili değişikliklerden dolayı tüketicilerin tasarruf-tüketim eğilimlerini etkilemektedir. Gelire bağlı olarak artış ve azalış gösteren tasarruflar, enflasyonun reel gelir üzerindeki olumlu veya olumsuz yansımalarından da etkilenecektir. (Şengür ve Taban, 2016, s. 34)

Faiz oranlarının tasarruflar üzerinde yarattığı etki belirgin olmamakla birlikte, daha yüksek faiz oranının görüldüğü bir durumda, gelecekteki fiyata göre tüketimin bugünkü fiyatı artmaktadır. Bu durum ikame etkisi olarak anılmaktadır. Bunun sonucu

olarak tasarruf oranlarını arttırıcı eğilim oluşacak; hanehalkı ödünç verense, faiz oranlarında görülen artış geliri arttıracak ve tüketimi arttırırken tasarrufu azaltacaktır.

Finansal gelişme ve derinleşme de ekonominin tasarruf durumu üzerinde etkiye sahiptir. Finansal derinleşme, ekonomide var olan mevcut tasarruf araçlarındaki artışa ve çeşitliliğe göre şekillenmektedir. Bu durumun geri dönüşü ise tasarruf oranında artış olacaktır.

Ekonomik büyüme, kişi başına GSYİH ve ticaret hadleri, özel tasarrufları etkilemektedir. Yüksek büyüme oranları tasarrufu arttırmaktadır. (Düzgün, 2009, s. 78)

1.5.3.Politik Faktörler

Devlet tarafından belirlenen ekonomi politikaları tüm ekonomik birimleri etkilemektedir. Tasarruf eğilimleri üzerinde özellikle yaşam beklentisi ve verimlilik açısından etkisi bulunan eğitim ve sağlık uygulamaları, ülkelerin gelişmişlik ve kalkınmışlıkları üzerinde doğrudan fikir sahibi olmamıza katkı sağlamaktadır. Öyle ki yaşam beklentisinin düşük olduğu bir ülkede tasarruf eğilimleri de düşüktür. Yaşam beklentisinin yüksek olduğu ülkelerde ise tasarruf eğilimleri yüksek seviyelerdedir.

Merkezi otoritece belirlenen bireysel vergilerdeki artış, kişisel harcamalarda ve tasarruflarda azalmaya neden olacaktır. Uygulamaya konulan parasal kararlar, emeklilik reformu, finansal liberalizasyon ve dış borçlanma politikaları doğrudan veya dolaylı olarak tasarruf oranlarını etkileyecektir. (Şengür ve Taban, 2016, s. 35)

Kamu tasarrufları ile kamu politikaları özel tasarrufları etkilemektedir. Hükümet, kendi tasarruflarını doğrudan belirlerken, buna bağlı oluşan değişiklikler hanehalkı tasarrufunu doğrudan etkileyecektir; çünkü ekonomik birimler kamu faaliyetlerini dengelemek için faaliyete geçecektir. (Düzgün, 2009, s. 177)

1.6. Dünya Ülkelerinde Tasarruf Anlayışı

İktisadi açıdan değerlendirildiğinde Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı gelişmekte olan ülkeler, kalkınma sorunuyla boğuşmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin kalkınmayı gerçekleştirebilmeleri ve bunu sürdürülebilir kılabilmeleri, ülkelerin tasarruf performansları ile oldukça ilgilidir. Ülkeler, tasarruflarını etkili bir şekilde kullanabilmeli ve tasarruflarını yatırımlara dönüştürebilmelidir. Bu ülkelerde yatırımların artması, ülkenin sahip olduğu kaynaklar ile ilişkilidir. Ülkeler, kamu ve özel kesim tarafından yaratılacak olan tasarruflar vasıtasıyla ekonomik faaliyetler için gereken kaynak miktarını sağlayabilir. Tersine bir durum, yani tasarrufların eksik olması noktasında ülkeler, dış borçlanma ya da yabancı finansman araçlarıyla ülkelerine girdi sağlayarak kaynak ihtiyaçlarını gidermeye çalışmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelere gelir düzeylerinin, gelişmiş ülkelere oranla düşük seviyelerde seyir etmesi dolayısıyla tasarruf miktarları da düşük düzeydedir. (Uluyol, 2011, s.168)

Gelişmekte olan ülkeler, sermaye stoklarını tasarruflar ile artırarak kalkınmalarını hızlandırabilmektedir. Adam Smith'ten Keynes'e ve modern büyüme teorisinin kurucularına kadar her dönem tasarruf, sermaye stoku sorununun en temel konusunu teşkil etmiştir. Gelişmekte olan ülkelere işgücü potansiyeli yüksektir ve doğal kaynaklar boldur; ancak düşük düzeydeki sermaye miktarı ve teknolojik gelişmişliğin tamamlanamaması, ülkelerin ilerlemelerini sekteye uğratmaktadır. Bu nedenle bu ülkelere kısa dönemde üretimi ve istihdamı arttırmak mümkün olamamaktadır. Gelişmekte olan ülkeler tam istihdam seviyesinde kabul edilse dahi milli gelir artışı yatırımların ve haliyle tasarruf oranlarının artırılmasıyla gerçekleşebilecektir. Ekonomik bireyler gelirlerin düşüklüğü sebebiyetiyle kazançlarının tamamını tüketim harcamalarında değerlendirmektedir. Bunun sonucu olarak tasarrufların, dolayısıyla da yatırımların, yükselebileceği maksimum düzey, tüketimin sınırlandırılabilmesiyle minimum seviye ile sınırlıdır. Bu demek oluyor ki tasarrufların yetersiz olması, yalnızca gelir seviyesinin düşük olması ile değil, aynı zamanda ülkenin tüketim eğiliminin yüksekliği ile de ilişki halindedir. (Uluyol, 2011, s. 169)

Gelişmekte olan ülkelerde iktisadi hayatın diğer tüm sahaları, tasarruf açığı sorunundan ve bu açığın kapatılmamasından kaynaklanan olumsuz şartlardan etkilenmektedir. Düşük seyreden gelir düzeyinden kaynaklanan tasarruf yetersizliği, yatırımların da yetersiz olmasına yol açmaktadır. Bu olumsuzluklardan ülkelerin istihdam, üretim, milli gelir ve pek tabi olarak tasarrufların düşük seviyelerde kalmasına neden olmaktadır. Bu kısır döngüden kaynaklı olarak ülkeler, ekonomik aktivitelerini yükseltme hususunda finansman problemleriyle karşılaşmaktadırlar. Bu nedenle ülkeler, tasarruflarının yetersiz olduğu noktalarda dış tasarrufları ülkelerine çekmeye çalışmaktadırlar. (Düzgün, 2009, s. 174)

Gelişmekte olan ülkeler, ekonomik kalkınma çabalarında başarıya ulaşabilmek amacıyla tasarruf açıklarına çözüm bulmak zorundadır. Tasarruflar, ülkelerin kalkınma için gerekli olan yatırımları için finansman sağladığından, tasarruf dar boğazından kurtulmaları gerekmektedir. (Uluyol, 2011, s. 168)

1.7. Türkiye’de Tasarruf Eğiliminin Değerlendirilmesi

Sahip olduğumuz kültür, birçok konuda çoğun zarar, azın karar olduğunu, aşırı tüketimden kaçınarak tasarruf edilmesi gerektiğini söyler. Kültürümüz, “Bir lokma, bir hırka”, “Ak akçe kara gün içindir.”, “Sakla samanı, gelir zamanı”, “Damlaya damlaya göl olur.”, “Har vurup harman savurma” gibi barındırdığı pek çok atasözü ile tasarrufların önemini ortaya koymaktadır. (Ersoy ve Demirci, 2007, s. 197)

Türkiye, sürekli olarak cari açık veren bir ülkedir. Bunun nedeni olarak halkın büyük bir çoğunluğunun gelirinin düşük olması, buna bağlı olarak tasarruf oranının yetersiz kalması gösterilebilir. Türkiye’de var olan tasarruflar da etkin bir şekilde değerlendirilememekte, dolayısıyla ülkede gerçekleştirilecek yatırımlar için cari açık verilerek finansman sağlanmaktadır. Kısacası Türkiye’nin iç tasarruf eğilimi gelişmekte olan ülkelere ve dünya ortalamasına oranla düşük düzeylerde kaldığı için yatırımların finanse edilmesi sorunu doğmakta; bu nedenle dış kaynaklara ihtiyaç duyulmaktadır. (Uluyol, 2011, s. 168)

Türkiye’de tasarruf hacminin yetersizliği, ekonomik gündemde tartışılan en önemli konulardan birisidir. Dünya Bankası tarafından 2012 yılında yayınlanmış olan “Türkiye Ülke Ekonomik Raporu”, Türkiye’de düşük tasarrufları değerlendirmektedir. Rapora göre Türkiye’de tasarruf oranlarının düşük seyretmesi, yurtiçi tasarrufların büyüme için finansman oluşturacak olması ve yurtiçi tasarruf açığının büyümeyi dış tasarruflara bağımlı hale getirmesi dolayısıyla önemli riskler ortaya çıkaracaktır. Bu risklerden en önemlileri, cari açığın büyümesi nedeniyle büyümenin sürdürülebilirliğinin ortadan kalkması ve Türkiye’den sermaye çıkışının artmasıdır. (Hamarat ve Özen, 2015, s. 49)

Türkiye’de tasarruflar ile ilgili yapılan en önemli çalışmalardan birisi, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından gerçekleştirilmiştir. 1996 yılında Türkiye’nin seçilmiş 21 ili için uygulanan “Hanehalkı Tasarruf ve Yatırım Eğilimleri Anketi” ile örnekleme yöntemi ile belirlenen illerin hanehalklarının tasarruf ile yatırım tercihleri ve yatırımları üzerinde etkili olan faktörler araştırılmıştır. Çalışma, hanehalkının gelir, tüketim, tasarruf ve yatırım tercihlerini analiz etme açısından önemlidir. Türkiye’de bireyler, yatırım tercihlerini çoğunlukla altın, banka mevduatı, döviz, menkul kıymetler ve gayrimenkuller gibi araçlara yönlendirmektedirler. Anket sonucunda elde edilen bulgularda tasarrufların gelire oranı %36,3 bulunmuş; Kayseri, İstanbul, Antalya ve İzmir tasarruf eğilimi yüksek olan iller dikkati çekmektedir. Yüksek gelir düzeyinin tasarruf miktarında artışa neden olduğu görülürken, tasarruf edenlerin %9,8’i tasarruflarını finans piyasalarında değerlendiren bireylerden oluşmaktadır. Bu oran tüm haneler içerisinde ise %6.17’dir. Anket sonuçlarında görülen önemli bulgulardan bir diğeri ise eğitim seviyesi yükseldikçe, finansal piyasalardaki yatırımların da yükseldiğidir. (Hamarat ve Özen, 2015, s. 52)

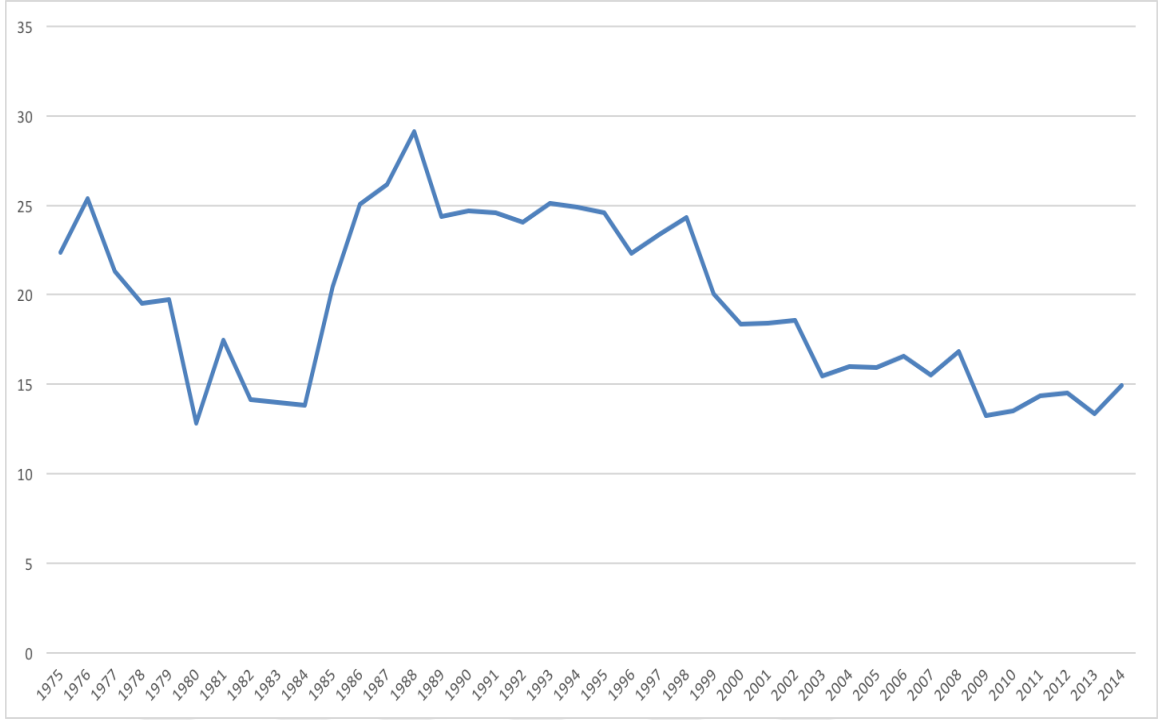
Türkiye ekonomisinde özel tasarruf oranlarında özellikle son yıllarda görülen gerilemeler dikkat çekicidir. Kriz dönemleri dışında Türkiye’de, özel tasarruf oranları ile hanehalkı tasarruf oranları birbirlerine paralel olarak hareket etmektedir. (Ceritoğlu ve Eren, 2013, s. 3) Ülkede görülen ekonomik istikrar veya istikrarsızlık, bireylerin tasarruflarını olumlu veya olumsuz olarak etkileyen bir diğer önemli unsurdur.

Hanehalkı tasarrufları ile elde edilen gelirleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu, aynı zamanda hane resinin yaşı ile eğitim düzeyinin hanehalkı tasarruflarını yükseltici bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Hanehalkı tasarruflarını etkileyen en önemli faktör olarak üniversite mezun sayılarının artması gösterilmektedir. Bu durumun en önemli gerekçesi olarak ekonomik faaliyetlere katılımı her geçen gün artan üniversite mezunlarının, hanehalkı gelirlerine ve dolayısıyla da tasarruflarına olan pozitif etkisinin tüm diğer gelir gruplarına oranla daha belirgin bir şekilde hissediliyor olmasıdır. İlgili literatür Türkiye için incelendiğinde, üniversite mezunu ekonomik bireylerin gelirlerinin daha yüksek olduğunun ve bu durumun da hanehalkı tasarruflarına etkisinin daha yüksek olduğunun savunulduğu görülmektedir. (Ceritoğlu ve Eren, 2013, s. 4)

Türkiye’de toplam yatırımlarla yurtiçi tasarruflar arasındaki farkın GSYH’ya oranı 2000’li yıllara kadar artarken, 2001 finansal krizinden sonra azalmaya başlamıştır. Bunun nedeni olarak 2001 yılı itibariyle tasarruf açığının yabancı yatırım ve sermaye yolu ile karşılanması gösterilebilir. Artan cari açıkların finanse edilmesi ise ülkede gerçekleştirilen özelleştirmelerle olmuştur. Ayrıca artan teknoloji transferleri kanalıyla verimlilik artışı sağlanarak yeni istihdam alanlarının oluşması desteklenmiştir. (Uluyol, 2011, s. 169)

Grafik 3’te Türkiye’de 1975-2013 dönemi için yurtiçi tasarrufların GSYH içerisindeki payı, yüzdelik olarak gösterilmektedir. Grafiğe göre Türkiye’de tasarruf oranlarının sürekli bir düşüş eğilimi içerisinde olduğu söylenebilir. Verilerin derlendiği 1975 yılından 2013 yılına kadar geçen sürede, günümüze yaklaşmış olmasına rağmen Türkiye’de tasarruf oranları, gerilemeye devam etmiş bulunuyor.

Grafikte özellikle kriz dönemlerinde tasarruflarda düşüşler gözlenmektedir. 1978 yılında yüksek dış borçlardan kaynaklanan iktisadi kriz döneminde en büyük düşüşlerinden birisini yaşayan tasarruflar, 24 Ocak 1980 Kararları’nı izleyen süreçte tekrar yükselme eğilimi göstermiştir. 1986, 1988, 1989 krizleri döneminde çok büyük bir düşük yaşamayan tasarruflar, 1990’lı yıllarda asıl büyük düşüşlerini yaşamıştır. 2001 krizini izleyen dönemde ise tasarruflardaki azalışın daha da hızlanmış olduğu görülmektedir.

Grafik 3: Türkiye’de 1975-2013 Yılları Arası Yurtiçi Tasarrufların GSYH İçerisindeki Payı (%)

Kaynak: TCMB, TÜİK, Kalkınma Bakanlığı

Türkiye’de yatırımların en büyük kaynağı tasarruflardır. Özsermaye olarak veya kredi kullanılarak da yapılsa yatırımlar, her koşulda tasarruflara dayanmaktadır. Tasarrufların yetersiz olduğu durumlarda yatırımları desteklemek amacıyla dış kaynak kullanımına gidilmekte; bu durum da bir süre sonra ülkede karşılaşılabilecek finansal problemleri kaçınılmaz hale getirmektedir.

Bölüm 2’de eğitim kavramı açıklanmakta ve eğitim iktisadi açıdan değerlendirilmektedir.

BÖLÜM 2

EĞİTİM KAVRAMI VE EĞİTİMİN İKTİSADİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bugün ekonomilerin gelişimleri değerlendirilirken gelir dışında sağlık ve eğitime de en az gelir kadar pay vererek yaygın olarak kullanılmaya başlanılan ölçüt, Birleşmiş Miller (BM) tarafından ölçülen İnsani Gelişme Endeksi (İGE)'dir. İktisadi ve insani gelişmeyi, iktisadi gelişme ile iktisadi büyüme arasındaki farkı vurgulayarak yorumlayan İGE, ülke ekonomilerinin başarısını değerlendirirken iktisadi faktörlerin yanı sıra sosyal ve toplumsal faktörlere de önem veriyor.

Bu endekse göre Türkiye, kişi başına düşen gelirden olduğu gibi eğitim alanında da kendi kategorisindeki pek çok ülkeye oranla geride kalmaktadır. 19. yüzyılda Türkiye'de eğitim alanında gerçekleştirilen iyileştirmelere rağmen, eğitim göstergeleri değerlendirildiğinde ilerlemeler kısıtlıdır. Son iki yüzyılda dünya ülkeleri gerek milli gelir gerekse de eğitim alanında önemli ilerlemeler kaydederken Türkiye, bu ilerlemelerin gerisinde kalmaktadır.

2010 yılı İGE sıralamasında Türkiye, 187 ülke içerisinde kişi başına gelirden 70., eğitimde ise 120. sırada yer almaktadır. Yani Türkiye, uluslararası sıralamalarda kullanılan eğitim göstergelerine göre kendi gelir grubundaki ülkelere göre bir hayli geriden gelmektedir. Bu durum ise ülke ekonomilerinin ilerlemesinde en az iktisadi faktörler kadar insani faktörlerin de büyük öneme sahip olduğunu gözler önüne sermektedir. (Pamuk, 2015, s. 316)

2.1.Eğitim ile İlgili Kavramlar

Ülkelerin gelişmesinde, fiziki sermaye stokunun büyüklüğünün yanı sıra beşerî sermaye faktörünün oldukça büyük bir etkisi bulunmaktadır. Beşerî sermayenin

niteliğini ortaya kolan en önemli değişkenlerden biri ise eğitimidir. Eğitim, ülkelerin mevcut beşerî sermayenin kalitesini yükseltir ve bu yolla ekonomik olarak gelişmeleri hususunda önemli faydalar sağlar. (Özsoy, 2009, s. 73)

Ülkelerin sahip olduğu insan gücünün beşerî sermaye niteliği kazanabilmesi için geliştirilmesi gerekmektedir. Beşerî sermayenin geliştirilmesi genel olarak ilk, orta ve yüksek öğretim kademelerini kapsayan planlı ve programlı eğitim yoluyla geliştirilirken, bireylere çalıştıkları yerlerde verilen hizmet içi eğitimler kanalıyla da sağlanabilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde eğitimin ülke genelinde yaygınlaştırılması ve bireylerin sahip oldukları niteliklerin artırılması, gelişmiş ülkeleri yakalayabilmeleri açısından önemlidir. Bu amaç için gereken eğitim harcamalarının finanse edilmesi ve mali problemlerin çözüme kavuşturulması gerekmektedir. (Eriçok ve Yılandı, 2013, s. 89)

20. yüzyılda ve özellikle II. Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde nüfusun günden güne artan çoğunluğu, daha fazla eğitim faaliyetinde bulunmaya başlamıştır. Bunun sonucu olarak bireylerin bilgi ve beceri seviyeleri yükselmiş, bu yolla ileri teknolojileri kullanabilme kapasiteleri artmıştır. Daha kalifiye insan sermayesine sahip olan ve ileri teknolojinin nimetlerinden yararlanabilen ülkelerde ise milli gelirin yükselmesine paralel olarak tasarruf ve yatırım oranları zaman içerisinde artan ivmeler kazanmaya başlamıştır. (Pamuk, 2015, s. 6)

2.1.1.Eğitimin Tanımı, Önemi ve Amacı

Eğitim, bireylere belli bir bilim dalında veya herhangi bir konuda bilgi, beceri kazandırma ile yeteneklerini geliştirme süreci; bireylerin kişiliklerini yükseltme amacıyla olan anlayışlar bütünüdür.

Geçmişten günümüze eğitim, farklı açılardan yaklaşılarak ve farklı anlamlar yüklenerek evrilmiştir. Ünlü düşünürlerden Aristo'ya göre eğitim, bireyin ahlaki davranışlar kazanma yolu, Çiçero'ya göre insan zihninin disiplin altına alınması, Descartes'e göre aklın doğru kullanımının öğrenilmesi, Rousseau'ya göre doğuştan insanda bulunmayan, dışarıdan yetişkinlerin bireye kazandırdığı her şeydir. Buradan

yola eğitim kavramı için insan yaşamının her alanında ve aşamasında katkısı yadsınamaz bir olgudur denilebilir. Eğitimin insana katkısı yalnızca sosyal alanlarla sınırlı değildir. Eğitimin bireye katkısını iktisadi alanın yanı sıra, siyasi ve kültürel sahalarda da görebilmek mümkündür. Böylece toplumların ve dolayısıyla ülkelerin gelişimi gerçekleşmektedir. (Çetin, 2014, s. 27)

Eğitimin asıl amacı öğrenme olarak karşımıza çıkarken, bir ülkenin eğitime verdiği önem, o ülkenin kendisini geleceğe nasıl hazırladığını ortaya koymaktadır. Eğitim siyasal ve demokratik toplum bilincini geliştirip, ülkelerin teknolojik ilerlemelerine ve kültürel yeteneklerini keşfetmelerine yardımcı olmaktadır. Ülkelerin global dünyada rekabet edebilmesini sağlayan beşerî sermaye kavramı eğitim sayesinde mümkün olabilmektedir. Yüksek insan sermayesine sahip olan ülkeler hem iktisadi hem de sosyal alanlarda önemli gelişmeler kaydetmektedirler. Eğitim sayesinde insanın özünde bulunan yetenekler ortaya çıkarılarak daha verimli kullanılabilir bir düzeye çıkarılmaktadır. (Çetin, 2014, s. 29)

Eğitim, temel amaç olarak bireyleri toplumsal hayata hazırlamak ve kendilerinin, dolayısıyla yaşadıkları toplumun gelişmesine odaklanmaktadır. Bu yolla gelecek nesillere daha iyi ve gelişmiş bir dünya bırakılacaktır. Eğitim ile birlikte bireyler, mesleki ve akademik olarak bilgi ve beceriler edinmekte; yeteneklerini geliştirebilmektedir. Bu sayede ülke genelinde nitelikli insan gücü artacak, üretim süreçlerine katılım oranları yükselecektir. Eğitim süreci sonucunda daha verimli ve faydalı sonuçlara ulaşmak için ise eğitimde kalitenin artırılması önemlidir. Özetlenecek olursa eğitim, ülke ekonomilerine katkı sağlayıp verimliliği artırır, ülkenin büyümesine ve kalkınmasına destek olur. (Çetin, 2014, s. 30)

2.2.Eğitimin İktisadi Açıdan Değerlendirilmesi

Ülke ekonomilerinin başarısının değerlendirilmesinde yalnızca iktisadi gelişme ya da iktisadi büyümenin değerlendirilmeye alınması yeterli değildir. Günümüzde artık dünya ülkelerinin iktisadi performansları değerlendirilirken üretim ve gelir gibi faktörlerin yanı sıra insanların refahı, yaşam kalitesi, gelir bölüşümü,

sağlığı, eğitimi ve değişen evre koşulları da dikkate alınmaktadır. (Pamuk, 2015, s. 4-31)

Eğitimin iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin sorgulanmaya başlamasıyla birlikte beşerî sermaye kavramı da tartışılmaya başlanmıştır. 1960'lı yıllara kadar üzerinde pek fazla konuşulmayan bir kavram olan beşerî sermaye, içsel büyüme teorileri ile birlikte önem kazanmaya başlamıştır.

Neo-klasik büyüme teorisine göre teknolojik gelişme, dışsal bir faktördür. Ekonomik büyüme, fiziki sermaye birikimi ve emek miktarının artmasına bağlı olarak artmakta veya azalmaktadır. Bu teoriye göre teknolojik gelişme, ekonomik büyüme üzerindeki itici güçtür ve teknolojik gelişmenin altyapısını beşerî sermaye oluşturmaktadır. İçsel büyüme modellerine göre emek ve sermaye oranındaki artışın yanı sıra beşerî sermaye de ekonomik büyüme üzerinde etkiye sahiptir. (Telatar ve Terzi, 2010, s. 202)

Eğitimin ülkelerin iktisadi ilerleme ve gelişme performansları üzerindeki etkisi değerlendirildiğinde, gelir düzeyinde sağladığı artış ile adil gelir dağılımına olanak sağlaması en önemli iki ölçüt olarak gösterilebilir. Eğitim, insan gücünün, başka bir değerle de emeğin, verimliliğini arttırarak ülke içerisinde teknoloji yaratma ve kullanımını kolaylaştırma hususlarında büyük katkılar sağlamaktadır. (etin, 2014, s. 12-15) Eğitime yapılan yatırımlar vasıtasıyla ülkeler, uluslararası piyasalarda rekabet edebilecek nitelikli işgücüne erişebilmektedir. Bu yolla oluşan işgücü, bir ülkenin beşerî sermaye stokunun değerlendirilmesi için kullanılabilir ana göstergelerden birisidir. (Türkmen, 2002, s. 23)

Bir ülkenin gelişmişlik ya da az gelişmişlik durumunu, o ülkenin ilgili eğitim kriterlerini inceleyerek anlayabilmek mümkündür. Temelde okur-yazar oranı, okullaşma oranı, ğrenci başına düşen ğretmen sayısı, eğitime ayrılan harcama bütçesi vb. gibi eğitim kriterleri, ilgili ülkenin dünya ülkeleri arasındaki yerini anlamada ölçüt olarak kullanılmaktadır. Ülkelerin sahip olduğu, gelişmişlik durumlarını ortaya koyan eitli avantajların ortaya çıkarılmasında ve dezavantajların giderilmesinde eğitimin sağladığı katkılar şüphesizdir. (etin, 2014, 12-15)

2.2.1.Eğitimin Yatırım ve Tüketim Niteliği

Mal ve hizmetler bireylerin ihtiyaçları doğrultusunda kullanılması ve faydalarından satın alma anında yararlanılmasına tüketim; satın alma anında değil de ileri bir tarihte kullanılarak faydalarının süreklilik kazandırılmasına yatırım denilmektedir. Eğitim bu açıdan değerlendirildiğinde hem tüketim hem de yatırım olarak nitelendirilebilmektedir. İktisat literatüründe de eğitimi bu iki yönüyle ele alan pek çok çalışma bulunmaktadır.

Eğitim anlık faydalar sağlayan bir hizmet türüdür. Birey, eğitim hizmetini aldığı esnada fayda sağladığı için eğitim tüketim özelliği göstermektedir. Eğitim harcamaları, kısa süreli yararlar barındırması ve harcamaların kısa dönemde getiri sağlayamayacak olması nedeniyle tüketim harcaması özelliği kazanmaktadır. Eğitim aynı zamanda gelecekteki kapasiteyi ve verimliliği arttırarak daha fazla gelir elde etme olanağı sağlayan bir daldır. Bunun için yatırım özelliği gösteren bir yönü de bulunmaktadır. Eğitimin başladığı dönemden eğitim tamamlanıncaya kadar geçen sürede gerek bireye gerekse de eğitim araçlarına yapılan tüm yatırım ve harcamalar, uzun dönemde kişiye sağladığı faydalar ve milli gelir üzerindeki etkileri sebebiyetiyle yatırım unsuru da teşkil etmektedir. (Çetin, 2014, s. 35) Başka bir deyişle eğitim için yapılan tüm harcamalar, gelir dağılımının yeniden düzenlenebilmesi hususunda bir araçtır. Aynı zamanda iktisadi büyüme, kalkınma ve ekonomik istikrarın sürekliliği noktasında da önemli bir misyon yüklenmektedir. Eğitimin yatırım faaliyeti olarak nitelendirilmesinin ana nedeni budur. (Arabacı, 2011, s. 102)

Eğitim insan üzerine yapılan bir yatırım faaliyeti olduğundan diğer yatırımlara göre farklı özellikler barındırmaktadır. Bireylerin eğitimleri için yapılan harcama ve yatırımlar, gelecek için fayda yaratarak temelde toplumun tamamına yapılan bir yatırım olarak geri dönmektedir. (Çetin, 2014, s. 14-28)

Eğitim yatırımları insan ve toplum açısından çeşitli özellikler barındırmaktadır. Mikroekonomik açıdan bu özellikler değerlendirildiğinde eğitim yatırımlarının sürekliliği olan ve insan yaşamının sonuna kadar sürebilen yatırımlar olduğu, her yeni eğitim düzeyinde bireylerin gelir seviyelerinde yükselmeleri sağladığını söylenebilir.

Yani eğitimli bireyler, eğitimsiz bireylere göre daha fazla gelir elde etme şansına sahiptirler. (Özsoy, 2009, s. 73)

Eğitim yatırımları makroekonomik açıdan değerlendirildiğinde eğitim yatırımlarında azalan verimler değil, artan verimler yasaasının geçerli olduğu görülebilir. Aynı zamanda eğitim, hem hizmet sektörü olarak bir tüketim malı hem de insana yatırım yaptığı için üretim faktörü niteliği taşımaktadır. Bu nedenle az gelişmiş ülkelerde işgücünü daha nitelikli ve verimli hale getirerek büyüme ve kalkınmanın desteklenmesi konusunda eğilimler görülmektedir. (Özsoy, 2009, s. 73-74)

2.2.2.Eğitim Harcamaları ve Eğitimin Maliyeti

Eğitim hizmetleri de her mal ve hizmette olduğu gibi bir maliyete sahiptir. Eğitimin maliyeti, bireyin eğitimi için yapılan dolaylı ve dolaysız maliyetlerden meydana gelmektedir.

Eğitimin dolaylı maliyeti, bir faaliyette doğrudan sağlanamayan, birçok faaliyetin yürütülmesinde ortak olarak değerlendirilen kaynakların maliyeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Alternatif maliyet (fırsat maliyeti)¹¹ ise bunun en önemli ayağıdır. Yani eğitimin girdileri olan eğitim sürecinde harcanan para, öğretmen ve öğrencilerin zamanı, öğretmen ve diğer görevlilere ödenen maaşlar, ders araç gereçleri için gereken para ve binalar vb. yerine, tüm bu süreçte kullanılan kaynakların alternatif kullanımları söz konusudur.

Eğitimin dolaysız maliyetini ise parasal maliyet, yani bireylerin ve devletin eğitim hizmetleri için doğrudan yaptıkları harcamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada ise devreye toplam ve ortalama maliyet kavramları girmektedir. Toplam maliyet eğitimin sürdürülebilmesi için gerekli olan tüm girdilerin toplamı iken, ortalama maliyet ise öğrenci başına düşen eğitim maliyetidir. Dolayısıyla bir ekonomideki öğrenci sayısı arttıkça ortalama maliyet yükselmektedir. (Çetin, 2014, s. 37-38)

¹¹ **Alternatif Maliyet (Fırsat Maliyeti):** Bir şeyi elde etmek için vazgeçilmiş olan en iyi alternatif, vazgeçme maliyeti.

Eğitimde günümüzün değişen koşulları ve gelişmeleri doğrultusunda alt yapı yetersizlikleriyle karşılaşılmakta ve yeni ihtiyaçlar ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda artan öğrenci nüfusu göz önünde bulundurularak yeni eğitim binalarına gerek duyulmakta, bu durum da yeni ve büyük sermaye yatırımlarını gerektirmektedir. Eğitim harcamalarında büyük artışlara sebep olacak olan bu gereksinimleri karşılamak ve artan eğitim talebine cevap verebilmek için kamu otoriteleri ve politika yapıcılara büyük görevler düşmektedir. (Eriçok ve Yıllancı, 2013, s. 90)

Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde, eğitim için ihtiyaç duyulan kaynakların büyük bir kısmı devlet tarafından sağlanmaktadır. Eğitim düzeyi ve gelir seviyesinin düşük seyir ettiği gelişmekte olan ülkelerde eğitim hizmetleri, devlet tarafından ücretsiz olarak verilmektedir. (Arabacı, 2011, s. 102) Hem sosyal hem de iktisadi boyutları barındırması dolayısıyla eğitim faaliyetleri kamu tarafından kontrol altına alınmaktadır. Eğitim harcamalarının yarı kamusal mal niteliği taşıdığı söylenebilmektedir. Devlet, kaynaklarının yetmediği durumlarda ise özel sektörden destek alınabilmektedir.

Devlet, ülkedeki tüm vatandaşları için eğitimde eşit olanaklar yaratmak durumundadır. Bu nedenle özellikle gelişmiş ülkelerde eğitime ayrılan pay yüksek olmakta, eğitim harcamalarında da oransal olarak en büyük pay devletin sorumluluğuna bırakılmaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise bu oran, gelişmiş ülkelere göre düşük olmaktadır. (Çetin, 2014, s. 39-40)

İnsan Sermayesi Teorisi'ne göre daha yüksek eğitim düzeyi daha yüksek gelir seviyelerine işaret eder. Ebeveynlerin eğitim düzeylerinin yüksek olduğu ailelerde çocukların eğitimleri için yapılan harcamalar da yüksek olmaktadır. Eğitim düzeyi kararlarında gelirin elastikliği, ülke ekonomileri için makro ekonomik seviyede bir göstergedir. (Ulusoy ve Yolcu, 2014, s. 1091-1112)

Bir ekonomideki en önemli eğitim göstergeleri öğrenci sayıları, okullaşma oranları ve eğitim harcamalarıdır. Eğitim harcamalarının ülkeden ülkeye farklılaşmasında ise eğitim kademelerindeki öğrenci sayısı, mevcut eğitimin altyapısı, ülkelerin gelir düzeyleri ve toplumun eğitime verdiği önem gibi bazı etmenler rol

oynamaktadır. Eğitim harcamaları ise kamu harcamaları, özel sektör harcamaları ve tüketim harcamaları gibi bölümlere ayrılmakta, değerlendirilebilmesi açısından da genellikle GSMH'ya oranlanarak ifade edilmektedir. (Türkmen, 2002, s. 18)

2.3. Türkiye'de Eğitim ve İktisadi Yönü

Gelişmiş ülke olma yolunda ilerlemekte olan Türkiye'de, eğitim harcamalarına verilen pay kamu harcamaları içerisindeki en büyük paya sahiptir. Türkiye'de eğitimden yararlanmakta olan nüfus oldukça büyük, eğitim sektöründe çalışan personel sayısı son derece fazla, bölgeler arası eşitsizlikler kaçınılmaz ve milli gelir oranı düşüktür. Bu nedenle Türkiye'de eğitim için yeterli kaynağın ayrılması ve bu kaynakların dağılımında sorunlarla karşılaşmaktadır. (Arabacı, 2011, s. 103)

İktisat yazınında Türkiye için gerçekleştirilmiş, eğitim ve gelir arasındaki ilişkiyi analiz eden pek çok çalışma yer almaktadır. Bu çalışmaların büyük bir çoğunluğu, yapılan ampirik çalışmalar neticesinde eğitim ile gelir arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin varlığını göstermiştir. Yani söylenebilir ki, eğitim düzeyi arttıkça bireylerin gelir seviyeleri yükselmektedir. (Çiftçi ve Kangallı, 2015, s. 143)

Türkiye'de gelir düzeyleri düşük seyir ettiğinde hanehalkları, üniversiteye kadar olan eğitim sürecinde gelirlerinin önemli bir bölümünü eğitime ayırmak durumdadır. Gelir seviyesi düşük olan kesimlerde aileler, gelirlerinin büyük bir bölümünü temel tüketim harcamalarında değerlendirmekte, bu durumda düşük sosyal ve ekonomik koşullarda yaşayan ailelerin çocuklarının eğitime düşük bir pay ayırmalarına neden olmaktadır. Bu nedenle devlet ve politika yapıcılar, düşük gelir seviyesine sahip olan ailelerin çocuklarının eğitim hayatındaki başarılarının artırılması ve mali problemlerden kaynaklanan sıkıntıların giderilmesinde önemli rol oynamaktadırlar. (Çiftçi ve Kangallı, 2015, s. 143)

Türkiye'de kamu tarafından tüm eğitim düzeylerine yapılan harcamalar, OECD ve Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ile kıyaslandığında, bu ülkelerin çok altında seyretmektedir. Genç nüfusun yüksek olmasına ve özellikle ilk ve orta öğretim

kademelerinde nüfusun önemli bir bölümü eğitim görmesine rağmen, bu kademelere yapılan eğitim harcamalarının uluslararası standartların çok altında olduğu söylenebilir. (Yeldan, 2012, s. 31)

İGE göstergelerine göre Türkiye’de 1980 sonrasında eğitim alanında ilerlemeler kaydedilmiştir. Endeks, 1980 sonrası dönemde okur-yazarlık oranının kadınlarda %89, erkeklerde ise %98’e ulaştığını; yetişkin nüfusun ortalama okul süresinin de uzadığını göstermektedir. 2010 yılına gelindiğindeyse bu göstergelerde ilerleme kaydedilmiş olmasına rağmen Türkiye’nin, kendisine yakın gelir grubundaki ülkelerin gerisinde kaldığı görülmektedir. (Pamuk, 2015, s. 315)

Türkiye’de 1990’ların sonlarına doğru %93,5 düzeyinde seyreden okullaşma oranı, 2012 yılına gelindiğinde %98,7’ye yükselmiştir. Aynı dönemler için üniversite sayısı ise 73’ten 168’e çıkmıştır. (Çiftçi ve Kangallı, 2015, s. 142)

Yukarıdaki bölümlerde de açıklandığı gibi eğitim, bir ekonominin milli gelir düzeyleri üzerinde pozitif etkiye sahip olmakla birlikte, bu durum diğer tüm faktörler üzerinde de avantajlar doğurmaktadır. Eğitim yoluyla daha iyi gelişmiş insan gücüne sahip olan ülkeler, globalleşen dünyada kendine daha sağlam bir yer edinebilir ve rekabet ortamında kendisine üst sıralarda yer edinebilir. Ekonomik bireyler edindikleri derin bilgi, tecrübe ve yetenekleri vasıtasıyla daha verimli ve üretken bir konuma gelerek ülkelerini dış borçlar, dar boğazlar ve finansal krizlerden uzak bir şekilde, kendi kendine yetebilen, üretken bir ülke durumuna getirebilirler. Dahası ülkede yoksulluk ve gelir eşitsizlikleri önlenerek iktisadi, sosyal, kültürel alanlarda ekonomik gelişmişlik ve sosyal kalkınmışlık gerçekleşebilir. Özetlemek gerekirse eğitim, ülkenin sahip olduğu kıt kaynakların daha etkin ve verimli bir şekilde değerlendirilmesine olanak sağlayarak sürdürülebilir ekonomik büyüme ve sosyal kalkınmanın gerçekleşmesine olanak sağlayan yegâne araçtır.

2.3.1. Türkiye’de Eğitim ile İlgili Göstergeler

Bu bölümde Türkiye’nin eğitim durumu mevcut istatistikler ışığında incelenerek, çalışmada gerçekleştirilen ekonometrik uygulamada kullanılan

değişkenlere değinilecektir. Yapılan istatistiki değerlendirmeler ile ekonometrik analizlerde kullanılan veriler T.C. Merkez Bankası (TCMB), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Kalkınma Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) ve Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) internet sitelerinden derlenmiştir.

Yapılan araştırmalar ve incelenen çalışmalar neticesinde Türkiye'nin eğitim yapısı ile iktisadi durumunun değerlendirilmesinde en önemli olarak nitelendirilebilecek göstergeler; yetişkin nüfusun eğitim düzeyi, mezun sayıları ve okullaşma oranları olarak işaret edilmektedir.

2.3.1.1 Mezun Sayıları

Eğitim ile ilgili temel göstergelerden ilki örgün ve yaygın eğitim kurumlarında eğitimlerini tamamlamış mezun sayılarına ilişkin verilerdir. Bu veriler, okul çağına gelen nüfusa bu eğitim kurumlarında ne oranda eğitim sunulabildiğini gözler önüne sermek açısından önemlidir.

Tablo 1: Türkiye’de Eğitim Kademelerine Göre Mezun Öğrenci Sayıları (1975-2013)

Yıllar	İlköğretim	Ortaöğretim	Genel Lise	Teknik Lise	Toplam
1975	4.940	783	245	235	6.203
1976	5.040	903	299	285	6.527
1977	5.250	1.103	386	308	7.047
1978	5.426	1.231	473	358	7.488
1979	5.513	1.384	578	380	7.855
1980	5.695	1.322	535	355	7.907
1981	5.631	1.313	439	339	7.722
1982	6.148	1.450	486	362	8.446
1983	6.501	1.633	530	378	9.042
1984	6.527	1.761	584	401	9.273
1985	6.636	1.855	628	435	9.554
1986	6.704	1.963	673	465	9.805

Tablo 1 (devam)

1987	6.880	2.092	697	499	10.168
1988	6.767	2.262	720	530	10.279
1989	6.848	2.292	752	577	10.469
1990	6.862	2.382	799	627	10.670
1991	6.879	2.405	894	688	10.866
1992	6.708	2.556	991	753	11.008
1993	6.526	2.637	1.078	809	11.050
1994	6.467	2.675	1.156	895	11.193
1995	6.403	2.645	1.201	962	11.211
1996	6.389	2.623	1.158	980	11.150
1997	9.102	2.130	1.166	964	13.362
1998	9.512	2.281	1.283	998	14.074
1999	10.029	2.316	1.400	916	14.661
2000	10.481	2.362	1.487	875	15.205
2001	10.478	2.579	1.673	906	15.636
2002	10.332	3.024	2.038	986	16.380
2003	10.480	3.015	1.942	1.073	16.510
2004	10.565	3.039	1.937	1.102	16.643
2005	10.674	3.259	2.076	1.183	17.192
2006	10.847	3.387	2.142	1.244	17.620
2007	10.871	3.245	1.980	1.265	17.361
2008	10.710	3.837	2.272	1.565	18.384
2009	10.917	4.240	2.421	1.819	19.397
2010	10.981	4.749	2.676	2.072	20.478
2011	10.979	4.756	2.666	2.090	20.491
2012	11.160	4.995	2.725	2.269	21.149
2013	11.053	5.420	2.906	2.039	21.418

Kaynak: TÜİK, MEB, YÖK, ÖSYM, Kalkınma Bakanlığı

Tablo 1’deki veriler incelendiğinde, Türkiye’nin artan nüfusuna paralel olarak eğitim kademelerinden mezun olan öğrenci sayılarında da artış görülmektedir. Eğitim kademeleri kendi içerisinde değerlendirildiğindeyse sırasıyla ilköğretimden teknik liseye doğru mezun sayılarının azaldığı dikkat çekmektedir. Yani, nüfusun büyük bir

çoğunluğu ilköğretim mezunuyken, eğitimlerine teknik lisede devam ederek mezun olan öğrenci sayısı, diğer eğitim kademelerine oranla oldukça azdır.

İlk ve ortaöğretim verileri bir arada değerlendirildiğinde, nüfusun büyük bir çoğunluğunun ilköğretimden sonra eğitimlerine devam etmediği söylenebilir. Benzer şekilde genel lise ve teknik lise mezunlarına bir arada bakıldığında ilk ve ortaöğretimden mezun olarak lise eğitimine devam eden nüfusun çoğunluğu genel liseyi tercih etmektedir. Genel lise mezunu ile teknik lise mezunu arasındaki fark 1970’li yıllardan 2000’li yıllara artış gösterirken, 2000’li yıllardan günümüze yaklaştıkça azalma eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır.

2.4.3.1.2. Yetişkin Nüfusun Eğitim Düzeyi

Eğitimli nüfus temel olarak ilköğretim, ortaöğretim veya yükseköğretim kurumlarından birinde ya da tamamında eğitimini tamamlamış, yetişmiş insan gücünü göstermektedir. Bu gösterge aynı zamanda nüfusun ne kadarına eğitim hizmeti sunulduğunu da ifade etmektedir. Tablo 2’de, Türkiye’de 24-65 yaş grubu yetişkin nüfusun toplamı, 1975-2013 yılları arasında, yıllık olarak gösterilmektedir. 24-65 yaş arası yetişkin grubun kullanılmasının nedeni yaşanan veri sıkıntısı ve değerlendirmeye alınacak en tutarlı verilerin bu yaş grubunda olmasıdır.

Tablo 2 incelendiğinde, Türkiye’de eğitimli nüfusun sürekli artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Bunda yürütülen eğitimi teşvik edici çalışma ve politikaların payı büyüktür. Ancak toplam nüfus göz önüne alındığında, eğitimli nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı düşüktür. Söylenebilir ki eğitim hizmetleri toplumun her kesimine ve ülkenin her bölgesine eşit bir şekilde ulaşmamakta, nüfusun büyük bir çoğunluğu eğitime gereken önemi verememektedir. Özellikle gelişmekte Türkiye’nin diğer bölgelerine oranla geri kalmış olan bölgelerde, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri gibi, aileler kız çocuklarını okula göndermekte istememektedir. Erkek çocukların eğitime katılım oranları da düşük seviyelerdedir. Bu bölgelerde ayrıca önemli altyapı sorunları ve öğretmen sıkıntısı yaşanmaktadır. Bu nedenle bu kesimlerde düşük seyreden eğitime katılım oranlarının toplam nüfus katılım oranına etkisi de olumsuz olmaktadır.

Tablo 2: Türkiye’de 1975-2013 Yılları Arasında Yetişkin Nüfusun Eğitim Düzeyi (24-65 Yaş Grubu/Toplam)

Yıllar	Eğitimli Nüfus	Yıllar	Eğitimli Nüfus
1975	6203	1995	11211
1976	6527	1996	11150
1977	7047	1997	13362
1978	7488	1998	14074
1979	7855	1999	14661
1980	7907	2000	15205
1981	7722	2001	15636
1982	8446	2002	16380
1983	9042	2003	16510
1984	9273	2004	16643
1985	9554	2005	17192
1986	9805	2006	17620
1987	10168	2007	17361
1988	10279	2008	18384
1989	10469	2009	19397
1990	10670	2010	20478
1991	10866	2011	20491
1992	11008	2012	21149
1993	11050	2013	21418

Kaynak: TÜİK, MEB, YÖK, ÖSYM, Kalkınma Bakanlığı

2.3.1.3. Okullaşma Oranları

Tablo 3 Türkiye’de okullaşma oranlarını ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kademeleri açısından ve yıllar itibariyle göstermektedir.

Tablo 3: Türkiye’de 1975-2013 Yılları Arası Brüt Okullaşma Oranı (%):

Yıllar	İlköğretim	Ortaöğretim	Yükseköğretim(Açık+Örgün)	Toplam
1975	99,7	25,4	5,7	43,6
1976	99,8	26,7	5,9	44,1
1977	100	27,3	6,1	44,5
1978	98,5	28,1	6	44,2
1979	97,4	32,4	6,2	45,3
1980	97,7	34,5	6,4	46,2
1981	99,2	35,2	6,9	47,1
1982	100,1	36,8	7,4	48,1
1983	103,9	37,3	8	49,7
1984	101,9	39,4	9,7	50,3
1985	101,2	41,0	10,7	51,0
1986	101,6	42,9	11,3	51,9
1987	103,8	44,8	11,7	53,4
1988	101,6	47,0	12,8	53,8
1989	102,1	47,7	14,5	54,8
1990	101,9	49,4	15,7	55,7
1991	102	50,9	16,4	56,4
1992	99,7	54,2	18,1	57,3
1993	97,3	56,4	22,2	58,6
1994	104,4	59,3	22,1	61,9
1995	103,5	60,1	22,4	62,0
1996	100	59,5	23,2	60,9
1997	89,51	52,8	25,7	56,0
1998	94,31	57,1	27,4	59,6
1999	97,52	58,8	27,8	61,4
2000	100,93	61,0	28	63,3
2001	99,45	67,9	30,8	66,0
2002	96,49	80,8	35,8	71,0
2003	96,3	81,0	36,8	71,4
2004	95,74	80,9	38,4	71,7
2005	95,59	85,2	43,4	74,7
2006	96,3	86,6	46	76,3
2007	104,5	87,5	47,8	79,9

Tablo 3 (devam)

2008	103,8	76,6	54,2	78,2
2009	106,5	84,2	67	85,9
2010	107,6	93,3	67	89,3
2011	108,4	92,6	81,6	94,2
2012	107,6	96,8	92,1	98,8
2013	107	103,3	97,1	102,5

Kaynak: TÜİK, MEB, YÖK, ÖSYM, Kalkınma Bakanlığı

Tablo 3'ün verileri incelendiğinde ve ülkemizdeki öğrenim düzeylerine göre okullaşma oranlarına genel olarak bakıldığında öğrenim kademesi yükseldikçe, okullaşma oranının düştüğü şeklinde bir eğilimden söz edebilmektedir. Ülkemizde en yüksek okullaşma oranları ilköğretim düzeyinde görülmektedir. Tüm eğitim kademeleri göz önüne alındığında okullaşma oranlarında sürekli olarak bir artış ya da azalışa rastlanmamakta, değişiklikler gözlenmektedir. Günümüze yaklaştıkça eğitim kademelerine göre okullaşma oranları arasındaki farkın gittikçe kapandığı söylenebilir. Özellikle 2011-2013 yıllarında ülkemizde yükseköğretim kurumları kademesinde okullaşma oranının büyük artış yaşadığı tabloda aşikardır.

Bölüm 3'te eğitim ve tasarruf arasındaki ilişki ortaya konulmaktadır.

BÖLÜM 3

EĞİTİM VE TASARRUF İLİŞKİSİ

Ekonomik kalkınmışlığın en önemli göstergelerinden birisi de sermaye birikimi, gelir düzeyinde ve üretim kapasitesinde önemli artışlara neden olmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde milli gelirin düşük oluşu ile hızlı nüfus artışına paralel olarak tüketim miktarları yüksektir. Bu durum da ilgili ülkede sermaye miktarındaki artışın düşük olmasındaki en büyük etmendir. Kişi başına düşen gelir miktarının düşük seyir ettiği bir toplumda gelirin önemli bir bölümü tüketim harcamalarında kullanılmakta, çok sınırlı bir kısmı ise tasarrufa ayrılmaktadır.

Eğer bir ekonomide sermaye birikimi yatırımları besleyebilecek düzeyde değilse, o ülkenin yatırımlarının iç kaynaklardan beslenmesi hususunda güçlüklerle karşılaşmaktadır. Böyle bir durumda ülkeler, dış kaynak arayışına yönelmekte ve tasarruf fazlası olan ülkelere yatırımlarını besleyebileceği kaynakları kendi ülkesine getirmektedir. Bu durum gelişmiş ülke olma yolunda ilerleyen ülkelerin yüzleştiği en büyük sorunlarından birisi olan cari açık problemlerine sebep olmaktadır. Ülkeler, cari açık problemiyle karşılaşmamak için tasarruf ve yatırımlarını dengelemek durumundadır. (Alataş, 2014, s. 19-20)

3.1. Eğitimin Tasarruflar ve Tasarrufların Eğitim Üzerindeki Etkileri

Eğitim, bireylerin nitelik ve becerilerini geliştirerek üretim sürecindeki verimlilikleri arttırmasının yanı sıra bireysel gelirlerinin, buna bağlı olarak da ülke milli gelirinin arttırılmasında önem teşkil etmektedir. Başarılı geçirilen bir eğitim hayatı bireylerin hayatları boyunca elde edecekleri kazançları olumlu etkilerken, emekliliklerinde de daha yüksek gelir sahibi olmaları yolunda daha fazla tasarruf etmeleri yönündeki bilinci de geliştirecektir. (Çiftçi ve Kangallı, 2015, s. 142)

İktisat yazınının yer alan ve tasarruf-ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen çok sayıdaki çalışmada da vurgulandığı gibi eğitim seviyesi yükseldikçe tasarruf oranlarında artış görülmektedir. Eğitimli insan iyi yetişmiş işgücüdür. Kalifiye ve iyi eğitim almış bir birey daha yüksek gelir elde etme şansına sahiptir. Bu birey gelir seviyesindeki yükseklik dolayısıyla hayatını idame ettirmek için ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlere yaptığı harcamalar dışında, gelirinden tüketimde kullanmadığı bir miktar ayırabilmektedir. Gelirin tüketime ayrılmayan kısmını ise tasarruf etmektedir.

Gelirin tüketimde kullanılmayan kısmından ayrılan tasarruflar, ekonomik bireylerin uzun dönemli yatırım faaliyeti olarak nitelendirilebilir. Öyle ki birey, tasarruflarını çeşitli finansal araçlarda değerlendirme yoluna gidebilir.

Eğitimli birey bilinçlenmiş bireydir. Çeşitli eğitim kademelerinde eğitim almış ekonomik bireyler, ülke ekonomileri konusundaki iktisadi gerçekleri anlamaya ve öğrenmeye açıktır. İktisadi olay ve faaliyetleri değerlendirme ile harekete geçme yetisine sahiptir. Bireyler, ülke ekonomilerinin büyümesi ve gelişmesinde tasarruflara ve bu tasarruflardan beslenen yatırımlara ihtiyaç duyulduğunu öngörebilmektedir.

Uzun dönemli bir yatırım faaliyeti olarak nitelendirilen eğitimin finansmanı kamu ve özel kesim kanalıyla karşılanmaktadır. Yine de bazı durumlarda bu finansman kaynakları yeterli olamamakta, bu nedenle uzun dönemde değerlendirilmek üzere saklanan tasarrufların yardımıyla eğitim finanse edilmektedir. Tasarrufların da yetersiz olduğu noktada ise ülkeler, dış borçlanma ve yabancı yatırımların yardımıyla bu problemle baş etmeye çalışmaktadır.

Yukarıda özetlenen husus bir toplumdaki en küçük ekonomik birim olan aileye kadar indirgemek mümkündür. Aile, çocuklarının eğitim masraflarının karşılanması için gelirinden pay ayırmaktadır; fakat gelir eşitsizliğini yaşayan ülkelerde toplumun bütün gelir grupları aynı şartlara sahip olamamaktadır. Bu noktada aile, geçmişte bir kenara ayırdığı tasarruflarını eğitim için kullanarak bu tasarruflarını çocukları üzerinden uzun dönemli yatırımlar haline dönüştürebilmektedir.

3.2. Eğitim-Tasarruf-Büyüme İlişkisi

İktisat literatürü, iktisadi büyüme ve eğitim arasında pozitif bir ilişkinin varlığını gösteren pek çok çalışma içermektedir. Bunun yanı sıra iktisadi kalkınma ile eğitim arasındaki ilişkiyi gösteren çalışmalar da önem arz etmektedir. İktisadi büyüme ve iktisadi kalkınma kavramları, birbirlerinin yerine geçecek şekilde kullanılmasına rağmen, bu iki kavram nicelik ve nitelik açısından birbirinden oldukça farklıdır. Büyüme kavramından söz ederken kişi başına düşen milli gelirden oluşan sürekli artıştan söz edilmektedir. Kalkınmanın temelini bakıldığında zaman, bir ülkede yaşayan tüm bireylerin refah seviyeleri ile sosyal ve ekonomik düzeyleri de dikkate alınmaktadır. (Çetin, 2014, s. 5)

Geleneksel büyüme teorilerinde, tasarruf, fiziksel sermaye, nüfus ve sermaye stoku artışları, ekonomik büyümeyi destekleyen en önemli unsurlar olarak nitelendirilmektedir. Teknolojik gelişmeler ise değerlendirme ölçütü olmamakta, bu gelişmeler sabit ya da dışsal kabul edilmektedir. İçsel büyüme teorilerinde ise bu durum farklıdır. Bu büyüme teorilerinde teknolojik gelişme, büyümenin en temel unsurlarından birisi olarak görülmektedir. Bir ekonominin sahip olduğu teknolojik imkanlar ve bu teknolojilerin üretim süreçlerine dahil edilmesi, o ülkenin sahip olduğu yetişmiş insan sermayesi ile doğru orantılıdır. Bu noktada eğitimin önemi daha eğitimli ve deneyimli işgücüne sahip olarak daha hızlı teknolojik ilerlemelerde bulunma noktasında önem arz etmektedir. Günümüz dünyasında ülkeler, ekonomik büyüme ve sosyal kalkınma noktalarında eğitimin önemini özümsemiş durumdadır. (Koç, 2013, s. 242)

Günümüzde artık dünyanın her bölgesinde ekonomik büyümede insana yapılan yatırım, ülkelerin büyüme hızlarıyla ilişkilendirilmektedir. (Telatar ve Terzi, 2010, s. 199) Eğitimde harcanan zamanı fırsat maliyeti olarak nitelendiren eğitim yatırımları, bu yolla verimliliği dolaylı ve dolaysız olarak artırarak ekonomik büyümeye önemli katkılar sağlamaktadır. (Arabacı, 2011, s. 101)

Eğitimli bireyler yetişmesine olanak sağlayan bir ülkede belli bir seviyede eğitim almış olan bireyler daha iyi bir gelir düzeyine sahip olmakta, bu da bireylerin

daha iyi bir yaşam kalitesine ulaşmalarını sağlamaktadır. Daha iyi yaşam koşullarına sahip bireyler de geçinmek için problem yaşamadıklarından daha çok tasarruf edebilmektedirler. Sonuç olarak bir ekonomide eğitime yapılan yatırımların payı arttıkça hem mili gelirden hem de bireylerin kişisel gelirlerinde artış meydana gelmektedir. (Çetin, 2014, s. 34-35)

Keynesgil Mutlak Gelir Hipotezi'nde, gelir seviyesi yükseldikçe bireyler gelirlerinden daha hatırı sayılır bir payı tasarruf için ayıracaktır. Başka bir deyişle insanların geliri arttıkça, gelirlerinden ayırdıkları daha büyük bir oran tüketilmek yerine tasarruf olarak değerlendirilecektir. Geleneksel görüşe göre de yüksek tasarruf oranları yüksek yatırım miktarlarını doğurmaktadır. Yüksek yatırımlar ise daha hızlı ekonomik büyümenin en temel sebebidir. (Uluyol, 2011, s. 169)

Cari açık ile özel kesim tasarruf-yatırım açığının hem uzun dönemde hem de kısa dönemde ilişkili olması, son yıllarda gerçekleşen yüksek büyüme oranlarını karşılayabilme hususunda iç tasarrufların yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. (Türkay, 2013, s. 264)

Ekonomik büyüme teorilerinde ekonomik büyümenin, eğitim ve altyapı harcamaları ilişkili olduğunu göstermektedir. Ekonomik büyümeyi destekleyici en önemli faktörlerden birisi olan insanın eğitimi ve bu yolla verimlilik artışları, ülkelerin gelişiminde önem arz etmektedir. (Eriçok ve Yıllancı, 2013, s. 94)

Bölüm 4'te ilgili literatür incelemelerine yer verilmektedir.

BÖLÜM 4

LİTERATÜR TARAMASI

Bu bölümde İktisat literatüründe yer alan, konu ile ilgili çalışmalara yer verilmiştir. Literatür taraması temel olarak iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde teorik çalışmalara yer verilirken ikinci bölümde çeşitli ekonometrik uygulamaların kullanıldığı ampirik çalışmalar yer almaktadır. İkinci bölüm kendi içerisinde Türkiye ve diğer ülkeler ile ilgili çalışmalar olarak iki başlığa ayrılmıştır.

Literatürde yer alan eğitim ile ilgili çalışmalar eğitim ve çeşitli eğitim göstergeleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye odaklanırken tasarruf ile ilgili çalışmalar tasarruf-yatırım-büyüme ilişkisi ile tasarruf açıklarına odaklanmaktadır. Bu çalışmaların sonuçları eğitim ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Tasarrufların bir ülke ekonomisinin büyümesi ve gelişimi için önemli bir etmen olduğu vurgulanmakta, eğitimin beşerî sermayeyi destekleyerek gelir artışına ve bu yolla tasarruf eğilimleri ile ekonomik büyümeyi etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır.

4.1. Teorik Çalışmalar

Aktaş vd. (2010), 2002-2008 yılları için TÜİK tarafından gerçekleştirilen hanehalkı araştırmalarına dayandırarak Türkiye’de hanehalkı tasarruflarının belirleyicilerini incelemişlerdir. İncelemelerine göre çalışan kadın sayısı, eğitim durumu, gelir, yaş gibi faktörlerin yüksek olduğu durumlarda tasarruf oranlarının da yükseldiğini saptamışlardır.

Arabacı (2011), Türkiye ve OECD ülkelerinde eğitim harcamalarını karşılaştırdığı çalışmasında ülkelerin gelişmişlik ve kalkınmışlık düzeylerinde eğitim

için ayrılmış olan harcama kalemlerinin öneminden bahsetmiştir. Arabacı çalışmasının sonucunda Türkiye için bazı politika önerilerine de yer vermektedir.

Bayazıt Hayta (2008), Ankara’da yaşamakta olan orta ve üst gelir düzeyindeki aileler üzerinde gerçekleştirdiği anket çalışmasının sonuçlarında şunları saptamıştır: Eğitim düzeyi ailelerin tasarruf ve yatırım eğilimlerini etkilemekte, eğitim düzeyi arttıkça aileler daha fazla tasarruf ve yatırım yapmakta, bu yatırımlar ise büyük oranda çocukların eğitimlerine ve geleceklerine harcanmaktadır.

Blomstörn ve Lipsey (1993), 1965-1985 dönemindeki yüksek ekonomik büyüme oranlarını 100’den fazla ülke için inceleyip, yüksek orandaki sabit sermaye yatırımlarının hızlı ekonomik büyümeyi tetiklediğini saptamışlardır.

Ceritoğlu ve Eren (2013), ilerleyen yıllarda Türkiye’de nüfus yapısında gerçekleşen değişikliklerin hanehalkı tasarruflarını nasıl ve ne kadar etkileyeceğini incelemişler, toplam nüfus içerisinde üniversite mezunu sayısının artışı ile işgücüne katılım oranlarının yükselişinin hanehalkı tasarrufları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışmanın sonucunda nüfus yapısındaki değişime ve işgücüne katılım oranının yükselmesine oranla üniversite mezunu oranının artmasının, hanehalkı tasarrufları üzerinde daha önemli bir etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Çolak ve Öztürkler (2012) çalışmalarında tasarruf, cari açık ve yatırım üçlüsü arasındaki ilişki ile hanehalkı tasarruf davranışlarını incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda yüksek gelir grubuna mensup hanehalkının daha çok tasarruf ettiğini, istikrarlı tasarruflar için istikrarlı ekonomik büyümenin gerekliliği ve gelir dağılımındaki düzensizliğin düşük gelir grubuna mensup kesimlerde negatif etkiye sahip olduğunu belirlemişlerdir.

Güngör ve Göksu (2013) çalışmalarında, Türkiye’de eğitim finansmanının bir değerlendirmesini yaparak eğitim harcamalarını değerlendirmiş, diğer ülkelerle karşılaştırmasını yapmıştır. Bunun yanı sıra çalışmada, geleceğe yönelik eğitim finansman hedeflerine de yer verilmiştir.

Hevia (2010), Türkiye’de yaşanan dış ticaret şokları, çocuk ve yaşlı bağımlılık oranları ile kentleşmenin tasarrufları olumsuz etkilerken, ekonomik belirsizliklerin tasarruflar üzerinde olumlu etkisi olduğunu ifade etmiştir. Kısa dönemde finansal liberalizasyonun tasarruflar üzerinde olumsuz, uzun dönemde ise olumlu etkisinden söz etmiştir.

Karataş ve Gavcar (2001), bireylerin tasarruf eğilimlerini saptamak için Muğla ilinde, meslek gruplarına yönelik gerçekleştirdikleri anket çalışmasının sonucunda bireylerin yaşlarının arttıkça tasarruf eğilimlerinin arttığını belirlemiştir.

Kraay (2000), Çin hanehalkının kırsal ve kentsel alanlarda yaşayanlar olarak gösterdikleri tasarruf davranışı farklılıklarını araştırmış, çalışmanın sonucunda kırsal kesimde yaşayan hanehalkının kentte yaşayanlara göre daha fazla tasarruf yaptıklarını tespit etmiştir.

Nartgün vd. (2015), Türkiye ile AB ülkelerinin eğitim harcamalarını karşılaştırdıkları çalışmalarında, Türkiye’nin AB’ne üyelik yolunda eğitim konusunda gerçekleştirdiği çalışmaları ve kat ettiği yolları incelemektedir.

Özlale (2012), eğitim ve sağlık politikalarının ve harcamalarının tasarruf eğilimleri üzerindeki etkisini araştırdığı çalışmasında, kaynak olarak gösterilen uygulamalı ve kuramsal çalışmalarda eğitim ve sağlık harcamalarının tasarrufları arttırdığını göstermektedir.

Rijkeghem ve Üçer (2009), Türkiye’de tasarruf oranını etkileyen faktörleri inceledikleri çalışmalarında Türkiye’de tasarruf oranlarının, gelişmekte olan diğer ülkelere göre düşük olduğunu, bunun en büyük iki sebebinin de son dönemlerde artan konut fiyatları ile kredi kullanımı olabileceğini ileri sürmüşlerdir.

Sancak ve Demirci (2012) çalışmalarında, Türkiye’de ulusal tasarruf artışlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiş; iç tasarrufların yetersizliği nedeniyle ekonomik büyüme için yabancı tasarruf kullanımının arttığını saptamışlardır.

Süslü ve Balmumcu (2015) çalışmalarında 2000’li yıllarda Türkiye’de izlenen para politikalarının ülke ekonomisi üzerinde tasarruf açıklarına sebebiyet verip vermediğini incelemiş; çalışmanın sonucunda uygulanan para politikalarının, tasarruf açıklarının nedenlerinden biri olduğuna ulaşmışlardır.

Uluyol (2011), Biga’daki üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı anket çalışmasının sonucunda tasarrufların yastık altında değerlendirilme nedenlerinin altında sosyal güvenceden yoksunluk, gelecek kaygısı, güvensizlik ve belirsizlik olduğunu belirlemişlerdir.

Uluyol (2011), Türk ailesinin gelir fazlalığı olup olmadığını ve eğer varsa gelir fazlalığı olan ailelerin bunu nasıl değerlendirdiğini incelediği çalışmasında, tasarrufların daha verimli hale getirilebilmesi için öneriler ortaya koymaktadır.

Usul vd. (2001), Türkiye’nin 27 ilinde bir çalışma gerçekleştirerek hisse senedi yatırımlarını etkileyen faktörleri belirlemeye çalışmışlardır. Çalışmanın sonuçlarına göre bireylerin tasarruflarının %20’lik bir oranını hisse senedine ayırdıkları görülmüş ve yüksek gelir düzeyine sahip bireyler ile genç yatırımcıların hisse senetlerini daha uzun süre ellerinde tuttukları saptanmıştır. Gelir ile eğitim düzeyi yüksek yatırımcılar ile erkelerin ise diğerlerine göre daha çok risk aldıkları görülmüştür.

Yılmaz ve Yaraşır (2009) çalışmalarında, gelişmiş ve gelişmekte olan OECD ülkelerindeki tasarruf-yatırım durumları ile dış kaynak ihtiyaçlarını incelemiş; Türkiye’de yurtiçi tasarruflarının yetersizliğinin nedenleri ile bu yetersizliğin çözüm önerilerini araştırmışlardır. Gelişmekte olan OECD ülkelerinde dış borçlanma yüksek olduğundan tasarruf oranlarında düşüş görülmekte; gelişmiş OECD ülkelerinde ise bu durum tam tersi olmaktadır. Türkiye’de özel ve kamu kesiminde görülen yatırım farklılıkları ise tasarruf açıklarının artışına neden olmaktadır.

4.2. Ampirik Çalışmalar

Bu bölümde literatürde taranan ampirik çalışmalar, Türkiye ve diğer ülkeler olmak üzere sınıflandırılmış bir şekilde, alfabetik sırayla yer almaktadır.

4.2.1. Türkiye ile İlgili Çalışmalar

Aksoğan ve Elveren (2012), 1970-2008 dönemi için Türkiye’de savunma, sağlık, eğitim harcamaları ve gelir eşitsizliği ilişkisini, eşbütünleşme ve nedensellik analizlerini kullanarak incelemiştir. Çalışmanın sonuçları büyüme ve sosyal aktarımların Türkiye’de gelir eşitsizliği üzerinde iyileştirici bir etkiye sahip olduğunu; ancak savunma harcamalarının eşitsizliği artırdığını göstermiştir.

Arslan ve İzgi (2008), Türkiye’de beşerî sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini Johansen Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Testleri yardımıyla incelemiştir. Çalışmada Türkiye’ye ait 1990-2006 dönemi verileri kullanılmış; çalışmanın sonuçlarında ise ortalama eğitim süresi ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu, ortalama eğitim süresinden ekonomik büyümeye doğru pozitif bir ilişkinin varlığı görülmüştür.

Barış ve Uzay (2015), yurtiçi tasarruf ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, Türkiye için ve 1960-2012 verilerini kullanarak incelemiştir. Çalışmanın sonuçlarında ekonomik büyümenin yükselmesi nedeniyle gelirin artması neticesiyle tasarrufların artacağını söyleyen yaşam boyu gelir hipotezi desteklenmiştir.

Bayraktutan ve Arslan (2008), Türkiye’ye ait 1980-2006 verilerini kullanarak sabit sermaye yatırımları-ekonomik büyüme ilişkisini, eşbütünleşme testi ile incelemiştir; uzun dönemde sabit sermaye yatırımlarında görülen artışların ekonomik büyümeyi de olumlu etkileyeceğini göstermişlerdir.

Bozkuş ve Üçdoğruk (2007) çalışmalarında, Türkiye’de hanehalkı tasarruflarının değerlendirilmesinde etkili olan faktörleri incelemiştir; Multinomial Logit Yöntemi ile model tahminlemesinde bulunmuşlardır. Çalışma neticesinde tasarruf eğilimi ile tasarrufların değerlendirilmesinde hanehalkı reisinin yaşı, eğitim durumu ve gelir düzeyinde yakın ilişki saptanmıştır.

Çakmak ve Gümüş (2005), Türkiye'nin 1960-2002 yıllarını kapsayan ve uzun dönem beşerî sermaye-büyüme ilişkisini belirlemeye çalıştıkları bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışmanın sonucunda Türkiye için uzun dönemde beşerî sermaye ile büyüme arasında pozitif bir ilişkinin varlığı saptanmıştır.

Çetinkaya ve Türk (2014) 1975-2012 Türkiye verilerini kullanarak hazırladıkları çalışmalarında yurtiçi tasarrufların ve sabit sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye olan etkisini, zaman serisi analizini kullanarak incelemiştir; Türkiye için uzun dönemde tasarruflar ve yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında eşbütünlük ilişkisine rastlamıştır. Kısa dönemde ise tasarruflar ve yatırımların ekonomik büyüme üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çiftçi ve Kangallı (2015), Denizli ilinde gerçekleştirdikleri çalışmalarında hanehalkının eğitim düzeyinin, gelir üzerindeki etkisini Kantil Regresyon Tekniği'ni kullanarak incelemişler; annenin eğitim düzeyinin gelir üzerinde önemli bir etkisine rastlamazken, babanın eğitim düzeyinin gelir üzerindeki etkisinde farklılıklar gözlenmiştir.

Doğrul (2009) çalışmasında, 1990-2001 yılları arası dönem için Türkiye'nin gelişmiş (Marmara Bölgesi) ve geri kalmış (Güneydoğu Anadolu Bölgesi) bölgeleri için eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, il bazında veriler kullanarak analiz etmiştir. Çalışmanın bulguları Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ortaöğretim harcamaları, Marmara Bölgesi'nde ise ilköğretim harcamalarının ekonomik büyümeye etkisinin daha yüksek çıktığı görülmüştür.

Düzgün (2009)'ün çalışmasının amacı, Türkiye'de özel tasarrufun belirleyicilerini saptamaktır. 1987-2007 yılları arası verilerini kullanarak oluşturduğu çalışmasının sonuçlarında kamu tasarrufu, para arzı, GSYH deflatörü ve faiz oranının özel tasarrufu negatif etkilediğini saptamıştır. Buna karşılık dış ticaret ise özel tasarrufları olumlu etkilemektedir sonucuna ulaşmıştır.

Ekinci ve Gül (2007) Türkiye'ye ait 1960-2004 verilerini ve VECM ile eşbütünlük analizlerini kullanarak yaptıkları çalışmalarında yurtiçi tasarruf oranları

ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki; ekonomik büyümeden yurtiçi tasarruflara doğru ise tek yönlü bir ilişki saptamışlardır.

Eriçok ve Yıllancı (2013) çalışmalarında Türkiye için eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin varlığını analiz etmişlerdir. Eşbütünleşme ve sınır testi yaklaşımıyla yapılan analizlerin sonucunda sadece kısa dönemde Türkiye’de eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisine rastlanmıştır.

Ganioğlu ve Yalçın (2015), 1993-2010 verileri vasıtasıyla Türkiye için tasarruf- yatırım farklarının büyüme oranları üzerindeki etkisini, panel veri analizi ile incelemişlerdir. Çalışmanın sonuçlarında yurtiçi tasarruflardaki artışın ülkelerin büyüme oranlarını olumlu etkilediği görülmüştür.

Genç vd. (2014), tasarrufların büyüme üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışmalarında 1975-2012 dönemi, Türkiye verilerini kullanarak tasarruflar ile ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisini tespit etmişlerdir.

Göcen vd. (2013), Türkiye’de kamu tasarrufları ile özel tasarruflar arasındaki ilişkiyi, 1975-2005 yılları arasındaki verileri kullanarak incelemiştir. Kamu tasarrufları ile özel kesim tasarrufları arasında uzun dönemde görülen eşbütünleşme ilişkisi çalışmanın bulgusudur.

Gövdeli (2016) çalışmasında, Türkiye’de eğitim ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1923-2014 yılları arasında, birim kök, eşbütünleşme, nedensellik, testleri ile incelemiştir. Çalışmanın bulguları eğitim ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu saptamıştır.

Gülmez ve Yardımcıoğlu (2013), Türkiye ve BRICS ülkelerinin yer aldığı 6 ülke için, 1994-2011 yıllarına ait verilerini kullanarak iç ve dış tasarruf oranları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiş; 6 ülke için de uzun dönemdeki ilişkinin varlığını göstermişlerdir.

Günaydın (2009), Türkiye’de 1987 1. çeyrek ile 2004 3. çeyrek verileri için kamu ve özel yatırım arasındaki ilişkiyi, Koentegrasyon ve Granger Nedensellik Testlerini kullanılarak incelemiştir. Çalışmanın bulguları özel yatırımların, kamu yatırımlarının üzerinde bir etkisinin olmadığını; ancak kamu yatırımlarından özel yatırımlara tamamlayıcı bir etkinin olduğunu göstermektedir.

Hamarat ve Özen (2015), Kanonik Korelasyon Analizi’nden yararlanarak Türkiye’de bireylerin tasarruf tercihlerini faktörleri incelemiştir. Çalışmanın sonuçlarında nüfus yoğunluğu, gelir, banka şube sayısı, işletme sayısı gibi değişkenlerin tasarruf tercihleri üzerinde önemli bir etkisi olduğu saptanmıştır.

Özcan ve Günay (2012) çalışmalarında, kamu tasarruflarının özel tasarruflar üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu, gelirden yaşanan artışın tasarruf üzerinde istatistiksel olarak anlamsız olduğunu, üniversite mezunu olmanın tasarruflar üzerinde olumlu bir etkisi olduğundan söz etmişlerdir.

Özker (2012), 2000 sonrası Türkiye’de sabit sermaye yatırımlarının ölçek etkisini incelemiş ve sabit sermaye yatırımlarının ölçek etkisine neden olduğunu saptamıştır.

Özsoy (2009), 1923-2005 yılları arasında Türkiye’de GSYH ile ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim, mesleki ve teknik eğitimde okuyan öğrenci sayısı arasındaki ilişkiyi VAR Modeli ile incelemiştir. Çalışmanın bulguları GSYH ile eğitim istatistikleri arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğunu göstermiştir.

Şengür ve Taban (2016), Türkiye’de hanehalkı tasarruflarının gelir dışındaki belirleyicilerini inceledikleri çalışmalarında, TÜİK “Hanehalkı Bütçe Anketleri” ile Lojistik Regresyon kullanmışlardır. Çalışmanın sonuçlarında hanehalkı davranışları üzerinde ikamet edilen konut mülkiyeti, ikinci ev sahipliği, on bin liranın üzerinde yıllık kullanılabilir gelire sahip olmak, eğitim seviyesi değişkenleri olumlu; hane büyüklüğü, otomobil sahipliği, geçici ve dönemlik istihdam, kırsal alanda yaşamak ise olumsuz etkiye sahiptir.

Tıraş (2013), 1980-2010 yılları arasında Türkiye’de tasarruf oranlarının gelişimini, nedenleriyle birlikte ele almış; tasarruf oranlarının nasıl arttırılacağına yönelik çözüm önerileri sunmuştur.

Telatar ve Terzi (2010) Türkiye üzerine gerçekleştirdikleri çalışmalarında ekonomik büyüme, nüfus ve eğitim arasındaki ilişkiyi, VAR Analizi ile 1968-2006 yılları verilerini kullanarak incelemiştir. Yapılan analizler sonucunda ekonomik büyümeden nüfusa doğru negatif bir ilişki görülmüştür. Ekonomik büyümeden yükseköğretim mezunu öğrenci sayısına doğru olan ilişki ise pozitif; meslek lisesi mezunu öğrenci sayısından ekonomik büyüme doğru da pozitif bir nedensellik ilişkisinin varlığı saptanmıştır.

Terzi ve Yurtkuran (2016), Türkiye’de GSMH ile ortaöğretim-üniversite mezunu sayıları arasındaki ilişkiyi Sims, Genişletilmiş Sims, Toda Yamamoto Nedensellik, Varyans Ayrıştırma Analizleri ve Etki-Tepki Fonksiyonları ile incelemiştir. Çalışmada 1950-2012 Türkiye verileri kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçları GSMH’den üniversite mezunu öğrenci sayısına doğru pozitif; genel lise ve meslek lisesi mezunu öğrenci sayısından GSMH’ya doğru pozitif bir ilişkinin varlığını göstermiştir.

Türkay (2013), Türkiye’de cari açığın, bütçe açığı ve yatırım-tasarruf açığı ile ilişkisini incelediği çalışmasında, Engle-Granger ve DOLS yöntemleri ile 1980-2012 verilerini kullanmıştır. Çalışmanın bulgularında cari açık, bütçe açığı ve yatırım-tasarruf açığı arasında uzun dönemli bir ilişki saptanmıştır.

Ulusoy ve Yolcu (2014) araştırmalarında, kamu devlet okullarına devam eden öğrencilerin ailelerinin yaptıkları eğitim harcamalarının miktarı ile bu harcamaların okulla ilgili faktörler ve sosyo-ekonomik değişkenlere göre değişip değişmediğini çalışmışlardır. Çalışmada Kastamonu ilinde, 2011-2012 eğitim-öğretim yılında 6 kamu ilköğretim okulunda anket çalışması yapılmış; parametrik olmayan testler ile ANOVA Testi kullanılarak sonuçlara ulaşılmıştır. Çalışmanın sonuçlarında hanehalkı ilköğretim eğitim harcamalarında bahsedilen değişkenlere göre farklılıklar olduğu görülmüştür.

Uygur (2012) hazırladığı çalışmada, Türkiye’de özel ve kamu tasarruflarının zaman içerisindeki seyrini ortaya koymak ve bunları etkileyen makro unsurları araştırmak amacıyla değişkenlerin yıllık verilerinden üç aylık değerleri hesaplamış; uzun ve kısa dönem için bir denklem tahminin bulunmuştur. Bu tahminler reel kur ve kamu tasarruf dengesinin özel tasarrufları önemli ölçüde etkilediğini göstermiştir.

Yeldan (2012), Türkiye ekonomisinin dinamiklerinin orta ve uzun dönemde izlenmesine olanak sağlayacak bir içsel büyüme modeli kurgulayarak büyümenin kaynaklarını, beşerî sermaye birikimini ve bilgi sermayesi birikimini içsel olarak çözmeyi amaçlamıştır. Çalışmanın bulgularına göre devlet desteğinin sadece eğitim harcamalarını teşvik etme stratejisinin ulusal gelirden ilk başta olumlu bir etki yaratırken zaman içerisinde bu etkinin uzun dönemde zayıfladığı görülmektedir.

4.2.2. Diğer Ülkeler ile İlgili Çalışmalar

Anouro ve Ahmad (2001), 7 Afrika ülkesi için tasarruf-büyüme ilişkisini inceledikleri çalışmalarında Nijerya hariç diğer ülkelerde eşbütünleşme ilişkisine rastlamışlardır.

Ang (2009), Hindistan ve Çin hanehalkının tasarruf eğilimlerini karşılaştırdığı çalışmasında gelir arttıkça hanehalkının daha çok tasarruf yaptığını, yaş arttıkça tasarruf oranlarının azaldığını belirlemiştir. Emeklilikte beklenen gelir artışı ise Çin’de tasarrufları azaltırken, Hindistan’da arttırmaktadır.

Backman (2008), Şili için eğitim ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, 1973-2005 yılları verilerini ve EKK ile Johansen Eşbütünleşme yöntemlerini kullanarak incelemiştir. Eğitimin, teknolojik gelişme ve toplam faktör verimliliğindeki artışı desteklediği ve ekonomik büyümenin bunun sonucu olarak etkilendiği çalışmanın bulgularıdır.

Beznoska ve Ochmann (2013), Almanya’da faiz oranları artışının yüksek gelirli hanehalkının tasarruf oranını arttırdığını ve düşük gelirli hanehalkının ise azalttığını belirtmiştir.

Çetin (2012), Arjantin, Brezilya, Bulgaristan, Malezya, Meksika, Panama, Romanya ve Türkiye için sabit sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi kısa ve uzun dönem olarak incelemiş; yalnızca Malezya için uzun dönemli bir ilişkiyi saptamıştır.

Göçer vd. (2013), 20 OECD ülkesi için 1980-2012 verilerini kullanarak Feldstein-Horioka Paradoksu çerçevesinde panel eşbütünleşme testini kullanarak yaptıkları çalışmalarında, ilgili ülkeler için Feldstein-Horioka Paradoksu'nun geçerli olmadığını saptamışlardır.

Gyimah-Brempong vd. (2006), 34 Afrika ülkesi üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmalarında 1960-2000 dönemi verilerini ve Genelleştirilmiş Moment Metodu (GMM) yardımıyla eğitimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmanın bulguları ilk, orta ve yüksek öğretimin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu belirtmişlerdir.

Gylfason (2001), 85 ülke için 1965-1998 yılları arası verilerini kullanarak doğal kaynak zenginliği, eğitim ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. İlişkisiz Regresyon Yöntemi kullanılarak yapılan çalışmanın sonuçlarında eğitimin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği saptanmıştır.

Gylfason ve Zoega (2003), gelir dağılımında eşitlik, eğitim ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 87 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için 1965-1998 yılları arası verilerini kullanarak incelemiş; çalışmanın sonuçlarında ekonomik büyüme ile ortaöğretime kayıtlı öğrenci sayısının pozitif ve anlamlı bir ilişkiye sahip olduğunu saptamışlardır.

Irاندoust ve Ericsson (2005), 1965-2000 yılları arası verilerini kullanarak Togo, Senegal, Nijer, Nijerya ve Runda için tasarruflar, yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme ilişkisini inceledikleri çalışmanın sonucunda eşbütünleşme ilişkisinin varlığını ve tasarrufların ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etkisini göstermişlerdir.

Koç (2013) araştırmasında, 27 AB ülkesi için 2012 verilerini ve yatay-kesit analiz yöntemini kullanarak beşerî sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmanın sonucu beşerî sermayenin ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir.

Konya (2005), 1961-2000 döneminde 84 ülke için tasarruf-büyüme ilişkisini incelemiştir. Bu ülke grubu içerisinde 16 yüksek gelirli, 30 orta gelirli, 28 düşük gelirli ülke yer almaktadır. Analizlerin sonuçlarında Avusturya için çift yönlü; İrlanda, Trinidad ve Tabago ile Orta Afrika Cumhuriyeti için tasarruflardan ekonomik büyümeye doğru; Finlandiya, Fransa, Japonya, İsveç, İsviçre ve Nijer için ekonomik büyümeden tasarruflara doğru nedensellik ilişkisi görülmüştür. Ekonomik büyümeden tasarruflara doğru görülen ilişkiye ise Marutanya ve Suudi Arabistan için rastlanmıştır. Diğer ülkeler için ise herhangi bir ilişki görülmemiştir.

Laurine vd. (2013), yaş, cinsiyet, eğitim gibi faktörlerin Zimbabwe hanehalkının tasarruf davranışları üzerindeki etkisini tespit etmiştir.

Marangoz ve Uluyol (2010), krizlerin tasarruflar üzerindeki etkisini araştırma konusu edinmişler ve kriz dönemlerinde bireylerin tüketimlerini kısarak, ne oranda olacağı bilinmemekle birlikte, tasarruf ettiklerini görmüşlerdir.

Mavrotas ve Kelly (2001), Hindista ve Sri Lanka'nın 1960-1997 yılları verilerini, Toda ve Yamamoto Nedensellik Testleri yardımıyla, ekonomik büyüme, toplam tasarruflar ve özel kesim tasarrufları arasındaki ilişkiyi irdelemek için kullanmışlardır. Çalışmanın sonuçları ise Hindistan ve Sri Lanka için büyümeden toplam tasarruflara doğru tek yönlü; Sri Lanka için özel kesim tasarrufları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir ilişki görülmüştür.

Mihaela vd. (2013), Çin'de gerçekleştirilen tasarruf oranlarının, son dönemlerdeki hızlı ekonomik büyüme ile olumlu bir ilişki içerisinde olduğunu ifade etmiştir.

Jongwanich (2010), 1960-2004 yılları arasında Tayland hanehalkı üzerinde yaptığı araştırmada devletin hanehalkı tasarrufları üzerinde temel faktör olduğunu belirlemiştir.

Ljungberg ve Nilsson (2005), İsveç'te eğitim ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, 1870-2000 dönemi verilerini ve Granger Nedensellik Analizi'ni kullanarak incelemiş; ortaöğretim ve mesleki eğitimden ekonomik büyümeye doğru bir ilişki saptamıştır. Ekonomik büyümeden ise yükseköğretime doğru bir ilişkinin olduğu görülmüştür.

Obi vd. (2012), eşbütünleşme ve hata düzeltme tekniklerini kullanarak Nijerya için tasarruf ve yatırımların ekonomik büyümeye etkisini incelemiş; pozitif bir etkinin varlığını tespit etmişlerdir.

Permani (2008), 1965-2000 dönemi için 9 Doğu Asya ülkesinin eğitim, yatırım ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, EKK yöntemi ile çalışmıştır. Çalışmanın sonuçları 25 yaş üstü nüfusun ortalama eğitim süresinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir.

Yardımcıoğlu vd. (2014), 1980-2008 yıllarına ait verileri kullanarak, 25 OECD ülkesi için, ekonomik büyüme ile eğitim arasındaki ilişkiyi incelemiş; çalışmanın sonucunda uzun dönemde iki değişken arasında eşbütünleşme ilişkisini saptamışlardır.

İktisat literatüründe eğitim ile ekonomik büyüme ilişkisini araştıran pek çok ekonometrik çalışma mevcuttur. Bu çalışmaların büyük bir çoğunluğunda eğitimin ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilediği bulgusuna ulaşıldığı görülmektedir. Çeşitli eğitim göstergelerinin değişken olarak kullanıldığı analizlerde, eğitimin beşeri sermayeyi iyileştirerek ekonomik büyümeyi olumlu olarak etkilediği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra eğitimin teknolojik ilerlemeyle sahip olunan üretim faktörlerinin verimliliğini destekleyerek ekonomik büyümeye yol açtığını gösteren araştırmalar da mevcuttur. Aynı zamanda büyüme ile insan sermayesine yapılan yatırım arasındaki ilişkinin varlığını gösteren pek çok ampirik araştırma bulunmaktadır. Eğitim ile ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen çalışmalarda eğitime yapılan yatırımların

Üretim faktörü olarak beŖer sermayenin üretime katlp, ekonomik büyümeyi sağlaması ve teknolojik geliŖmelere adaptasyonu kolaylaŖtırarak beŖer sermayenin geliŖmesi yoluyla ekonomik büyümenin gerekleŖmesi vurgulanmaktadır.

lgili literatür aynı zamanda tasarruflar ile iktisadi büyüme arasındaki iliŖkiyi de ortaya koymaktadır. Özellikle yurtiçi tasarrufların yetersizliğine paralel olarak ülkelerin karŖılaŖtıkları i finansman sorunlarına deęinilmiŖ ve tasarruf-yatırım iliŖkisi arasında bağlantı kurulmuŖtur.

Sıradaki bölümde ‘‘Türkiye’de eğitim ile tasarruf arasında bir iliŖki vardır.’’ hipotezinden yola çıkılarak gerekleŖtirilen ekonometrik yöntem ve veri setine yer verilmektedir.

BÖLÜM 5

VERİ SETİ VE EKONOMETRİK MODEL

Bu çalışmanın amacı, “Türkiye’de eğitim ile tasarruf arasında bir ilişki vardır.” hipotezini test etmektir. Çalışmada, Türkiye’de eğitim-tasarruf ilişkisi 1975-2013 dönemi için ekonometrik yöntemler kullanılarak incelenmektedir. Veri setinin 2013 yılı itibariyle sonlanması sebebi, eğitim ile ilgili değişkenlere ait veri eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

Ekonometrik analizlerde kullanılan veriler yıllık olup TCMB, TÜİK, Kalkınma Bakanlığı, OECD, MEB, YÖK ve ÖSYM internet sitelerinden temin edilmiştir. Çalışmada analizler için kullanılan program Eviews 7’dir.

Çalışmada eğitim değişkenini temsilen toplam eğitilmiş nüfus (25-64 yaş grubu), sırasıyla ilköğretim-ortaöğretim-genel lise-mesleki ve teknik lise mezunları (25-64 yaş grubu), toplam okullaşma oranı, sırasıyla ilköğretim-ortaöğretim-yüksek öğretim (açık+örgün) okullaşma oranları kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan değişkenlerin tanımları ve kısaltmaları aşağıda gösterildiği gibidir:

EGITIMLINUFUS= Toplam eğitilmiş nüfus (Bin) (25-64 yaş grubu)

ILKMEZUN = İlköğretim mezunu (Bin) (25-64 yaş grubu)

ORTAMEZUN = Ortaöğretim mezunu (Bin) (25-64 yaş grubu)

GENELLISEMEZUN = Genel lise mezunu (Bin) (25-64 yaş grubu)

MESLEKLISEMEZUN = Mesleki ve teknik lise mezunu (Bin) (25-64 yaş grubu)

OKULLASMAORANI = Toplam okullaşma oranı (%)

ILKOKULLASMA = İlköğretim okullaşma oranı (%)

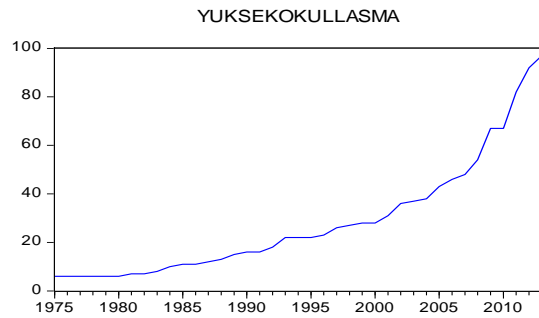
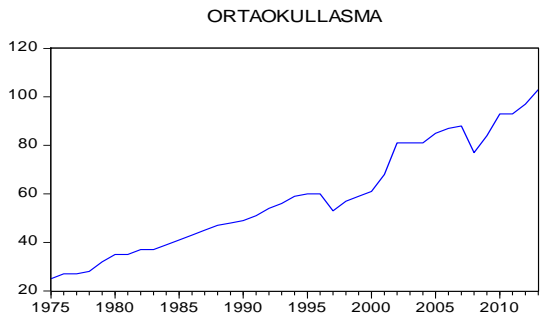
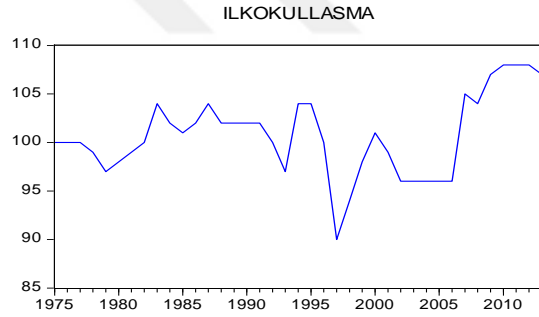
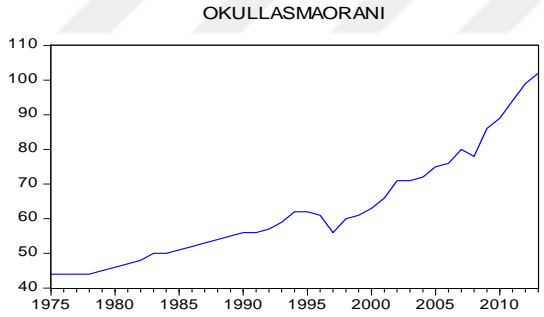
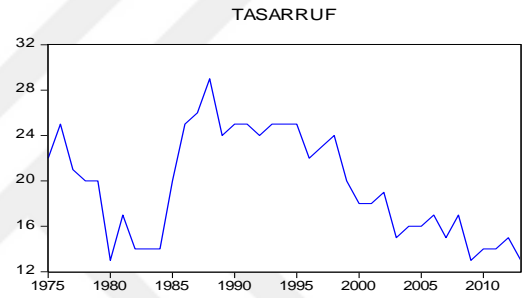
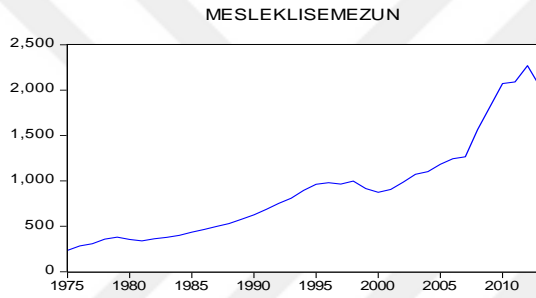
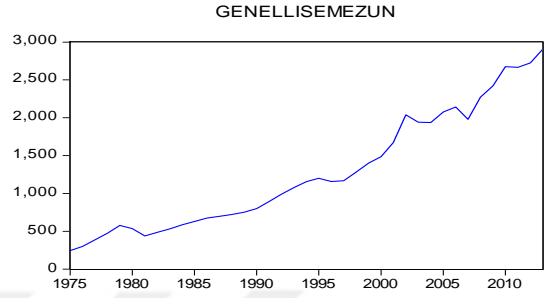
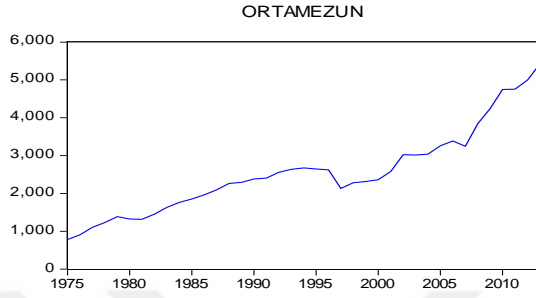
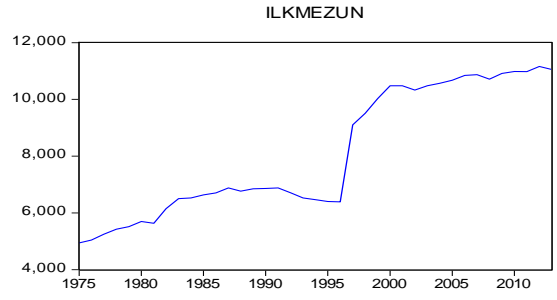
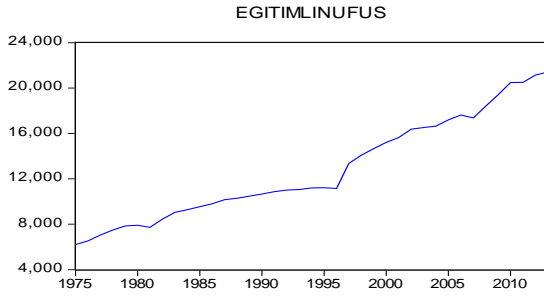
ORTAOKULLASMA = Ortaöğretim okullaşma oranı (%)

YÜKSEKOKULLASMA = Yükseköğretim (Açık+Örgün) okullaşma oranı (%)

TASARRUF = Yurtiçi tasarrufların GSYH içindeki payı

Çalışmada kullanılacak olan değişkenlerin yapısı hakkında daha fazla bilgi edinebilmek amacıyla ilk olarak zaman yolu grafikleri incelenmiş, daha sonra durağanlık şartını sağlayıp sağlamadıkları birim kök sınamaları yardımıyla değerlendirilmiştir. Grafik 4'te çalışmada kullanılan değişkenlerin zaman yolu grafikleri gösterilmektedir.

Grafik 4 incelendiğinde serilerin genel olarak trendli bir yapıda olduğu ifade edilebilir. Tasarruf/GSYH oranı, ilköğretim okullaşma oranı serilerinin oldukça inişli ve çıkışlı bir yapıda olduğu görülmektedir. Yurtiçi tasarrufların GSYH içindeki payının 1976-1980 yılları arasında azaldığı, en yüksek sıçrayışın 1984-1988 yılları arasında olduğu, en yüksek seviyesine 1988 yılında ulaştığı, 1988 yılından itibaren ise genel olarak bir azalış eğiliminde olduğu görülmektedir. Ortaöğretim okullaşma oranınının 1997 ve 2008 yılları haricinde sürekli artan bir eğilim içinde olduğu, yükseköğretim okullaşma oranlarının ise sürekli bir artış eğiliminde olduğu ifade edilebilir. Toplam okullaşma oranı serisi incelendiğinde ortaöğretim okullaşma oranına benzer şekilde 1997 ve 2008 yılları haricinde sürekli bir artış görülmektedir. Eğitimli nüfusun 1981, 1996 ve 2007 yılları haricinde sürekli bir artış eğiliminde olduğu ifade edilebilir. İlköğretim mezunlarının 1991-1996 yılları arasındaki azalış dışında sürekli artış eğiliminde olduğu, en yüksek artışın 1996-2000 yılları arasında yaşandığı, 2000 yılından itibaren artış eğilimine devam ettiği görülmektedir. Ortaöğretim ve genel lise mezunlarının 1981, 1997 ve 2007 yılları haricinde sürekli artış eğiliminde iken, meslek ve teknik lise mezunlarının 1981, 2000 yılları haricinde sürekli artış eğiliminde olduğu en yüksek artışın 2007-2010 yılları arasında gerçekleştiği ifade edilebilir.

Grafik 4: Serilerin Zaman Yolu Grafikleri

Çalışmada kullanılan serilerin zaman yolu grafikleri incelendikten sonra ikinci aşamada zaman serileri sınanarak, durağan olup olmadıklarının tespit edilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada kullanılan serilerin birim köke sahip olup olmadığını belirlemede, Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi (ADF) (1981), Phillips-Perron Durağanlık Testi (P-P) (1988) ve Kwiatkowski, Phillips, Schmidt, Shin (KPSS) (1992) birim kök sınamaları kullanılmaktadır. Durağanlık sınaması sonuçlarını destekleyebilmek adına bu üç sınamaya da aynı anda yer verilmektedir.

Tablo 4'te, bu çalışmada kullanılan değişkenlere ait ADF ve P-P birim kök sınama sonuçlarına yer verilmektedir. Parantez içinde verilen değerler gecikme uzunluğuna işaret etmektedir. Birim kök sınamalarında bağımlı değişkenin kaç dönem gecikmesinin regresyon denkleminin sağında yer alacağına karar verebilmek amacıyla Schwarz Bilgi Kriteri'ne (SIC) başvurulmuştur.

Değişkenlerin seviyelerine ADF ve P-P birim kök sınamaları uygulanmış, sınama sonuçlarında ise değişkenlerin durağan olmadığı görülmüştür. Aynı sınamaların değişkenlerin birinci derece farkına uygulanmasıyla elde edilen bulgular, değişkenlerin farkının durağan olduğunu işaret etmektedir. Ayrıca, birim kök sınamalarıyla ilişkili olarak, serilerin fark durağan olduklarını desteklemek amacıyla KPSS eğilim durağanlığı sınaması yapılmıştır. KPSS sınama sonuçları Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 4: ADF ve P-P Birim Kök Sınaması Sonuçları

Değişken	ADF Test İstatistiği		Phillips-Perron Test İstatistiği		Sabit, Trend	Sonuç
	ADF	P	PP	P		
EGITIMLINUFUS	-1,347866 (0)	P=0.8600	-1,414427 (1)*	P=0.8405	sabit, trend	Birim kök var
ILKMEZUN	-1,804246 (0)	P=0.6829	-2,129440 (3)*	P=0.5135	sabit, trend	Birim kök var
ORTAMEZUN	1,619338 (0)	P=0.9993	1,520179 (1)*	P=0.9991	sabit	Birim kök var
GENELLISEMEZUN	1,330598 (0)	P=0.9984	1,865115 (3)*	P=0.9997	sabit	Birim kök var
MESLEKLISEMEZUN	1,872111 (0)	P=0.9996	0,883310 (1)*	P=0.9942	sabit	Birim kök var
OKULLASMAORANI	0,306364 (0)	P=0.9980	0,769358 (4)*	P=0.9996	Sabit, trend	Birim kök var
ILKOKULLASMA	-2,196504 (0)	P=0.2108	-2,210653 (3)*	P=0.2060	sabit	Birim kök var
ORTAOKULLAŞMA	-2,434866 (0)	P=0.3569	-2,584030 (1)*	P=0.2893	Sabit, trend	Birim kök var
YUKSEKOKULLASMA	4,591802 (2)	P=0.9998	3,213944 (3)*	P=0.9986	Sabit, trend	Birim kök var
TASARRUF	-0,876612 (0)	P=0.3298	-0,889609 (1)*	P=0.3243	yok	Birim kök var
DEGITIMLINUFUS	-5,505611 (0)	P=0.0001	-5,499203 (2)*	P=0.0001	sabit	Birim kök yok
DILKMEZUN	-5,340643 (0)	P=0.0001	-5,353829 (2)*	P=0.0001	sabit	Birim kök yok
DORTAMEZUN	-3,610773 (0)	P=0.0007	-3,621443 (3)*	P=0.0006	yok	Birim kök yok
DGENELLISEMEZUN	-5,843228 (0)	P=0.0000	-5,833349 (2)*	P=0.0000	sabit	Birim kök yok
DMESLEKLISEMEZUN	-3,087911 (2)	P=0.0367	-3,565163 (0)*	P=0.0115	sabit	Birim kök yok
DOKULLASMAORANI	-6,940469 (0)	P=0.0000	-6,940469 (0)*	P=0.0000	Sabit, trend	Birim kök yok
DILKOKULLASMA	-5,975201 (0)	P=0.0000	-7,753133 (4)*	P=0.0000	yok	Birim kök yok
DORTAOKULLAŞMA	-5,737563 (0)	P=0.0000	-5,726927 (3)*	P=0.0000	sabit	Birim kök yok
DYUKSEKOKULLASMA	-6,262056 (0)	P=0.0000	-6,317446 (4)*	P=0.0000	Sabit, trend	Birim kök yok
DTASARRUF	-7,475790 (0)	P=0.0000	-7,362008 (2)*	P=0.0000	yok	Birim kök yok

Not: Sınamaların sonucu olarak p-değeri 0.05'den yüksek bulunmuşsa birim kök var kararı verilirken, aksi durumda birim kök yok kararına varılmıştır. *Bandwidth (Newey-West using Bartlett kernel) Phillips-Perron. Değişkenlerin önlerinde kullanılan "D", birinci farkının alındığını ifade etmektedir.

Tablo 5: KPSS Sınama Sonuçları

Değişken	LM-Stat	Sabit, Trend	Asymptotik Kritik Değer (%5)	Sonuç
EGITIMLINUFUS	0.174361	sabit, trend	0.146000	durağan değil (birim kök var)
ILKMEZUN	0.704066	sabit	0.463000	durağan değil (birim kök var)
ORTAMEZUN	0.713479	sabit	0.463000	durağan değil (birim kök var)
GENELLISEMEZUN	0.195479	sabit, trend	0.146000	durağan değil (birim kök var)
MESLEKLISEMEZUN	0.153545	sabit, trend	0.146000	durağan değil (birim kök var)
OKULLASMAORANI	0.199435	sabit, trend	0.146000	durağan değil (birim kök var)
ILKOKULLASMA	0.159436	sabit, trend	0.146000	durağan değil (birim kök var)
ORTAOKULLAŞMA	0.756835	sabit	0.463000	durağan değil (birim kök var)
YUKSEKOKULLASMA	0.204294	sabit, trend	0.146000	durağan değil (birim kök var)
TASARRUF	0.173513	sabit, trend	0.146000	durağan değil (birim kök var)
DEGITIMLINUFUS	0.226384	sabit	0.463000	durağan (birim kök yok)
DILKMEZUN	0.072911	sabit	0.463000	durağan (birim kök yok)
DORTAMEZUN	0.316486	sabit	0.463000	durağan (birim kök yok)
DGENELLISEMEZUN	0.370355	sabit	0.463000	durağan (birim kök yok)
DMESLEKLISEMEZUN	0.227597	sabit	0.463000	durağan (birim kök yok)
DOKULLASMAORANI	0.114161	sabit, trend	0.146000	durağan (birim kök yok)
DILKOKULLASMA	0.385775	sabit	0.463000	durağan (birim kök yok)
DORTAOKULLAŞMA	0.124314	sabit	0.463000	durağan (birim kök yok)
DYUKSEKOKULLASMA	0.115276	sabit	0.463000	durağan (birim kök yok)
DTASARRUF	0.105801	sabit	0.463000	durağan (birim kök yok)

Tablo 5'e göre değişkenlerin seviyelerine ait LM test istatistikleri, %5 anlamlılık düzeyinde, KPSS sınavası kritik değerlerinden mutlak olarak büyük olduğu için durağan olmadığı ve birim kök içerdikleri kararına varılmıştır. Aynı sınavanın değişkenlerin birinci derece farkına uygulanmasıyla elde edilen sonuçlar ise değişkenlerin farkının durağan olduğunu göstermektedir.

KPSS sınavasından elde edilen sonuçlar, ADF ve P-P sınavalarından elde edilen sonuçları destekler niteliktedir. Çalışmada kullanılan serilerin seviyelerinde durağan olmayıp birinci farklarında durağan hale gelmesi eğitim-tasarruf ilişkisi açısından bir politika değişikliğinin gerekliliğinin bir göstergesi niteliğindedir denilebilir.

Durağanlık sınavası aşamasından sonra Vektör Otoregresyon Analizi'ne (VAR) geçilebilir. Modele dahil edilecek olan değişkenlere bakıldığında tümünün aynı dereceden, yani birinci dereceden durağan olduğu görülmektedir. Bu durum VAR analizi ile birlikte eşbütünleşme analizinin yapılmasına da olanak sağlamaktadır.

Bilgi kriterleri tarafından belirlenen VAR gecikme uzunluğunun doğru tahmin edilmesi, VAR modeli kurulurken en önemli koşuldur. Bununla birlikte modele dahil edilecek olan değişkenler aynı dereceden eşbütünleşik oldukları için VAR analizinde bu değişkenlerin seviyeleri kullanılmaktadır. Tablo 6'da VAR gecikme uzunluğu gösterilmektedir.

Tablo 6'dan da anlaşıldığı üzere LR, FPE, AIC, SC ve HQ bilgi kriterleri 1 gecikmeyi işaret etmektedir. Yani VAR gecikme uzunluğu 1 olarak belirlenmiştir.

VAR modeline ait gecikme uzunluğu belirlendikten sonra, eşbütünleşme analizine geçilmiştir. Johansen-Juselius (J-J) (1990) eşbütünleşme sınavası sonuçları Tablo 7'de verilmektedir.

Tablo 6: VAR Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-659.2807	NA	1.18e+11	36.84893	37.02487	36.91034
1	-520.6868	238.6895*	1.31e+08*	30.03816*	30.91789*	30.34521*
2	-508.8224	17.79657	1.71e+08	30.26791	31.85143	30.82060
3	-495.1186	17.51045	2.14e+08	30.39548	32.68278	31.19381
* İlgili kriter tarafından belirlenen gecikme uzunluğunu ifade eder.						
LR: Ardışık Modifiye LR Test İstatistiği (Herbir test %5 anlamlılık düzeyinde)						
FPE: Son Tahmin Hata Kriteri						
AIC: Akaike Bilgi Kriteri						
SC: Schwarz Bilgi Kriteri						
HQ: Hannan-Quinn Bilgi Kriteri						

Tablo 7'ye göre, eşbütünleşme olmadığını ileri süren yokluk hipotezi iz ve maksimum özdeğer test istatistikleri tarafından reddedilmiş ve modelde bir tane eşbütünleşme ilişkisi bulunduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle eğitim değişkeni olarak kullanılan eğitilmiş nüfus ile tasarruf/GSYH oranları arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı ifade edilebilir.

Analizden elde edilen normalize edilmiş eşbütünleşik denklemler aşağıdaki gibidir:

$$\text{EGITIMLINUFUS} = -289.5483 \text{ TASARRUF}$$
$$\text{t-değer} \quad [-1.2561]$$

$$\text{TASARRUF} = -0.003454 \text{ EGITIMLINUFUS}$$
$$\text{t-değer} \quad [-2.63664]$$

Elde edilen normalize edilmiş eşbütünleşik denklemlere göre, uzun dönemde, eğitilmiş nüfus ile tasarruf oranları arasında, eğitilmiş nüfustan tasarruf oranlarına doğru negatif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir (t-değer = -2.63664). Bu sonuca göre, eğitilmiş nüfustaki bir artışın tasarruf oranlarını azalttığı ifade edilebilir.

Tablo 7: Eşbütünleşme Analizi
(Kullanılan seriler: EGITIMLINUFUS, TASARRUF)

Sınırlandırılmış Eşbütünleşme Aşama Testi (İz)				
		İz	0.05	
Hipotez	Özdeğer	İstatistik	Kritik Değer	Olasılık**
Yok*	0.291323	13.27458	12.32090	0.0345
En çok 1	0.014313	0.533416	4.129906	0.5277
İz Testi'ne göre %5 anlamlılık düzeyinde en az 1 eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır.				
* %5 anlamlılık düzeyinde hipotezin reddedildiğini göstermektedir.				
**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-değerleri				
Sınırlandırılmış Eşbütünleşme Aşama Testi (Maksimum Özdeğer)				
		Maksimum Değer	0.05	
Hipotez	Özdeğer	İstatistik	Kritik Değer	Olasılık**
Yok*	0.291323	12.74117	11.22480	0.0269
En çok 1	0.014313	0.533416	4.129906	0.5277
Maksimum Özdeğer Testi'ne göre %5 anlamlılık düzeyinde en az 1 eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır.				
* %5 anlamlılık düzeyinde hipotezin reddedildiğini göstermektedir.				
**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-değerleri				
Normalize Edilmiş Eşbütünleşme Katsayıları (Parantez içleri standart sapmaları göstermektedir.)				
EGITIMLINUFUS	TASARRUF			
1.000000	289.5483			
	(230.516)			
Normalize Edilmiş Eşbütünleşme Katsayıları (Parantez içleri standart sapmaları göstermektedir.)				
TASARRUF	EGITIMLINUFUS			
1.000000	0.003454			
	(0.00131)			

Tablo 8: Eşbütünleşme Analizi**(Kullanılan seriler: OKULLASMAORANI, TASARRUF)**

Sınırlandırılmamış Eşbütünleşme Aşama Testi (İz)				
		İz	0.05	
Hipotez	Özdeğer	İstatistik	Kritik Değer	Olasılık**
Yok*	0.465002	26.34912	20.26184	0.0064
En çok 1	0.082999	3.205917	9.164546	0.5430
İz Testi'ne göre %5 anlamlılık düzeyinde en az 1 eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır.				
* %5 anlamlılık düzeyinde hipotezin reddedildiğini göstermektedir.				
**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-değerleri				
Sınırlandırılmış Eşbütünleşme Aşama Testi (Maksimum Özdeğer)				
		Maksimum Değer	0.05	
Hipotez	Özdeğer	İstatistik	Kritik Değer	Olasılık**
Yok *	0.465002	23.14320	15.89210	0.0030
En çok 1	0.082999	3.205917	9.164546	0.5430
Maksimum Özdeğer Testi'ne göre %5 anlamlılık düzeyinde en az 1 eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır.				
* %5 anlamlılık düzeyinde hipotezin reddedildiğini göstermektedir.				
**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-değerleri				
Normalize Edilmiş Eşbütünleşme Katsayıları (Parantez içleri standart sapmaları göstermektedir.)				
OKULLASMAORANI	TASARRUF	C		
1.000000	-2.144370	8.993531		
	(1.10922)	(23.6214)		
Normalize Edilmiş Eşbütünleşme Katsayıları (Parantez içleri standart sapmaları göstermektedir.)				
TASARRUF	OKULLASMAORANI	C		
1.000000	-0.466337	-4.194019		
	(0.17557)	(10.2569)		

Eğitim değişkeni olarak okullaşma oranlarının kullanıldığı diğer bir eşbütünleşme analizinin sonuçları Tablo 8'de gösterilmektedir. Bu tabloya göre,

eşbütünleşme olmadığını ileri süren yokluk hipotezi iz ve maksimum özdeğer test istatistikleri tarafından reddedilmiş ve modelde bir tane eşbütünleşme ilişkisi bulunduğu tespit edilmiştir. Yani okullaşma oranları ile tasarruf/GSYH oranları arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı ifade edilebilir.

Analizden elde edilen normalize edilmiş eşbütünleşik denklemler aşağıdaki gibidir:

$$\text{OKULLASMAORANI} = -8.99 + 2.144\text{TASARRUF}$$

t-değer [-1.93322] [0.38073]

$$\text{TASARRUF} = 4.194 + 0.466\text{OKULLASMAORANI}$$

t-değer [0.408897] [2.65613]

Elde edilen normalize edilmiş eşbütünleşik denklemlere göre, uzun dönemde, okullaşma oranları ile tasarruf oranları arasında eğitilmiş nüfus-tasarruf oranları ilişkisinin tersine pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Bu ilişki tasarruf oranlarına göre normalize edilmiş denkleme bakıldığında pozitif anlamlıdır (t-değer = 2.65613). Bu sonuca göre, okullaşma oranlarındaki artışın tasarruf oranlarını arttırdığı ifade edilebilir.

Tablo 7 ve Tablo 8 birlikte değerlendirildiğinde eğitim ile tasarruf arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Normalize edilmiş eşbütünleşik denklemler birlikte değerlendirildiğinde eğitilmiş nüfus ile tasarruf oranları arasında, eğitilmiş nüfustan tasarruf oranlarına doğru negatif anlamlı; okullaşma oranları ile tasarruf oranları arasında, okullaşma oranlarından tasarruf oranlarına doğru pozitif anlamlı bir uzun dönem ilişkinin varlığı ifade edilebilir.

Uzun Dönem:

$$\begin{aligned} \text{EGITIMLINUFUS} \uparrow &\rightarrow \text{TASARRUF} \downarrow \\ \text{OKULLASMAORANI} \uparrow &\rightarrow \text{TASARRUF} \uparrow \end{aligned}$$

Tablo 8'deki analizlerde toplam okullaşma oranı kullanılarak yapılan eşbütünleşme analizi ilköğretim, ortaöğretim ve yüksek öğretim okullaşma oranları kullanılarak tekrarlanmış ve yine eşbütünleşme olmadığını ileri süren yokluk hipotezi iz ve maksimum özdeğer test istatistikleri tarafından reddedilmiş ve modelde bir tane eşbütünleşme ilişkisi bulunduğu tespit edilmiştir (Tablo 9).

Analizden elde edilen normalize edilmiş eşbütünleşik denklemler aşağıdaki gibidir:

ILKOKULLASMA = 0.63 ORTAOKULLASMA - 4.05 YUKSEKOKULLASMA + 4.09 TASARRUF				
t-değer	[0.64755]		[-3.06229]	[2.85746]

ORTAOKULLASMA = 0.82 ILKOKULLASMA + 2.30 YUKSEKOKULLASMA - 1.98 TASARRUF				
t-değer	[3.22387]		[7.19121]	[-1.81775]

YUKSEKOKULLASMA = -0.25ILKOKULLASMA + 0.15ORTAOKULLASMA + 1.01 TASARRUF				
t-değer	[-1.76993]		[1.20486]	[1.90600]

TASARRUF = 0.41 ILKOKULLASMA - 0.50 ORTAOKULLASMA + 1.16 YUKSEKOKULLASMA				
t-değer	[1.21861]		[-0.65419]	[2.10721]

Tablo 9: Eşbütünleşme Analizi
(Kullanılan seriler: ILKOKULLASMA, ORTAOKULLASMA, YUKSEKOKULLASMA, TASARRUF)

Sınırlanmamış Eşbütünleşme Aşama Testi (İz)				
	Özdeğer	İstatistik	0.05 Kritik Değer	Olasılık**
Hipotez				
Yok *	0.644679	49.33829	40.17493	0.0047
En çok 1	0.161957	11.05319	24.27596	0.7802
En çok 2	0.107089	4.515795	12.32090	0.6363
En çok 3	0.008742	0.324861	4.129906	0.6309
İz Testi'ne göre %5 anlamlılık düzeyinde en az 1 eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır.				
* %5 anlamlılık düzeyinde hipotezin reddedildiğini göstermektedir.				
**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-değerleri				
Sınırlanmamış Eşbütünleşme Aşama Testi (Maksimum Özdeğer)				
	Özdeğer	Maksimum Değer	0.05 Kritik Değer	Olasılık**
Hipotez				
Yok *	0.644679	38.28510	24.15921	0.0003
En çok 1	0.161957	6.537392	17.79730	0.8536

Tablo 9 (devam)

En çok 2	0.107089	4.190934	11.22480	0.5982
En çok 3	0.008742	0.324861	4.129906	0.6309
Maksimum Özdeğer Testi'ne göre %5 anlamlılık düzeyinde en az 1 eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır.				
* %5 anlamlılık düzeyinde hipotezin reddedildiğini göstermektedir.				
**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-değerleri				
1 Eşbütünleşme İlişkisi		Log Olasılık	-359.6051	
Normalize Edilmiş Eşbütünleşme Katsayıları (Parantez içleri standart sapmaları göstermektedir.)				
ILKOKULLASMA	ORTAOKULLASMA	YUKSEKOKULLASMA	TASARRUF	
1.000000	-0.625209 (0.96549)	4.053616 (1.32372)	-4.090804 (1.43162)	
Normalize Edilmiş Eşbütünleşme Katsayıları (Parantez içleri standart sapmaları göstermektedir.)				
OKULLASMAORANI	ILKOKULLASMA	YUKSEKOKULLASMA	TASARRUF	
1.000000	-0.821895 (0.25494)	-2.306005 (0.32067)	1.983965 (1.09144)	
Normalize Edilmiş Eşbütünleşme Katsayıları (Parantez içleri standart sapmaları göstermektedir.)				
YUKSEKOKULLASMA	ILKOKULLASMA	ORTAOKULLASMA	TASARRUF	
1.000000	0.246693 (0.13938)	-0.154235 (0.12801)	-1.009174 (0.52947)	
Normalize Edilmiş Eşbütünleşme Katsayıları (Parantez içleri standart sapmaları göstermektedir.)				
TASARRUF	ILKOKULLASMA	OKULLASMAORANI	YUKSEKOKULLASMA	
1.000000	-0.414269 (0.33995)	0.504041 (0.77048)	-1.162321 (0.55159)	

Elde edilen normalize edilmiş eşbütünleşik denkleme göre, uzun dönemde, tasarruf oranları ile ilkokullaşma oranları arasında, tasarruflardan ilkokullaşma oranlarına doğru; yüksekokullaşma oranları ile tasarruf oranları arasında, yüksekokullaşma oranlarından tasarruf oranlarına doğru pozitif anlamlı bir ilişkinin varlığı ifade edilebilir. Tasarruf oranlarına göre normalize edilmiş eşbütünleşik denkleme göre, uzun dönemde yüksekokullaşma oranlarındaki artışın tasarruf oranlarını arttırdığı görülmektedir.

Uzun Dönem:

YUKSEKOKULLASMA \uparrow \rightarrow TASARRUF \uparrow

Tablo 10'da eğitim değişkeni olarak 25-64 yaş grubu arasındaki ilkokul, ortaokul, genel ve meslek-teknik lise mezunları kullanılarak yapılan eşbütünleşme analizi sonuçları yer almaktadır. Tablo 10'a göre, eşbütünleşme olmadığını ileri süren yokluk hipotezi iz ve maksimum özdeğer test istatistikleri tarafından reddedilmiş ve modelde bir tane eşbütünleşme ilişkisi bulunduğu tespit edilmiştir.

Tablo 10: Eşbütünleşme Analizi
(Kullanılan seriler: ILKMEZUN, ORTAMEZUN, GENELLISEMEZUN,
MESLEKLISEMEZUN, TASARRUF)

Sınırlanmamış Eşbütünleşme Aşama Testi (İz)				
		İz	0.05	
Hipotez	Özdeğer	İstatistik	Kritik Değer	Olasılık**
Yok *	0.548335	65.75321	60.06141	0.0153
En çok 1	0.463873	36.34503	40.17493	0.1154
En çok 2	0.198317	13.27982	24.27596	0.5979
En çok 3	0.091765	5.101264	12.32090	0.5535
En çok 4	0.040766	1.539935	4.129906	0.2518
İz Testi'ne göre %5 anlamlılık düzeyinde en az 1 eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır.				
* %5 anlamlılık düzeyinde hipotezin reddedildiğini göstermektedir.				
**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-değerleri				
Sınırlanmamış Eşbütünleşme Aşama Testi (Maksimum Özdeğer)				
		Maksimum Değer	0.05	
Hipotez	Özdeğer	İstatistik	Kritik Değer	Olasılık**
Yok*	0.548335	30.50817	30.43961	0.0449
En çok 1	0.463873	23.06521	24.15921	0.0698
En çok 2	0.198317	8.178556	17.79730	0.6864
En çok 3	0.091765	3.561329	11.22480	0.6988
En çok 4	0.040766	1.539935	4.129906	0.2518
Maksimum Özdeğer Testi'ne göre %5 anlamlılık düzeyinde en az 1 eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır.				
* %5 anlamlılık düzeyinde hipotezin reddedildiğini göstermektedir.				
**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-değerleri				
Normalize Edilmiş Eşbütünleşme Katsayıları (Parantez içleri standart sapmaları göstermektedir.)				
ILKMEZUN	ORTAMEZUN	GENELLISEMEZUN	MESLEKLISEMEZUN	TASARRUF
1.000000	-16.09535 (3.21758)	-1.223196 (3.54058)	32.26546 (6.13436)	483.5488 (131.330)
Normalize Edilmiş Eşbütünleşme Katsayıları (Parantez içleri standart sapmaları göstermektedir.)				
ORTAMEZUN	ILKMEZUN	GENELLISEMEZUN	MESLEKLISEMEZUN	TASARRUF
1.000000	-0.062130 (0.06373)	0.075997 (0.41229)	-2.004645 (0.35028)	-30.04276 (11.1574)
Normalize Edilmiş Eşbütünleşme Katsayıları (Parantez içleri standart sapmaları göstermektedir.)				
GENELLISEMEZUN	ILKMEZUN	ORTAMEZUN	MESLEKLISEMEZUN	TASARRUF
1.000000	-0.817530 (0.46320)	13.15844 (2.72318)	-26.37799 (4.84548)	-395.3158 (96.5997)
Normalize Edilmiş Eşbütünleşme Katsayıları (Parantez içleri standart sapmaları göstermektedir.)				
MESLEKLISEMEZUN	ILKMEZUN	ORTAMEZUN	GENELLISEMEZUN	TASARRUF
1.000000	0.030993 (0.02681)	-0.498842 (0.07730)	-0.037910 (0.16189)	14.98658 (5.99315)
Normalize Edilmiş Eşbütünleşme Katsayıları (Parantez içleri standart sapmaları göstermektedir.)				
TASARRUF	ILKMEZUN	ORTAMEZUN	GENELLISEMEZUN	MESLEKLISEMEZUN
1.000000	0.002068 (0.00148)	-0.033286 (0.00633)	-0.002530 (0.00830)	0.066726 (0.01542)

Analizden elde edilen normalize edilmiş eşbütünlük denklemler aşağıdaki gibidir:

$$\begin{array}{l} \text{ILKMEZUN} = 16.09\text{ORTAMEZUN} + 1.22\text{GENELLISEMEZUN} - 32.27\text{MESLEKLISEMEZUN} - \\ \text{t-değer} \quad [5.00232] \quad [0.34548] \quad [-5.25979] \\ \\ 483.55\text{TASARRUF} \\ [-3.68194] \end{array}$$

$$\begin{array}{l} \text{ORTAMEZUN} = 0.06\text{ILKMEZUN} - 0.08\text{GENELLISEMEZUN} + 2.00\text{MESLEKLISEMEZUN} + \\ \text{t-değer} \quad [0.97489] \quad [-0.18433] \quad [5.72298] \\ \\ 30.04\text{TASARRUF} \\ [2.69263] \end{array}$$

$$\begin{array}{l} \text{GENELLISEMEZUN} = 0.82\text{ILKMEZUN} - 13.16\text{ORTAMEZUN} + 26.38\text{MESLEKLISEMEZUN} + \\ \text{t-değer} \quad [1.76496] \quad [-4.83201] \quad [5.44383] \\ \\ 395.32\text{TASARRUF} \\ [4.09231] \end{array}$$

$$\begin{array}{l} \text{MESLEKLISEMEZUN} = -0.03\text{ILKMEZUN} + 0.50\text{ORTAMEZUN} + 0.04\text{GENELLISEMEZUN} - \\ \text{t-değer} \quad [-1.15602] \quad [6.45332] \quad [0.23417] \\ \\ 14.99\text{TASARRUF} \\ [-2.50062] \end{array}$$

$$\begin{array}{l} \text{TASARRUF} = -0.002\text{ILKMEZUN} + 0.03\text{ORTAMEZUN} + 0.003\text{GENELLISEMEZUN} - \\ \text{t-değer} \quad [-1.39729] \quad [5.25845] \quad [0.30482] \\ \\ 0.07\text{MESLEKLISEMEZUN} \\ [-4.32714] \end{array}$$

Elde edilen normalize edilmiş eşbütünlük denklemlere göre, uzun dönemde, tasarruf oranları ile her türden mezun sayıları arasında, tasarruflardan mezun sayılarına doğru anlamlı bir ilişkinin varlığı görülmektedir. Bu ilişki ilkmezun-tasarruf, mesleklisemezun-tasarruf arasında negatif; ortamezun-tasarruf, genellisemezun-tasarruf arasında pozitifdir. Tasarruf oranlarına göre normalize edilmiş eşbütünlük

denkleme göre, uzun dönemde ortamezun sayılarındaki artışın tasarruf oranlarını arttırdığı, mesleklisemezun sayılarındaki artışın ise tasarruf oranlarını azalttığı görülmektedir.

Uzun Dönem:

$$\begin{aligned} \text{ORTAMEZUN} \uparrow &\rightarrow \text{TASARRUF} \uparrow \\ \text{MESLEKLISEMEZUN} \uparrow &\rightarrow \text{TASARRUF} \downarrow \end{aligned}$$

Tablo 7-8-9-10 birlikte değerlendirildiğinde uzun dönemdeki ilişkilerin şu şekilde olduğu ifade edilebilir:

$$\begin{aligned} \text{EGITIMLNUFUS} \uparrow &\rightarrow \text{TASARRUF} \downarrow (-) \\ \text{OKULLASMAORANI} \uparrow &\rightarrow \text{TASARRUF} \uparrow (+) \\ \text{YUKSEKOKULLASMA} \uparrow &\rightarrow \text{TASARRUF} \uparrow (+) \\ \text{ORTAMEZUN} \uparrow &\rightarrow \text{TASARRUF} \uparrow (+) \\ \text{MESLEKLISEMEZUN} \uparrow &\rightarrow \text{TASARRUF} \downarrow (-) \end{aligned}$$

Eğitim değişkeni olarak farklı değişkenler kullanıldığında bile sonuç olarak, eğitim ile tasarruf arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı ifade edilebilmektedir. Ancak bu ilişkinin yönü ve işaretini değerlendirmek adına normalize edilmiş denklemler incelendiğinde eğitim değişkeni olarak toplam okullaşma oranı, yüksekokul okullaşma oranı, orta öğretim mezun sayıları arttıkça tasarruf oranlarının arttığı; eğitimli nüfus ve meslek lisesi mezun sayılarının arttıkça tasarruf oranlarının azaldığı görülmektedir.

Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunması, eşbütünleşim regresyonlarından elde edilen hata düzeltme terimini de açık olarak içerecek şekilde bir Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) oluşturulmasını olanaklı hale getirmesiyle, nedenselliğin kaynağının belirlenmesine çalışılmıştır. Vektör Hata Düzeltme Modeli'ne ait test sonuçları Tablo 11-12-13-14'te görülmektedir.

**Tablo 11: Hata Düzeltme Modeli Test Sonuçları
(EGITIMLINUXUS, TASARRUF)**

	(1)	(2)
	Bağımlı Değişken	Bağımlı Değişken
Bağımsız Değişkenler	D(EGITIMLINUXUS)	D(TASARRUF)
ECT (-1)	-0.002508	-8.01E-05
	[-0.30052]	[-2.01151]
D (EGITIMLINUXUS (-1))	0.072826	-0.000658
	[0.42157]	[-0.66322]
D (TASARRUF (-1))	-14.19836	-0.116145
	[-0.47910]	[-0.68206]
C	370.3555	-0.080370
	[3.58576]	[-0.13542]

[] içindeki değerler t-istatistiğini ifade etmektedir.

ECT (-1) uzun dönem eşbütünlük ilişkiden elde edilmiş ve geçmiş dengesizliğin boyutunu gösteren hata düzeltme terimidir. Uygulamada hata düzeltme katsayısının negatif ve istatistiksel açıdan anlamlı olması beklenir. Hata düzeltme modelinin test sonuçlarına göre, hata düzeltme katsayılarının işareti her ilk denklem için de negatiftir. Ancak sadece ikinci denklemde hata düzeltme katsayısı %5 anlamlılık düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu, toplam eğitilmiş nüfustan tasarruf oranlarına doğru uzun dönem nedensellik ilişkisi olduğunu ifade eder. Elde edilen bu sonuç, J-J eşbütünlük sınavından elde edilen sonucu destekler niteliktedir.

Tablo 12’de yer alan hata düzeltme modelinin test sonuçlarına göre, hata düzeltme katsayısının işareti iki nolu denklem için negatiftir ve %5 anlamlılık düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu, okullaşma oranından tasarruf oranlarına doğru uzun dönem nedensellik ilişkisi olduğunu ifade eder. Elde edilen bu sonuç, J-J eşbütünlük sınavından elde edilen sonucu destekler niteliktedir.

**Tablo 12: Hata Düzeltme Modeli Test Sonuçları
(OKULLASMAORANI, TASARRUF)**

	(1)	(2)
	Bağımlı Değişken	Bağımlı Değişken
Bağımsız Değişkenler	D(OKULLASMAORANI)	D(TASARRUF)
ECT (-1)	0.020253	- 0.060566
	[0.85353]	[- 3.57028]
D(OKULLASMAORANI (-1))	-0.149615	-0.265207
	[-0.62026]	[-1.53788]
D (TASARRUF (-1))	-0.195382	0.210843
	[-1.15972]	[1.75053]
C	-0.138887	2.001684
	[-0.24078]	[4.85389]

[] içindeki değerler t-istatistiğini ifade etmektedir.

**Tablo 13: Hata Düzeltme Modeli Test Sonuçları
(ILKOKULLASMA, ORTAOKULLASMA, YUKSEKOKULLASMA,
TASARRUF)**

	(1)	(2)	(3)	(4)
	Bağımlı Değişken	Bağımlı Değişken	Bağımlı Değişken	Bağımlı Değişken
Bağımsız Değişkenler	D(ILK OKULLASMA)	D(ORTA OKULLASMA)	D(YUKSEK OKULLASMA)	D (TASARRUF)
ECT (-1)	-0.195724	-0.102755	0.517881	0.081327
	[-1.86011]	[-0.82537]	[7.12084]	[0.85835]
D(ILKOKULLASMA (-1))	0.260774	-0.138903	-0.384780	-0.072087
	[1.30038]	[-0.58542]	[-2.77604]	[-0.39921]
D(ORTAOKULLASMA (-1))	-0.071004	0.057403	-0.213244	-0.039463
	[-0.50444]	[0.34467]	[-2.19182]	[-0.31135]
D(YUKSEKOKULLASMA (-1))	0.419318	0.537929	-0.440495	-0.097834
	[1.91537]	[2.07675]	[-2.91109]	[-0.49629]
D(TASARRUF (-1))	0.232661	0.170540	0.131845	-0.220012
	[1.20462]	[0.74628]	[0.98763]	[-1.26505]
C	-0.659638	0.754326	4.006414	-0.046172
	[-0.83412]	[0.80617]	[7.32964]	[-0.06484]

[] içindeki değerler t-istatistiğini ifade etmektedir.

Tablo 13'te yer alan hata düzeltme modelinin test sonuçlarına göre, hata düzeltme katsayılarının işaretleri dört model için de pozitif ve %5 anlamlılık düzeyine

göre istatistiksel olarak anlamlı değildir. Dolayısıyla bu model için VECM'in geçerli olmadığı ifade edilebilir.

**Tablo 14: Hata Düzeltme Modeli Test Sonuçları
(ILKMEZUN, ORTAMEZUN, GENELLISEMEZUN,
MESLEKLISEMEZUN, TASARRUF)**

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	Bağımlı Değişken	Bağımlı Değişken	Bağımlı Değişken	Bağımlı Değişken	Bağımlı Değişken
Bağımsız Değişkenler	D(ILK MEZUN)	D(ORTA MEZUN)	D(GENELLISE MEZUN)	D(MESLEK LISEMEZUN)	D(TASARRUF)
ECT (-1)	0.018870	0.000666	0.003691	-0.002590	-0.000212
	[1.57254]	[0.13805]	[1.39565]	[-1.14119]	[-3.74183]
D(ILKMEZUN (-1))	0.030432	0.129118	0.020619	-0.036234	0.001250
	[0.11715]	[1.23582]	[0.36016]	[-0.73753]	[1.01759]
D(ORTAMEZUN(-1))	0.884151	0.488420	0.133590	-0.249307	-0.006164
	[0.75151]	[1.03215]	[0.51520]	[-1.12043]	[-1.10747]
D (GENELLISEMEZUN (-1))	-1.544438	-0.771140	-0.267068	0.180270	-0.000394
	[-1.01326]	[-1.25784]	[-0.79500]	[0.62534]	[-0.05468]
D (MESLEKLISEMEZUN (-1))	-1.224809	0.605944	0.183631	0.559902	0.006920
	[-0.79479]	[0.97759]	[0.54066]	[1.92105]	[0.94921]
D (TASARRUF (-1))	-16.93914	2.662291	-2.209768	-2.003156	-0.119483
	[-0.57229]	[0.22362]	[-0.33874]	[-0.35783]	[-0.85331]
C	224.3936	63.65493	59.17354	38.63576	-0.209457
	[1.89418]	[1.33593]	[2.26636]	[1.72442]	[-0.37375]

[] içindeki değerler t-istatistiğini ifade etmektedir.

Tablo 14'te yer alan hata düzeltme modelinin test sonuçlarına göre, hata düzeltme katsayısının işareti ilk üç model için pozitif, dördüncü model için negatif ancak %5 anlamlılık düzeyine göre anlamsızdır. Dolayısıyla ele alınan denklem beşinci denklemdir. Tasarruf oranlarındaki değişimin bağımlı değişken olduğu bu denklemde hata düzeltme katsayısı işaret olarak negatif ve %5 anlamlılık düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu, eğitim değişkenini temsilen kullanılan değişkenlerden (ILKMEZUN, ORTAMEZUN, GENELLISEMEZUN,

MESLEKLISEMEZUN) tasarruf oranlarına doğru uzun dönem nedensellik ilişkisi olduğunu ifade eder. Elde edilen bu sonuç, J-J eşbütünleşme sınavasından elde edilen sonucu destekler niteliktedir.

VECM modeline ait tüm analizler incelendiğinde, Tablo 13'teki analiz hariç, genel olarak elde edilen sonuç eğitimden tasarruflara doğru uzun dönem bir nedensellik ilişkisinin varlığı yönündedir. Bu sonuç, ilişkinin yönü hakkında bilgi vermekte, ilişkinin işareti hakkında bir bilgi vermemektedir.

Bir sonraki aşamada değişkenler arasında kısa dönem bir ilişkinin var olup olmaması inceleme altına alınmaktadır.

Tablo 15: VECM Granger Nedensellik/Blok Dışsallık Wald Testi

Bağımlı Değişken: EGITIMLINUFUS			
Hariç Tutulan	Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	Olasılık
TASARRUF	0.395173	2	0.8207
Hepsi	0.395173	2	0.8207
Bağımlı Değişken: TASARRUF			
Hariç Tutulan	Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	Olasılık
EGITIMLINUFUS	1.254098	2	0.5342
Hepsi	1.254098	2	0.5342

Bu sonuçlara göre, kısa dönemde eğitilmiş nüfus ile tasarruf oranları arasında bir nedensellik ilişkisinin olmadığı görülmektedir. VECM modeli için yapılan Wald test sonuçlarını desteklemek adına ayrıca durağan serilerin kullanıldığı Çift Yönlü Granger Nedensellik Testi yapılmıştır. Bu test sonucundan elde edilen bulgular Tablo 16'da gösterilmektedir ve Wald test sonucu ile tutarlıdır; yani, değişkenler arasında kısa dönemde bir nedensellik ilişkisi yoktur.

Tablo 16: Çift Yönlü Granger Nedensellik Testi

*Boş Hipotez	Veri Sayısı	F-İstatistiği	Olasılık
DTASARRUF, DEGITIMLINUFUS için Granger nedensellik sebebi değildir.	37	0.39344	0.5347
DEGITIMLINUFUS, DTASARRUF için Granger nedensellik sebebi değildir.		0.34998	0.5580

*Boş hipotez %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmemektedir.

Tablo 17: VECM Granger Nedensellik/Blok Dışsallık Wald Testi

Bağımlı Değişken OKULLASMAORANI			
Hariç Tutulan	Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	Olasılık
TASARRUF	0.694538	1	0.4046
Hepsi	0.694538	1	0.4046
Bağımlı Değişken: TASARRUF			
Hariç Tutulan	Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	Olasılık
OKULLASMAORANI	1.433173	1	0.2312
Hepsi	1.433173	1	0.2312

Eğitim değişkeni olarak okullaşma oranlarının kullanıldığı VECM modeline ait Wald test sınavası sonucunda, eğitilmiş nüfusun eğitim değişkeni olarak kullanıldığı VECM modelinde olduğu gibi kısa dönemde okullaşma oranları ile tasarruf oranları arasında bir nedensellik ilişkisinin olmadığı görülmektedir (Tablo 17). Bu sonucu desteklemek adına yapılan Çift Yönlü Granger Nedensellik Testi sonucu da kısa dönemde bir nedensellik ilişkisinin olmadığını ifade etmektedir (Tablo 18).

Tablo 18: Çift Yönlü Granger Nedensellik Testi

*Boş Hipotez	Veri Sayısı	F-İstatistiği	Olasılık
DTASARRUF, DOKULLASMAORANI için Granger nedensellik sebebi değildir.	37	1.02328	0.3189
DOKULLASMAORANI, DTASARRUF için Granger nedensellik sebebi değildir.		0.03859	0.8454

*Boş hipotez %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmiyor.

ILKMEZUN, ORTAMEZUN, GENELLISEMEZUN, MESLEKLISEMEZUN ve TASARRUF değişkenlerinin kullanıldığı VECM modeline ait Wald test sonuçları incelendiğinde, tasarruf değişkeninin bağımlı değişken olduğu denklemde kısa dönemde eğitim ile tasarruf oranları arasında bir nedensellik ilişkisinin olmadığı görülmektedir (Tablo 19). Çift Yönlü Granger Nedensellik Testi sonuçları da bu sonucu destekler niteliktedir (Tablo 20).

Tablo 19: VECM Granger Nedensellik/Block Exogeneity Wald Tests

Bağımlı Değişken: ILKMEZUN			
Hariç Tutulan	Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	Olasılık
ORTAMEZUN	2.043495	1	0.1529
GENELLISEMEZUN	0.184170	1	0.6678
MESLEKLISEMEZUN	1.685285	1	0.1942
TASARRUF	0.185351	1	0.6668
Hepsi	2.846958	4	0.5838
Bağımlı Değişken: ORTAMEZUN			
Hariç Tutulan	Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	Olasılık
ILKMEZUN	5.409484	1	0.0200
GENELLISEMEZUN	3.361559	1	0.0667
MESLEKLISEMEZUN	1.399000	1	0.2369
TASARRUF	1.985901	1	0.1588
Hepsi	8.957128	4	0.0622
Bağımlı Değişken: GENELLISEMEZUN			
Hariç Tutulan	Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	Olasılık
ILKMEZUN	8.216566	1	0.0042
ORTAMEZUN	0.116279	1	0.7331
MESLEKLISEMEZUN	4.205415	1	0.0403
TASARRUF	0.004534	1	0.9463
Hepsi	10.29468	4	0.0357
Bağımlı Değişken: MESLEKLISEMEZUN			
Hariç Tutulan	Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	Olasılık
ILKMEZUN	0.116273	1	0.7331
ORTAMEZUN	0.671886	1	0.4124
GENELLISEMEZUN	0.807194	1	0.3690
TASARRUF	0.103899	1	0.7472
Hepsi	3.921296	4	0.4168

Tablo 19 (devam)

Bağımlı Değişken: TASARRUF			
Hariç Tutulan	Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	Olasılık
ILKMEZUN	1.688084	1	0.1939
ORTAMEZUN	0.849934	1	0.4076
GENELLISEMEZUN	0.763887	1	0.3843
MESLEKLISEMEZUN	0.372790	1	0.5415
Hepsi	2.324291	4	0.1034

Tablo 20: Çift Yönlü Granger Nedensellik Testi

Boş Hipotez	Veri Sayısı	F-İstatistiği	Olasılık
ORTAMEZUN, ILKMEZUN için Granger nedensellik sebebi değildir.	38	0.04243	0.8380
ILKMEZUN, ORTAMEZUN için Granger nedensellik sebebi değildir.		4.01626	0.0529
GENELLISEMEZUN, ILKMEZUN için Granger nedensellik sebebi değildir.	38	0.43272	0.5150
ILKMEZUN, GENELLISEMEZUN için Granger nedensellik sebebi değildir.		4.85147	0.0343
MESLEKLISEMEZUN, ILKMEZUN için Granger nedensellik sebebi değildir.	38	0.76059	0.3891
ILKMEZUN, MESLEKLISEMEZUN için Granger nedensellik sebebi değildir.		1.13599	0.2938
TASARRUF, ILKMEZUN için Granger nedensellik sebebi değildir. *	38	0.00013	0.9908
ILKMEZUN, TASARRUF için Granger nedensellik sebebi değildir. *		1.72241	0.1979
GENELLISEMEZUN, ORTAMEZUN için Granger nedensellik sebebi değildir.	38	1.20965	0.2789
ORTAMEZUN, GENELLISEMEZUN için Granger nedensellik sebebi değildir.		0.13518	0.7153
MESLEKLISEMEZUN, ORTAMEZUN için Granger nedensellik sebebi değildir.	38	1.27359	0.2668
ORTAMEZUN, MESLEKLISEMEZUN için Granger nedensellik sebebi değildir.		1.96946	0.1693
TASARRUF, ORTAMEZUN için Granger nedensellik sebebi değildir. *	38	2.75366	0.1060
ORTAMEZUN, TASARRUF için Granger nedensellik sebebi değildir. *		0.97519	0.3302
MESLEKLISEMEZUN, GENELLISEMEZUN için Granger nedensellik sebebi değildir.	38	0.44031	0.5113
GENELLISEMEZUN, MESLEKLISEMEZUN için Granger nedensellik sebebi değildir.		3.04790	0.0896
TASARRUF, GENELLISEMEZUN için Granger nedensellik sebebi değildir. *	38	0.00106	0.9742
GENELLISEMEZUN, TASARRUF için Granger nedensellik sebebi değildir. *		2.63461	0.1135
TASARRUF, MESLEKLISEMEZUN için Granger nedensellik sebebi değildir. *	38	0.30903	0.5818
MESLEKLISEMEZUN, TASARRUF için Granger nedensellik sebebi değildir. *		1.92615	0.1740

*Boş hipotez %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmiyor.

Nedensellik sınamalarından sonra çalışmanın ikinci kısmında, ilk kısımda yapılan analizleri desteklemek adına, sadece durağan seriler kullanılarak bir ekonometrik model oluşturulmuş ve model için En Küçük Kareler Yöntemi (EKK) yöntemi uygulanmıştır. Ele alınan dönem Türkiye için kriz yıllarını içerdiğinden, kriz yılları için kukla değişken kullanılmıştır. 1980 yılı için DUM₈₀, 1994 yılı için DUM₉₄, Kasım 2000-Şubat 2001 için DUM₀₁, 2008 yılı için DUM₀₈ olarak ifade edilmiş ve ilk modele serilerin zaman yolu grafiklerinden yararlanılarak trend değişkeni dahil edilmiştir.

Çalışmada oluşturulan ekonometrik model aşağıdaki gibidir:

$$DTASARRUF_t = \alpha_0 + DTASARRUF_{t-1} + \sum_{i=0}^1 \gamma_i DEGITIMLINUFUS_{t-i} + \sum_{i=0}^1 \beta_i DOKULLASMAORANI_{t-i} + \Theta_i DUM_{80} + \Upsilon_i DUM_{94} + \delta_i DUM_{01} + \sigma_i DUM_{08} + \Psi_i trend + u_t$$

Değişkenlerin önlerinde kullanılan “D”, daha önceden de belirtildiği üzere değişkenin durağan olan birinci derece farkını ifade etmektedir. Değişkenlere ait gecikme uzunlukları belirlenirken SC bilgi kriterinden yararlanılmıştır ve tüm açıklayıcı değişkenlerin gecikme uzunlukları 1 yıl olarak belirlenmiştir. Tablo 21’de bu modele ait EKK tahmin sonuçları verilmektedir.

Tablo 21: EKK Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: DTASARRUF				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
C	0.720862	1.084558	0.664660	0.5121
DTASARRUF (-1)	-0.218612	0.172151	-1.269882	0.2154
DOKULLASMAORANI	0.116342	0.289053	0.402493	0.6906
DOKULLASMAORANI (-1)	-0.022978	0.242081	-0.094919	0.9251
DEGITIMLINUFUS	-0.000101	0.001147	-0.088449	0.9302
DEGITIMLINUFUS (-1)	-0.000438	0.001278	-0.342383	0.7348
DUM01	-0.024134	2.833909	-0.008516	0.9933
DUM08	2.623297	3.193169	0.821534	0.4188
DUM80	-7.426214	2.901857	-2.559125	0.0167
DUM94	0.071823	2.888193	0.024868	0.9804
@Eğilim	-0.044435	0.061183	-0.726264	0.4742

Tablo 21 (devam)

R²	0.260981	Mean dependent var	-0.324324
Düzeltilmiş R ²	-0.023258	S.D. dependent var	2.718803
Regresyonun Standart Hatası	2.750238	Akaike Bilgi Kriteri	5.103025
Artık Kareler Toplamı	196.6591	Schwarz Bilgi Kriteri	5.581947
Log Olasılık	-83.40597	Hannan-Quinn Kriteri	5.271868
F-İstatistiği	0.918175	Durbin-Watson İstatistiği	1.552427
Olasılık (F-İstatistiği)	0.531920		

Bu model için yapılan EKK yöntemi sonucunda düzeltilmiş R² değeri -0.023258 olarak elde edilmiştir ki bu değer oldukça düşük bir değerdir ve modelin açıklama gücünün olmadığını ifade etmektedir. Modele ait F istatistiği değerlendirildiğinde ise modelin açıklayıcı değişkenlerinin hep birlikte bağımlı değişkeni anlamlı düzeyde açıklayamadığı ifade edilebilir. Ayrıca modele ait tanımlama testleri yapıldığında, içsel bağıntı sorununun olduğu, eksik tanımlama sorununun bulunduğu, hata terimlerinin normal dağılmadığı ve değişen varyans sorununun bulunduğu görülmektedir. Bu durum EKK tahmin yöntemi sonucuna dair yapılacak yorumların hatalı olmasına neden olacaktır. Dolayısıyla, çalışmanın ilk kısmında yapılan analizleri desteklemek adına yapılan EKK tahmin yönteminin çalışma açısından bir yarar sağlayamadığı görülmektedir.

Sonuç olarak, çalışmada yapılan tüm analizler birlikte değerlendirildiğinde, J-J Eşbütünlük Testi ve VECM Testi sonuçlarında eğitim ile tasarruf arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı tespit edilmişken kısa dönemde böyle bir ilişkinin varlığı Wald test ve Granger test sonuçlarına göre tespit edilememiştir. Ayrıca, VECM analizi sonuçlarına göre uzun dönem ilişkinin yönünün eğitimden tasarruflara doğru olduğu görülmektedir. Ancak, bu ilişkinin yönünün pozitif veya negatif olduğu hakkında bir bilgi elde edilememiştir. Çalışmanın başında belirtilen, “Türkiye’de eğitim ile tasarruf arasında bir ilişki vardır” hipotezinin uzun dönem için geçerli olduğu ifade edilebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzün globalleşen dünyasında eğitim politikalarının önemi gün geçtikçe daha iyi anlaşılmaya başlamıştır. Eğitimin sağladığı topluma nitelikli bireyler kazandırma, kalifiye işgücünü arttırma, teknolojik gelişmeleri mümkün kılma, toplam üretimi destekleme gibi katkıların yanı sıra, iktisadi hayata ve ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeylerine olan pozitif etkiler de eklenmiştir. Hatta eğitim, ülkelerin gerek ekonomik gerekse de toplumsal olarak topyekûn gelişme ve ilerlemelerini mümkün kılan en önemli araç durumuna gelmiştir. Ülkelerin beşerî ve iktisadi sermayelerinin oluşmasında eğitim politikalarının önemi her geçen gün daha iyi anlaşılmakta, doğru politikaların oluşturulması ve uygulanması konusunda da politika yapıcılar daha titiz davranmaktadır. Öyle ki eğitim, ülke ekonomilerinin sürdürülebilir bir şekilde büyüme ve gelişmelerinde en önemli yapıtaşısı durumunda olan tasarruf oranları üzerinde bile hatırı sayılır etkilere sahiptir.

Sanayileşmenin çok daha ileri noktalara ulaşmasıyla birlikte ülkeler arası rekabette büyüme ve milli gelir artışlarının önemi artmaya başlamıştır. Ülkeler, iktisadi büyümelerini tamamlayarak yüksek milli gelir seviyelerine ulaşmak için araştırma ve geliştirme (AR-GE) faaliyetlerini arttırmak ve yeni teknolojiler üretmek durumundadır. Eğer bir ülke nitelikli ve iyi yetişmiş insan sermayesine sahip değilse üretim faaliyetlerinin çıktıları katma değer açısından yetersiz kalmakta, bu da o ülkeyi dünya ülkeleri arasında gerilere düşürmektedir.

İktisadi faaliyetlerin yönünün gelişmiş teknoloji ve yetişmiş insan gücüne çevrilmesiyle birlikte ülkeler, daha fazla teknoloji yoğun yatırımlara ihtiyaç duymakta ve katma değeri yüksek ekonomik faaliyetlere yönelmektedir. Ancak yatırımlar için her zaman yeterli kaynak bulunmayabilmektedir. Bir ülke de yatırımları destekleyen en önemli faktör, o ülkenin kendi tasarruf birikimidir. Eğer bir ülkede yatırımları yürütecek tasarruflar yeterli düzeylerde değilse, yatırım faaliyetlerinin

sürdürülebilirliği açısından ilgili ülke dışarıdan kaynak transfer etmek durumunda kalmaktadır. Bunun mümkün olması da özellikle son yüzyılda gerçekleşen hızlı gelişmeler neticesinde hız kazanan ekonomik küreselleşme sayesinde.

Bir ülkenin tasarruf oranları ve eğilimleri ile ilgili incelemelerde bulunulurken araştırılacak ilk faktör o ülkenin milli gelir seviyesi olacaktır. Milli gelir, ülkedeki iktisadi bireylerin tüketim ve tasarruf davranışlarının yorumlanmasına olanak sağlamakta, ülke vatandaşlarının eğitime verdikleri önemi gözler önüne sermektedir. Eğitim düzeyindeki artış ekonomik faaliyetlerde bulunan hanehalkının kazancı üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Mezun olunan eğitim kademesi arttıkça hanehalkının ve pek tabii ülkenin milli gelir seviyesi yükselmektedir. Düşük gelir grubuna ait hanehalkları, gelirlerinin büyük bir kısmını hayatlarını idame ettirebilmek için gereken tüketim harcamalarına ayırmak zorundadır. Bu ailelerde tasarruf, yok denecek kadar düşük seviyelerde seyretmektedir. Yüksek gelir grubuna ait hanehalkları ise gelirlerinin tamamını tüketim harcamalarında kullanmamakta, bir kısmını tasarruf edebilmektedir. Özetlenecek olursa eğitilmiş insanların gelir seviyelerindeki artışa paralel olarak tasarruf oranları artacak, bu durum ülkelerin iktisadi büyümeleri üzerinde bir itici güç görevi görecektir.

Bu çalışmada 1975-2013 yılları arasında derlenen eğitim ve tasarruf verileri kullanılarak Türkiye’de eğitim ile tasarruf arasında bir ilişki olup olmadığı, çeşitli ekonometrik analizler yardımıyla incelenmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler eğitilmiş nüfus, ilk ve ortaöğretim ile genel ve mesleki lise mezun sayıları, farklı eğitim kademelerinde okullaşma oranları ve tasarruf olmuştur. Analizlere başlamadan önce ilk olarak kullanılacak olan değişkenlerin yapısı hakkında daha geniş bilgi sahibi olabilmek için zaman yolu grafikleri incelenmiş ve ardından değişkenliklerin durağanlık durumlarını incelemek amacıyla birim kök sınamalarına başvurulmuştur. Trendli bir yapıda seyrettiği gözlenen değişkenlerin birim kök sınamalarında ADF, P-P, KPSS testlerine başvurulmuştur. Uygulanan sınamalar sonucunda değişkenlerin durağan olmadığı; birinci derece farklarının durağan olduğu tespit edilmiştir. Ele alınan dönem Türkiye’de yaşanan krizleri de içerdiği için 1980, 1994, Kasım 2000-Şubat 2001 ve 2008 yılları için kukla değişkenler kullanılmıştır.

Çalışmada gerçekleştirilen tüm analiz sonuçları incelendiğinde Türkiye’de eğitim ile tasarruf arasında bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. İlişkinin mevcudiyeti J-J Eşbütünleşme Testi ve VECM test sonuçlarına göre uzun dönemlidir. Normalize edilmiş eşbütünleşik denklem ve VECM analizi sonuçlarına göre uzun dönem ilişkinin yönü eğitimden tasarruflara doğrudur. Kısa dönemde ise Wald ve Granger Test sonuçlarına böyle bir ilişki saptanmamıştır.

Son dönemde her alanda etkisini arttırmakta olan globalleşme ve serbestleşme, ülkelerin yatırımlarını desteklemek adına yurtiçi tasarruflara bağımlılığını ortadan kaldırmaya başlamıştır. Günümüzde artık ekonomiler, tasarruflarının yeterli olmadığı noktalarda yatırımlarına çoğunlukla dış kaynak kullanımı yoluyla finansman sağlamaktadır. Bu durum cari açıkları doğurmakta ve ülkeler darboğazlara sürüklenmektedir. O halde ülkelerin sürdürülebilir büyüme oranlarına erişebilmeleri, yatırımlarını kendi iç tasarruflarıyla destekleyebilmelerine bağlıdır. Bu nedenle ülkelerin ekonomi otoritelerine büyük sorumluluk yüklenmektedir ve otoritelere çeşitli tedbirler alınarak ülkelerin iç tasarruf stoklarını arttırıcı politikalar uygulamaya sokulmalıdır. Mevcut tasarruf rezervleriyle de büyümeyi sağlama yoluna gidilebilir; ancak bunun gerçekleşmesi, faktör verimliliklerinin artırılması ile mümkün olabilir.

BM tarafından İGE’nin uygulanmaya başlamasıyla birlikte eğitimin ülke ekonomileri için önemi tam olarak anlaşılmaya başlamıştır. 1980 ve 2001 yılları için hazırlanan raporlar vasıtasıyla Türkiye’nin eğitim alanındaki yerini inceleyebilmek mümkündür. Bu periyotta Türkiye’nin eğitim ile ilgili göstergeleri yükselmeye devam etmesine rağmen diğer ülkelerle karşılaştırıldığında bu oranların düşük olduğu anlaşılmaktadır. Yani eğitim alanında iyileşmeler görülse daha bunlar çağın gereklerine uygun düzeylerde değildir. Türkiye, eğitimde 140 ülke arasında 100. sırada yer almaktadır. Türkiye’de mezun sayıları her geçen yıl artmakla birlikte bu oranlar yine de arzu edilen düzeylere ulaşamamaktadır.

Çalışmada kullanılan veriler değerlendirildiğinde Türkiye’de tasarrufların GSYH içerisindeki payı ile ilköğretim okullaşma oranlarının sürekli artan ya da azalan bir eğilimde olmadığı, inişli ve çıkışlı bir özellik taşıdığı söylenebilir. Yurtiçi tasarruflar, özellikle 1976-1980 yılları arasında azalma göstermiş, 1984-1988 yılları

arasında büyük artış yaşamıştır. 1988 yılı yurtiçi tasarruflar için en büyük seviyenin görüldüğü yıldır ve o yıldan itibaren Türkiye’de yurtiçi tasarrufların GSYH içerisindeki payının azalma eğiliminde olduğu söylenebilir.

Türkiye okullaşma oranları incelendiğinde özellikle ortaöğretim okullaşma oranında 1997 ve 2008 yılları dışındaki süreçlerde sürekli bir artma eğilimi gözlenmiştir. Bu durum toplam okullaşma oranı için de benzerdir. Türkiye’de eğitilmiş nüfus 1981, 1996 ve 2007 yılları dışında sürekli artmıştır. Tüm eğitim kademelerinde mezun sayıları özellikle 2000’li yıllardan sonra artış eğilimleri göstermektedir.

İlgili literatür incelemeleri Türkiye’de tasarruf eğiliminin düşük olduğunu ve bunun en temel nedeni olarak da gelir seviyelerindeki düşüklüğü göstermektedir. Gelir seviyesindeki düşüklüğe paralel olarak hanhalklarının, gelirlerinin önemli bir kısmını tüketime ayırdıkları sonucuna varılmıştır. Türkiye’de hanhalklarının tasarruf davranışları değerlendirildiğinde nüfusun önemli bir bölümü yastıkaltı tabir edilen bir tasarruf davranışı sergilemektedir. Ülkede ekonomik istikrara olan güven eksikliğinden kaynaklanarak hanhalkları, tasarruflarını yatırım aracı olarak değerlendirmek yerine, kötü gün dostu olarak yastıkaltında saklamaktadır. Aslında eğitilmiş olsun olmasın yastıkaltı tasarruflar tüm hanhalkı kesimlerinde yaygındır. Tasarruflar, Türkiye’de en fazla ev ve araba alımlarında değerlendirilmekte, aile bireylerinin gelecekte karşılaşılabileceği olumlu veya olumsuz olaylarda kullanılmak üzere saklanmaktadır. Hanhalkları, tasarruflarını yatırım aracı olarak en fazla altın ve döviz alımlarında değerlendirmektedir. Yastıkaltı tasarrufların yatırıma dönüştürülmemesi önemli bir problemdir. Türkiye, sürekli olarak cari açıklar veren bir ülkedir. Bu cari açıkların en temel sebebi olarak da düşük düzeylerde seyreden tasarruf oranları ve tasarruf açıklarını telafi etmek amacıyla dış borçlanmaya gidilmesi gösterilebilir.

Araştırma süreci ve çalışmanın analiz sonuçları birlikte değerlendirildiğinde bazı önerilerde bulunmak yerinde olacaktır.

Türkiye’de bireylerin tasarruf etmeleri hususunda bilinçlendirilmelidir. Bireylerin tasarruf etmenin yastıkaltında saklamak demek olmadığını anlamalarının

sağlanması ve tasarruflarını finansal piyasalarda değerlendirilmeleri konusunda teşvik edilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra tasarrufların çeşitlendirilebileceği bireylere anlatılmalıdır. Ekonomik bireylerin nazarında tasarruf etmek cazip hale ülkede geldikçe iktisadi istikrara güven de artacaktır. Bu noktada politika yapıcılar tasarrufları teşvik etmeye yönelik politikalar geliştirmeli, tasarruf oranlarının artışı sekteye uğratan sorunlarla mücadele etmelidir. Zorunlu bireysel emeklilik sistemi (BES) bu yolda atılmış önemli adımlardandır. Ayrıca hem devlet hem de özel bankaların bünyesinde gerçekleştirilen altın, döviz, mevduat hesabı gibi katılımı, kullanımı ve uygulaması basit tasarruf yolları da gün geçtikçe yaygınlaştırılmaktadır.

Türkiye, kalkınma ve büyümesini tamamlayabilmek için eğitime daha büyük önem vermeli ve eğitimde kaliteyi arttırabilmek için çalışmalarda bulunmalıdır. Politika yapıcılar, eğitime gereken desteği vermelidir. Kendi gelir grubunda yer alan ülkeler ile kıyaslandığında Türkiye’de okullaşma oranları gerilerdedir. Bu nedenle okullaşma oranlarının arttırılması konusunda tedbirler alınmalı, vatandaşların eğitime katılımının arttırılması için teşvik ve kampanyalar oluşturulmalıdır. Daha kaliteli ve verimli eğitim sistemi için eğitimcilerin de kalitesi arttırılmalı, okullaşma ve eğitime katılım oranlarının artmasıyla paralel olarak öğrenci başına düşen öğretmen sayılarında da iyileştirmelere gidilmelidir. Devlet, bütçesinden eğitime daha fazla pay ayırmalı ve büyümesini destekleyici faaliyetleri arttırarak eğitimin finansmanı sorununu da ortadan kaldırmaya çalışmalıdır. Tüm ülke vatandaşları için eğitimde fırsat eşitliği sağlanmalı, Türkiye’nin her bölgesinde vatandaşlar için eşit eğitim olanakları yaratılmalıdır. Özellikle Türkiye’nin az gelişmiş bölgelerinde ailelerin, çocuklarını okula göndermeleri ve bu konuda teşvik edilmeleri sağlanarak eğitime katılım oranlarının arttırılmasına çalışılmalıdır.

Sonuç olarak son yüzyılda iktisadi, sosyal ve kültürel alanlarda görülen hızlı gelişmeler neticesinde ülkelerin topyekûn büyüme ve gelişmelerinin sağlanması için eğitim politikalarına gereken önem verilmelidir. Unutulmamalıdır ki eğitim, ülkelerin ekonomik faaliyetleri ve performansları için gereken faktörlerin gelişimi hususunda büyük rol oynamaktadır. Bir ülkede eğitimli nüfus ne kadar yüksekse gelir oranları da o kadar yüksektir. Gelir seviyelerindeki birleşme ise tasarruf oranlarındaki artışı destekleyerek ülkelerin çağın gereklerine uygun ilerleyebilmeleri için gereken tüm

sahalarda finansman sağlayabilmelerini, başka bir deyişle kendi kendilerine yeterek büyüme ve kalkınmalarını tamamlayabilmelerini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akat, A. S. (2009). *İktisadi analiz*. (2. Basım). Ankara: Eflatun Yayınevi.
- Aksoğan, G., Elveren, A. Y. (2012). Türkiye’de savunma, sağlık ve eğitim harcamaları ve gelir eşitsizliği (1970-2008). *Sosyoekonomi*, 1, s. 264-280.
- Aktaş, A., Güner D., Gürsel, S., Uysal-Kolasin, G. (2010). Structural determinants of household savings in Turkey: 2003-2008. *Bahçeşehir University Center for Economic and Social Research, Betam Working Paper Series #007*, <http://betam.bahcesehir.edu.tr/wp-content/uploads/2012/05/WorkingPaper0072.pdf> (Erişim: 08.03.2017).
- Alataş, S. (2014). *Ekonomik kalkınmayı belirleyen faktörler: Ampirik bir analiz*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Ang, J. (2009). Household saving behaviour in an extended life cycle model: a comparative study of china and india. *The Journal of Development Studies*, 45 (8), 1344-1359.
- Anoruo, E., Ahmad, Y. (2001). Causal relationship between domestic savings and economic growth: evidence from seven african countries. *African Development Review*, 13 (2), 238-249.
- Arabacı, İ., B. (2011). Türkiye’de ve OECD ülkelerinde eğitim harcamaları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 35 (10), 100-112.
- Arslan, İ., İzgi, B. (2008). The analysis of the relationship between human capital and economic growth in information society (1990-2006). Yumuşak, İ. (Editör), *Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (s. 371-380). Avcı Ofset Matbaacılık, İstanbul.
- Akyüz, Y. (2009). *Sermaye, bölüşüm, büyüme*. (3. Basım). Ankara: Eflatun Yayınevi.
- Backman, J. F. (2008). The role of education in chile’s economic growth. (Yayımlanmamış Tez). Stockholm School of Economics, Department of Economics, Thesis in International Economics,
- Barış, S., Uzay, N. (2015). Yurtiçi tasarruflar ve ekonomik büyüme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 46, 119-151.

Bayazıt Hayta, A. (2008). Ailelerin tasarruf ve yatırım eğilimlerinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16 (2), 345-358.

Bayraktutan, Y., Arslan, İ. (2008). Türkiye’de sabit sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerine etkisi: Ko-entegrasyon analizi (1980-2006). *KMU İİBF Dergisi*, 14, 1-12.

Beznoska, M., Ochmann, R. (2013). The interest elasticity of household savings: a structural approach with german micro data. *Empir Econ*, 45, 371-399.

Blomstörn, M., Lipsey, R., Zeja, M. (1993). Is fixed the investment the key to economic growth? National Bureau of Economic Research.

Bozkuş, S., Üçdoğruk, Ş. (2007). Hanehalkı tasarruf tercihleri-Türkiye örneği. 8. *Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi*, 24-25 Mayıs, İnönü Üniversitesi, Malatya.

Ceritoğlu, E., Eren, O. (2013). *Türkiye’nin nüfus ve sosyal yapısındaki değişimlerin hanehalkı tasarrufları üzerindeki etkileri.*, Yayın No. 2013/24. Ekonomi Notları. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.

Çakmak, E., Gümüş, S. (2005). Türkiye’de beşerî sermaye ve ekonomik büyüme: ekonometrik bir analiz (1960-2002). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60 (1), 59-72.

Çetin B. (2014). *Eğitim ve kalkınma ilişkisi: Türkiye örneği.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, , Karaman.

Çetin, M. (2004). *Türkiye’nin tasarruf sorunu.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, , İstanbul.

Çetin, M. (2012). Sabit sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme: Ampirik bir analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7 (1), 211-230.

Çetinkaya, A., T., Türk, E. (2014). Tasarruf ve yatırımların ekonomik büyümeye etkisi Türkiye örneği (1975-2012). *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 24 (2), 45-60.

Çiftçi, C., Kangallı, S. G. (2015). Eğitim ve gelir. *Ege Akademik Bakış*, 15 (1), 141-152.

Çolak, Ö., F., Öztürkler, H. (2012). Tasarrufun belirleyicileri: Küresel tasarruf eğiliminde değişim ve Türkiye’de hanehalkı tasarruf eğiliminin analizi. *Bankacılar Dergisi*, 82, 3-44.

Denison, E. F. (1962). The sources of economic growth in the united states and the alternatives before us. NY: Committee for Economic Development.

Dickey, D. A., Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators of autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74, 427-431.

- Dickey, D. A., Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49 (4), 1057-1072.
- Dinler, Z. (2010). *İktisada giriş*. (16. Basım). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Dinler, Z. (2011). *Mikroekonomi*. (22. Basım). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Doğrul, A. N. (2009). Ekonomik büyümede eğitim harcamalarının etkisi: Panel veri analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 175-184.
- Dornbusch, R., Fischer, S., Startz, R. (2001). *Macroeconomics*. (8th Edition). New York: McGraw-Hill.
- Dornbusch, R., Fischer, S. *Makroekonomi*. (Salih Ak, Mahir Fisunoğlu, Erhan Yıldırım ve Refia Yıldırım, Çev.) (1998) İstanbul: Akademi Yayın.
- Düzgün, R. (2009). Türkiye’de özel tasarrufların belirleyicileri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32, 173-189.
- Dwiwedi, D., N. (2011). *Macroeconomics: Theory and policy*. (3rd Edition). New Delhi: Tata Mcgraw Hill.
- Ekinci, A., Gül, E. (2007). Türkiye’de yurtiçi tasarruflar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Uygulamalı bir analiz (1960-2004). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 167-184.
- Enders, W. (1989). Unit roots and the real exchange rate before World War I: The case of Britain and the U.S. *Economic Staff Paper Series*, 12, 1-18.
- Enders W. (2004). *Applied econometric time series*. (4th Edition). Iowa State University: John Wiley & Sons Inc.
- Engle, R. F., Granger, C. W. J. (1987). Cointegration and error correction: representation, estimation and testing. *Econometrica*, 55.
- Ersoy, A. F., Demirci, A. (2007). Geçmişten günümüzde Türk ailesinde tasarrufa ilişkin değişimler. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 10-15.
- Eriçok, R. E., Yılcı, V. (2013). Eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Sınır testi yaklaşımı. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 8 (1), 87-101.
- Ganioğlu, A., Yalçın, C. (2015). Domestic savings-investment and growth: A cross-country panel study. *Central Bank Review*, 15, 39-63.
- Genç, M., C., Telatar, O., M., Başoğlu, A. (2014). Türkiye’de tasarruf ve büyüme ilişkisi: Sınır testi yaklaşımı. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 10, 77-91.

Göcen, H., Kalyoncu, H., Kaplan, M. (2013). Do private savings offset public savings in Turkey? *Journal of Economic and Social Studies*, 3 (2), 5-14.

Göçer, İ., Alataş, S., Peker, O. (2013). Yatırım-tasarruf ilişkisi: OECD ülkeleri için yeni nesil panel eşbütünleşme analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi EYİ 2013 Özel Sayısı*, 59-78.

Gövdeli, T. (2016). Türkiye’de eğitim-ekonomik büyüme ilişkisi: Yapısal kırılmalı birim kök ve eşbütünleşme analizi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (3), 223-238.

Gujarati, D. N. (2001, 2009), *Temel ekonometri*, (Ümit Şenesen ve Gülay G. Şenesen, Çev.) İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Gülmez, A., Yardımcıoğlu, F. (2013). BRICS ülkeleri ile Türkiye’nin ekonomik büyümesinde ulusal ve yabancı tasarrufların etkisi: Panel veri analizi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14 (1).

Günaydın, İ. (2006). Türkiye’de kamu ve özel yatırımlar arasındaki ilişki: Ampirik bir analiz. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20 (1), 177-195.

Güngör, G., Göksu, A. (2013). Türkiye’de eğitimin finansmanı ve ülkelerarası bir karşılaştırma. *Yönetim ve Ekonomi*, 20 (1), 59-72.

Gyimah-Brempong, K., Paddison, O & Mitiku, V. (2006). Higher education and economic development in Africa. *Journal of Development Studies*, 42 (3), 509-529.

Gylfason, T. (2001). Natural resources, education and economic development. *European Economic Review*, 45, 847-859.

Gylfason, T., Zoege, G. (2003). *Education, Social Equity and Economic Development: A View of the Landscape*, CESifo Economic Studies, 49, 557-579.

Hamarat, B., Özen, E. (2015). Türkiye’de tasarruf tercihlerini etkileyen değişkenlerin kanonik korelasyon analizi ile belirlenmesi. *Journal of Life Economics*, (1), 47-74.

Hevia, C. (2010). Saving in turkey: An international comparison. *Macroeconomics and Growth-DRG*.

http://www.onuncuplan.gov.tr/oik3/Belgeler/Türkiye%20Ülke%20Ekonomik%20Raporu/Arka%20Plan%20Raporları/Saving_in_Turkey_An_International_Comparison.pdf, (Erişim: 08.03.2017).

Hubbard, R., G., O’Brien, A., P. (2013). *Economics*. (4th Edition) United States: Pearson Education.

Irاندoust, M., Ericsson, J. (2005). Foreign aid, domestic savings and growth in LDCs: An application of likelihood-based panel co-integration. *Economic Modelling*, 22 (4), 616-627.

Johansen, S., Juselius, K. (1990). Maximum likelihood estimation and inference on cointegration with application to the demand for money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52, 169-210.

Jongwanich, J. (2010). The determinants of household and private savings in Thailand. *Applied Economics*, 42, 965-976.

Karataş, M., Gavcar, E. (2001). Bazı meslek gruplarının tasarruf eğilimlerinin araştırılması: Muğla ili örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (2), 38-46.

Koç, A. (2013). Beşerî sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisi: Yatay kesit analizi ile ab ülkeleri üzerine bir değerlendirme. *Maliye Dergisi*, 165, 241-258.

Konya, L. (2005). Saving and growth: Granger causality analysis with bootstrapping on panels of countries. *Journal of Economic Research*, 10 (2), 231-260.

Kraay, A. (2000). Household savings in China. *The World Bank Economic Review*, 14 (3), 545-570.

Kwiatkowski, D., Phillips, P.C.B., Schmidt, P., Shin, Y. (1992). Testing the null hypothesis of stationarity against the alternative of a unit root, *Journal of Econometrics*, 54, 159-178.

Laurine, C., Le Roux, P., Canicio, D. (2013). Microeconomic analysis of the determinants of savings behaviour in Zimbabwe: 2009-2012. *International Journal of Business and Management*, 8 (10), 159-168.

Ljunberg, J., Nilsson, A. (2005). Human capital and economic growth: Sweden 1870-2000. *6th Conference of the European Historical Economics Society*, 9-10 September 2005, Preliminary version, İstanbul.

Lucas, R. E. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, 1, 175-326.

Marangoz, M., Uluyol, O. (2010). Küresel ekonomik krizin tüketicilerin harcama ve tasarruf eğilimleri üzerine etkilerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 45, 82-96.

Mason, A. (1988). Saving, economic growth and demographic change. *Population and Development Review*, 14 (1), 113-144.

Mavrotas, G., Kelly, R. (2001). Old wine in new bottles: Testing causality between savings and growth. *The Manchester School*, 69 (1), 97-105.

Melvin, M., Boyes, W. (2011). *Principles of Economics*. (8th Edition). South-Western: Cengage Learning.

Mihalea, Ş., George, M., Ş., Ligia, V., V. (2013). The role of savings rate in deepening macroeconomic imbalances in China. *Annals of the University of Oreda, Economic Sciences Series*, 22 (1), 1018-1027.

Nartgün, Ş. S., Gürer, M. D., Demirkaya, N. (2015). Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde bazı Avrupa Birliği ile Türkiye'nin eğitim harcamalarının karşılaştırılması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 53-67.

Güriş, S., Çağlayan, E., Güriş, B. (2013). *Eviews ile temel ekonometri*. (2. Basım). İstanbul: DER Yayınları.

Obi, W., Wafure, O., Menson, E. (2012). Savings, investment and economic growth in Nigeria: An emprical analysis. *The IUP Journal of Monetary Economics*, X (1).

Özcan, K., M., Günay, A. (2012). *Türkiye'de özel tasarrufları belirleyen unsurlar*. Türkiye Ekonomi Kurumu Çalışma Metni, 109.

Özker, N., A. (2012). Sabit sermaye mallarının yurt içi ölçek etkisi ve 2000 yılı sonrası Türkiye örneği. *Maliye Dergisi*, 162.

Özlale, Ü. (2012). *Eğitim ve sağlık politikalarının tasarruf üzerindeki etkileri*. Tartışma Metni. Türkiye Ekonomi Kurumu. Yayın No: 112.

Özsoy, C. (2009). *Türkiye'de eğitim ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin VAR modeli ile analizi*. The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management, 5, s. 71-83.

Pamuk, Ş. (2015). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. (5. Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Parasız, M., İ. (2006). *İktisadın ABC'si*. (9. Baskı). Bursa: Ezgi Yayınevi.

Permani, R. (2008). Education as a determinant of economic growth in East Asia: Historical trends and emprical evidences. *Asia-Pacific Economic and Business History Conference*, 13-15 February 2008, University of Melbourne.

Perron P. (1990). Testing for a unit root in a time series with a changing mean. *Journal of Business & Economic Statistics*, April, 8 (2).

Phillips, P. C. B., Perron, P. (1988). Testing for unit roots in time series regression. *Biometrika*, 75, 335-346.

Rijkeghem, C., V., Üçer, M. (2009). Türkiye'de tasarruf oranının evrimi ve başlıca belirleyicileri: Doğru politikalar için çıkartılacak dersler. *Ekonomik Araştırmalar Kurumu*, Yayın No: EAF-RR/09-02, TUSIAD-T/2009-02/482.

Romer, D. (2012). *Advanced macroeconomics*. (4th Edition). New York: McGraw-Hill.

Sancak, E., Demirci, N. (2012). Ulusal tasarruflar ve Türkiye’de sürdürülebilir büyüme için tasarrufların önemi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (2), 159-198.

Şengür, M., Taban, S. (2016). Türkiye’de hanehalkı tasarruflarının gelir dışındaki belirleyicileri. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3 (1), 29-53.

Schultz, T. W. (1967). *Investment in human capital, readings in economics*. (5th Edition). New York: Mc-Graw Hill.

Sims, C.A. (1980). Macroeconomics and reality. *Econometrica*, 48, 1- 48.

Smith, A. (2010). *Milletlerin zenginliği*. (H. Derin, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Süslü, B., Balmumcu, Ö. (2015). Türkiye ekonomisi için tasarruf açığı ve para politikası. *Uluslararası Yönetim, İktisat ve İşletme Dergisi*, 25 (11).

Taban, S., Kar M. (2015). *Kalkınma ekonomisi*. (2.Baskı). Bursa: Ekin Kitabevi.

Telatar, O. M., Terzi, H. (2010). Nüfus ve eğitimin ekonomik büyümeye etkisi: Türkiye üzerine bir inceleme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24 (2), 197-214.

Terzi, H., Yurtkuran, S. (2016). Türkiye’de eğitim ve iktisadi büyüme ilişkisi: Sims ve toda-yamamoto nedensellik analizleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11 (2), 7-24.

Tıraş, A. (2013). Tasarruf problemi ve çözüm yolları: Türkiye örneği. *Finans, Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 585.

Tunca, Z. (2011). *Makro iktisat*. (5. Baskı). İstanbul: Geçit Kitabevi.

Türkay, H. (2013). Türkiye’de cari açık, bütçe açığı ve yatırım-tasarruf açığı ilişkisi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14 (2), 253-269.

Türkmen, F. (2002). Eğitimin ekonomik ve sosyal faydaları ve Türkiye’de eğitim-ekonomik büyüme ilişkisinin araştırılması. (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi). Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.

Uludağ, İ., Arıcan, E., Oksay, S. (1999). *İktisada giriş (Mikro analiz)*. İstanbul: Beta Basım Yayım.

Ulusoy, B., Yolcu, H. (2014). Household expenditures on education by parents of students attending public schools at the primary education level. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22 (3), 1091-1112.

Uluyol, O. (2011). Türkiye’de ailelerin tasarruf yapma alışkanlıkları ve tasarruflarını değerlendirme yöntemleri üzerine bir araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (35), 167-179.

Uluyol, O (2011). Bir finansman kaynağı olarak “yastıkaltı tasarruf”ların ekonomik sisteme kazandırılması ve tüketicilerin/bireylerin yastıkaltı eğilimlerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9 (1), 259-272.

Usul, H., Bekçi, İ., Eroğlu, A. H. (2002). Bireysel yatırımcıların hisse senedi edinimine etki eden sosyo-ekonomik etkenler. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19, 135-150.

Uygur, E. (2012). *Türkiye’de tasarrufların seyri ve etkileyen bazı unsurlar*. Tartışma Metni. Türkiye Ekonomi Kurumu. Yayın No:108.

Ünsal, E., M. (2009). *Makro iktisat*. (8. Basım). Ankara: İmaj Yayınevi.

Yardımcıoğlu, F., Gürdal, T., Altundemir, M., E. (2014). Eğitim ve ekonomik büyüme ilişkisi: OECD ülkelerine ilişkin panel eşbütünleşme analizi (1980-2008). *Eğitim ve Bilim*, 173 (39), 1-10.

Yeldan, E. (2012). Türkiye ekonomisi için beşerî sermaye ve bilgi sermayesi birikimine dayalı bir içsel büyüme modeli. *Ekonomi-TEK Dergisi*, 1 (2), 21-60.

Yıldırım, K., Karaman, D., Taşdemir, M. (2008). *Makroekonomi* (7. Baskı). Eskişehir: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, B., E., Yaraşır, S. (2009). Türkiye’de ve OECD ülkelerinde tasarruf-yatırım açıkları ve dış kaynak ihtiyacı. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, XXVII (II), 97-128.

EK

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Soyisim, İsim : Kanık, Zehra Burçin
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 01.01.1991 / Şanlıurfa
Medeni Hali : Bekar
Telefon Numarası : +90 536 989 92 45
E-Posta : zehraburcinkanik@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Çankaya Üniversitesi, Uluslararası Ticaret Bölümü	2014
Lisans	Çankaya Üniversitesi, İşletme Bölümü (Çift Anadal)	2014
Lise	Ömer Seyfettin Anadolu Lisesi	2009

İŞ DENEYİMİ

Yıl	Yer	Pozisyon
2014-Halen	Çankaya Üniversitesi	Araştırma Görevlisi
Temmuz 2013	Çankaya Üniversitesi	Tanıtım Personeli
Haziran 2011-Ekim 2011	Kids for Less, ABD, MD	Satış Temsilcisi

AKADEMİK UNVANLAR: Araştırma Görevlisi

TEZLER: “Eğitim-Tasarruf İlişkisi: Bir Uygulama” **Tez Danışmanı:** Doç. Dr. Dilek Temiz Dinç

YAYINLAR

Ulusal Editörlü Kitaplarda Yayınlanan Makaleler

Temiz Dinç, D., Erünlü, Z., Kanık Z. B. (2017). “AR-GE Harcamalarının Arttırılması Doğru Bir Politika Aracı Olabilir mi? Türkiye Örneği” (O. S. Aydoğdu, D. Temiz Dinç, M. A. Attar) *Tasarruf, Sürdürülebilir Büyüme ve Teknolojik Gelişme, Türkiye Ekonomi Kurumu*. Ankara: İmaj Yayınevi

Ulusal Konferanslarda Sunulan ve Özeti Yayınlanan Makaleler

Erünlü, Z., Kanık, Z. B., Temiz Dinç, D. (2016) “Türkiye’de Turizm Sektöründe Son Dönemde Yaşanan Olumsuz Gelişmelerin Ekonomiye Etkileri” *Uluslararası Ekonomi Konferansı 2016 (UEK-TEK 2016) Özet Kitabı, Kefaluka Resort Otel, Bodrum, Ekim 2016*.

Yayın Aşamasında Olan Makaleler

Temiz Dinç, D., Gökmen, A., Kanık, Z. B. “Energy Policy Issues in Turkey: Renewable Energy Production & Economic Growth Nexus” (*International Journal of Sustainable Economies Management – IJSEM 6 (3) – Hakemlik süreci tamamlanmıştır.*)

Erünlü, Z., Kanık, Z. B., Temiz Dinç, D. (2017) “Türkiye’de Turizm Sektöründe Son Dönemde Yaşanan Olumsuz Gelişmelerin Ekonomiye Etkileri” (Ulusal bir dergide hakem onayı beklemektedir.)

KONFERANS SUNUMLARI

“Türkiye’de Turizm Sektöründe Son Dönemde Yaşanan Olumsuz Gelişmelerin Ekonomiye Etkileri” *Uluslararası Ekonomi Konferansı 2016 (UEK-TEK 2016), Kefaluka Resort Otel, Bodrum, Ekim 2016* (Z. Erünlü ve D. Temiz Dinç ile birlikte).

“AR-GE Harcamalarının Arttırılması Doğru Bir Politika Aracı Olabilir mi? Türkiye Örneği” 18. *Ulusal İktisat Sempozyumu*, **Selçuk Üniversitesi**, Konya Ekim 2015. (D. Temiz Dinç ve Z. Erinlü ile birlikte).

“Renewable Energy and Growth Relation: The Case of Turkey” 2nd *World Keynes Conference (2nd WKC)*, **Pamukkale Üniversitesi**, Denizli, Eylül 2015 (D. Temiz Dinç ile birlikte).

AKADEMİK VE İDARİ GÖREVLER

KADUM, Kadın Çalışmaları Araştırma, Danışma ve Uygulama Merkezi, **Çankaya Üniversitesi**, Kasım 2015-Halen.

Çankaya Üniversitesi Uluslararası Ticaret Bölümü Öğrenci Danışmanlıkları

Çankaya Üniversitesi Uluslararası Ticaret Bölümü Sınav Koordinatörü

PROJELER

Proje Asistanı, “**Esnaf ve Sanatkârlar Özelinde Makine, Taşıtlar ve Madeni Eşya Sektörünün Analizi Projesi**”, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Esnaf ve Sanatkârlar Genel Müdürlüğü, Nisan 2015-Eylül 2016.

KURULLAR

Düzenleme Kurulu, “**8. Örgüt Kuramı Sempozyumu / 02-03 Şubat 2017**”, Çankaya Üniversitesi, Eylül 2016-Şubat 2017.

EĞİTİMLER

“Dış Ticaret ve Uluslararası Pazarlama”, **Ankara Ticaret Odası**, Aralık 2015 (5 Hafta).

STAJ DENEYİMİ

Proje Üyesi, **Karke Makine**, Mart-Haziran 2014

Proje Üyesi, **Pimaks Pnömatik**, Mart-Haziran 2014

Stajyer, **Ekonomi Bakanlığı, Anlaşmalar Genel Müdürlüğü**, Haziran 2013

YABANCI DİL

İyi seviyede İngilizce

ONURLAR

Şeref Öğrencisi, **Çankaya Üniversitesi, Uluslararası Ticaret Bölümü**, 2010-2014